

**ЦЕНТРАЛЬНА СПІЛКА СПОЖИВЧИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКА КОМЕРЦІЙНА АКАДЕМІЯ**

На правах рукопису

ІВАНЧЕНКО ГАЛИНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 332.1:334.7 (043.5)

**ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРНИХ УТВОРЕНЬ
ТА МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник
Міценко Наталія Григорівна
кандидат економічних наук, професор

Львів – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ КЛАСТЕРНИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	
1.1 Сутність та структура кластерних моделей розвитку регіону	11
1.2 Необхідність та передумови побудови кластерних моделей розвитку регіону	32
1.3 Особливості формування інноваційних кластерів	49
Висновки до розділу 1	58
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ КЛАСТЕРНИХ УТВОРЕНЬ В УКРАЇНІ	
2.1 Емпірична оцінка кластероутворення в регіонах України	61
2.2 Аналіз середовища кластероутворення в окремому регіоні як база формування кластерної моделі його розвитку	77
2.3 Оцінка очікуваної ефективності кластера як основа для прийняття рішень щодо кластероутворення	89
Висновки до розділу 2	103
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО КЛАСТЕРА	
3.1 Обґрунтування алгоритму формування інноваційного кластеру в регіоні	105
3.2 Удосконалення нормативно-правового забезпечення та методичних засад формування та функціонування регіонального кластера	118
3.3 Формування моделі регіональних кластерів Дрогобицької агломерації	137
Висновки до розділу 3	152
ВИСНОВКИ	155
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	158
ДОДАТКИ	189

ВСТУП

Актуальність теми. На шляху інтеграції України до європейського економічного простору постає проблема вибору ефективної моделі ведення бізнесу, що спрямована на підвищення конкурентоспроможності як окремого регіону, так і країни загалом. Одним із таких типів сучасних структур є кластерні моделі організації економічної діяльності. Міжнародний досвід доводить доцільність використання кластерних утворень у підвищенні рівня економічного розвитку регіонів, конкурентоспроможності їх економіки. Кластери є ефективним інструментом у подоланні негативних факторів, які стримують соціально-економічний розвиток регіонів та країни загалом.

Пріоритетним завданням, що має як економічне, так і соціальне значення для регіону в сучасних умовах господарювання є подолання наслідків кризи. Це неможливе без ефективної інтеграції виробництв, постачальників, інноваційних центрів, маркетингових посередників, логістики. Необхідність побудови кластерних моделей розвитку регіонів обумовлена економічним ефектом та сприяє підвищенню рівня їх конкурентоспроможності. Саме кластери, як форма співпраці підприємств та організацій регіону дають змогу підвищити ефективність формування та використання виробничого, торговельного, трудового, інноваційного, інвестиційного та інформаційного потенціалів регіону.

Перехід на кластерну модель, виходячи з наявного потенціалу території, сприятиме посиленню динамічності, збалансованості, інноваційності та ефективності регіонального розвитку, забезпечить підвищення рівня конкурентоспроможності регіону.

Проблемам формування кластерів присвячено наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Андерсена, Е. Бергмана, Л. Ван ден Берга, Н. Внукової, М. Войнаренка, М. Гудзь, М. Долішнього, В. Захарченка, С. Кроуча, А. Мельник, Н. Міценко, М. Одрехівського, М. Пархомця, М. Портера, Г. Свона, С. Соколенка, М. Стейнера, Д. Стеченка, І. Ткачука, Г. Фарела, Е. Фезера, В. Чужикова, С. Щеглюк та ін. Віддаючи належне значному науковому доробку вчених, варто

зазначити, що в сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки, який супроводжується посиленням фінансової децентралізації регіонів та трансформацією їх системи управління, питання формування регіональних кластерів постають по-новому та потребують подальших досліджень. Зокрема, актуальними є питання формування кластерних утворень та їх впровадження у моделі розвитку регіонів, удосконалення методики виявлення існуючих та потенційних кластерів, оцінки і прогнозування ефективності функціонування кластерних утворень, механізмів їх підтримки з боку органів влади, методик кількісного визначення їх впливу на розвиток регіону тощо. Зазначене обумовило напрям дослідження, актуальність теми дисертаційної роботи, окреслило її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематики науково-дослідних робіт Львівської комерційної академії у межах тем: «Система соціальної безпеки регіонів України» (номер державної реєстрації 0112U007114), де автором досліджено роль регіональних кластерів у формуванні системи соціальної безпеки регіону; «Підприємства споживчої кооперації в системі інтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0112U007116), де автором обґрунтовано необхідність та передумови побудови кластерних моделей розвитку регіонів, представлено структуру кластерних моделей розвитку регіону; «Стратегічне управління економічним потенціалом на підприємствах торгівлі» (номер державної реєстрації 0110U006832), де автором визначено основні етапи розробки та реалізації інноваційної кластерної стратегії; «Управління розвитком підприємств торгівлі в посттрансформаційних умовах» (номер державної реєстрації 0110U006833), в рамках якої автором досліджено вплив ринкового середовища на функціонування об'єктів торговельної інфраструктури в регіоні; та відповідно до тематики науково-дослідних робіт Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету у межах тем: «Система управління процесами вертикальних інтеграційних об'єднань» (номер державної реєстрації 0112U000678), в рамках якої автором визначено передумови формування

кластерів в Україні та запропоновано концепцію «7К-основа кластера»; «Методика удосконалення інноваційної діяльності промислового підприємства» (номер державної реєстрації 0112U001537), де автором запропоновано систему принципів формування інноваційних кластерів та комплексний підхід до оцінки ефективності кластера.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних основ і методичних підходів до формування кластерних утворень та моделей розвитку регіону, а також розробка практичних рекомендацій щодо оцінки ефективності кластера в регіоні.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- уточнити економічну природу та сутність понять «кластер», «інноваційний кластер»;
- дослідити теоретико-методичні основи формування кластерів та узагальнити підходи до їх систематизації;
- проаналізувати процеси кластеризації у регіонах України та удосконалити підходи до оцінки ефективності кластерних утворень;
- дослідити стадії формування кластерних утворень, удосконалити алгоритм їх формування в регіоні;
- узагальнити особливості розробки та реалізації інноваційної кластерної стратегії;
- удосконалити нормативно-правове та методичне забезпечення формування і функціонування кластерів;
- визначити складові елементи та удосконалити організаційну модель регіонального інноваційного кластера Дрогобицької агломерації.

Об'єктом дослідження є процес формування кластерних утворень з метою забезпечення конкурентоспроможності регіону.

Предметом дослідження є науково-методичні та практичні підходи до формування кластерних утворень та моделей розвитку регіону.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження використані такі методи: історичного аналізу (для дослідження

еволюції поглядів науковців на формування кластерів в Україні і світі); діалектичного пізнання та логічного аналізу (для уточнення понять «кластер», «інноваційний кластер»); економіко-статистичного, системного та порівняльного аналізу (для оцінки середовища кластероутворення в окремому регіоні, визначення трендів і прогностичних значень, пошуку прихованих зв'язків між окремими економічними показниками); групування (для обробки статистичних даних); економіко-математичного моделювання (для побудови моделі регіональних кластерів у Дрогобицькій агломерації); індикаторний метод (для обґрунтування алгоритму формування інноваційного кластера в регіоні), графічний метод (для наочного відображення досліджуваних явищ і процесів).

Інформаційну базу дослідження склали наукові праці та публікації вітчизняних і зарубіжних вчених, у яких висвітлюються теоретичні та методологічні засади формування кластерів у регіонах, законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, міністерств та відомств, офіційні дані Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Львівській області, ресурси мережі Інтернет, періодичні видання, матеріали науково-практичних конференцій, а також результати спеціальних досліджень і спостережень автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш суттєвими теоретичними і практичними результатами, що характеризують наукову новизну дослідження, є такі:

удосконалено:

– концепцію формування кластера, що, на відміну від існуючих підходів, враховує компетентність підприємств, організацій та установ, об'єднаних у кластер, і дає можливість спільного вирішення поставлених завдань на основі практичного досвіду, застосування умінь та знань під час вирішення професійних завдань, що сприяє створенню нових умов і вимог до ведення бізнесу в регіоні, формує стандарти виробництва та якості продукції, культуру споживання;

– систему комплексної оцінки ефективності кластера, що, на відміну від існуючих підходів, дає можливість визначити поточний стан кластерного

утворення, враховує кількісні та якісні показники ефективності, дає змогу оцінити переваги кластеризації для кожного учасника об'єднання у визначений момент часу, здійснити ґрунтовну оцінку основних показників розвитку регіону та на основі отриманої інформації розробити систему заходів щодо інтеграції стратегії формування кластеру до регіонального розвитку;

– алгоритм формування регіонального кластера, що передбачає логічну послідовність етапів прийняття рішень (підготовка, прийняття, реалізація та координація) щодо створення кластера, які відзначаються простотою, доступністю, обґрунтованістю здійснення процесу формування регіонального кластера та, на відміну від існуючих підходів, враховують можливість коригування дій у разі прийняття необґрунтованих рішень і виявлення неефективності кластерного утворення;

– структурну модель регіонального інноваційного кластера «Дрогобиччина», яка ґрунтується на принципах рівноправності та паритетності всіх учасників, конструктивного діалогу, добровільності вибору форм співробітництва, взаємного інформування і виконання зобов'язань, дає змогу забезпечити інноваційний розвиток усіх учасників кластерного утворення й підвищити ефективність системи управління регіоном в умовах ринкової економіки та, на відміну від існуючих підходів, сприяє посиленню ресурсного, управлінського та інтелектуального потенціалів регіону;

набули подальшого розвитку:

– понятійний апарат за рахунок уточнення сутності понять «кластер» та «інноваційний кластер», що на відміну від існуючих підходів, підкреслює основні властивості таких утворень, окреслює межі, акцентує увагу на меті створення та перевагах організації кластера;

– науково-методичний підхід до систематизації кластерних утворень за такими ознаками: життєвим циклом кластера, географічною ознакою, напрямом інтеграційних відносин, спеціалізацією, галузевою специфікою, що на відміну від існуючих підходів, дозволяє впорядкувати видову структуру кластерів, посилити її

практичне значення, охопити усі важливі характеристики кластерів і визначити особливості їх формування та функціонування;

– стратегія формування кластера, що характеризується комплексністю та завершеністю, враховує потенціал учасників кластерного утворення, дію факторів і обмежень зовнішнього середовища та, на відміну від існуючих підходів, передбачає виявлення відхилень між плановими і фактичними результатами реалізації стратегії та коригування заходів щодо досягнення поставленої мети або пропонує вибір альтернативної стратегії;

– методичні засади реалізації державної політики щодо формування кластерів у регіоні, метою якої є створення умов для випереджального становлення новітнього технологічного укладу, що включають державну підтримку досліджень кластеризації в регіоні, створення інфраструктури підготовки кадрів необхідної кваліфікації, відповідної технологічної інфраструктури, та, на відміну від існуючих підходів, передбачають формування регіональних реєстрів результатів науково-технічної діяльності інноваційних організацій та проектів з розвитку кластерів, інших спеціалізованих некомерційних організацій, з метою забезпечення додаткового правового регулювання, що пов'язане з наданням послуг учасникам кластера, субсидуванням їх діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методичних рекомендацій та прикладних засад щодо формування кластерних моделей розвитку регіону й визначення підходів до оцінки їх ефективності.

Наукові результати, отримані в дисертаційній роботі, були впроваджені в діяльності Департаменту економічного розвитку, інвестицій, торгівлі та промисловості Львівської обласної державної адміністрації – для розробки Програми інвестиційного розвитку Львівської області на 2011-2015 рр. (довідка № 1-52-5027 від 04.12.2013 р.), Департаменту регіонального економічного розвитку Вінницької обласної державної адміністрації – під час розробки Програми економічного і соціального розвитку Вінницької області на 2015 р. (довідка № 1193/1-1 від 14.05.2015 р.). Наукові розробки та пропозиції автора щодо формування інноваційно-орієнтованої стратегії використані керівництвом

Вінницької обласної спілки споживчих товариств в процесі стратегічного планування діяльності (довідка № 1-1/10 від 15.05.2015 р.).

Теоретичні та прикладні положення дисертаційної роботи використані в навчальному процесі Львівської комерційної академії під час викладання дисциплін «Регіональна економіка», «Економіка і організація діяльності об'єднань підприємств», «Інноваційний розвиток підприємства» (довідка № 223/01-1.08 від 10.04.2015 р.) та Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету в процесі викладання викладанні дисциплін «Регіональна економіка», «Державне та регіональне управління», «Менеджмент і адміністрування (Інноваційний менеджмент)», «Менеджмент і адміністрування (Адміністративний менеджмент)», «Основи муніципального управління» (довідка № 01.01-44/474 від 15.04.2015 р.).

Особистий внесок автора. Дисертація є самостійно виконаним дослідженням. Наукові результати, які отримані в дисертаційній роботі, належать особисто автору і викладені у його наукових публікаціях. Із праць, написаних у співавторстві, використані лише ті положення, що належать особисто автору.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися і обговорювалися на 7 міжнародних науково-практичних конференціях: «Соціально-економічні та правові дослідження в суспільстві знань» (3-4 червня 2010 р., м. Львів), «Перспективы инновации в науке, образовании, производстве и транспорте – 2011» (15 червня 2011 р., м. Одеса), «Інтеграційні економіко-правові напрями розвитку України та країн близького зарубіжжя» (31 січня 2012 р., м. Львів), «Інноваційний потенціал соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації» (27-30 березня 2012 р., м. Вінниця), «Соціально-економічні аспекти реструктуризації регіональної економіки» (6-7 грудня 2012 р., м. Вінниця), «Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України» (28-31 травня 2013 р., м. Вінниця), «Інноваційна стратегія і тактика фінансово-економічного розвитку суб'єктів національного господарства» (19-20 грудня 2014 р., м. Чернівці); 5 всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Інноваційна модель розвитку регіону як умова

економічної безпеки в контексті інтеграційних процесів» (30 березня 2011 р., м. Донецьк), «Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки» (7-8 квітня 2011 р., м. Рівне), «Актуальні проблеми і прогресивні напрямки управління економічним розвитком вітчизняних підприємств» (24-25 травня 2011 р., м. Кривий Ріг), «Стратегічний розвиток національної економіки, регіонів і підприємств» (15-17 листопада 2012 р., м. Донецьк), «Внутрішня торгівля: розвиток та механізми регулювання на макро- і макрорівнях» (25-26 квітня 2013 р., м. Львів); міжрегіональній: «Проблеми економіки та управління у промислових регіонах» (27-28 травня 2011 р., м. Запоріжжя) та на VIII Міжнародному бізнес-форумі «Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні» (19 березня 2015 р., м. Київ).

Публікації. Основні ідеї, положення та результати дисертаційної роботи викладені у 25 опублікованих наукових працях (з них 5 праць у співавторстві) загальним обсягом 8,38 друк. арк. (особисто автору належить 7,35 друк. арк.), з них 10 публікацій у наукових фахових виданнях України загальним обсягом 5,65 друк. арк., 1 публікація у зарубіжному періодичному виданні загальним обсягом 0,28 друк. арк., 14 праць апробаційного характеру загальним обсягом 2,45 друк. арк.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ КЛАСТЕРНИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

1.1. Сутність та структура кластерних моделей розвитку регіону

Сучасні умови господарювання, інтеграція України до європейського економічного простору, нові підходи у сфері державного управління розвитком регіонів обумовлюють необхідність використання ефективних та інноваційних методів управління економічними процесами на регіональному рівні із застосуванням кластерного підходу. Кластер, як форма кооперації виробництв на певній території із застосуванням інноваційних технологій та поєднаних процесом створення єдиного кінцевого продукту, вже давно отримав практичне застосування в умовах України.

Кластерний підхід, як один із способів підвищення конкурентоспроможності економічного розвитку регіонів, отримав широкий розвиток у всіх країнах світу, що зумовлено широкомасштабним позитивним досвідом кластеризації економік розвинених країн, які доводять ефективність кластерного підходу. У більшості високорозвинених країн світу сформовані кластерні ініціативи стали базовою складовою стратегічного розвитку.

Аналіз кластерних ініціатив, реалізованих за останні десять років у різних країнах, показує, що висока конкурентоспроможність їх економік заснована на перевагах окремих кластерів, що підсилюють конкурентоспроможність цих держав і оптимізують управління національною економікою.

Першопрохідцями в застосуванні кластерного підходу, на загальну думку, є творці Кремнієвої долини в США. На її території розташовуються близько 87 тисяч компаній, кілька десятків дослідницьких центрів і кілька великих університетів. Кремнієва долина – це класичний приклад плідної взаємодії академічного середовища, бізнесу та кадрового обміну між науковими центрами та бізнес-сектором. На території Кремнієвої долини надають послуги близько 180 венчурних фірм і 700 банків, які фінансують діяльність окремих компаній [193, с.

264]. Будучи першими в галузі кластерного підходу, сьогодні США продовжують успішно його застосовувати.

У Європейському Союзі нараховується понад 2 тис. кластерів, в яких зайнято 38% робочої сили. Значний масштаб охоплення кластеризацією мають фінська, норвезька, шведська промисловість. Економічна політика Фінляндії, в основу якої покладена кластерна модель, займає провідні місця у світових рейтингах конкурентоспроможності.

В Італії, країні класичного малого бізнесу, велику популярність набули так звані «індустріальні округи» (прототипи кластерів), що сьогодні налічують близько 200 об'єднань, в яких функціонує більше 1 млн. малих і середніх підприємств, в яких зайнято майже 6 млн. осіб. Більшість з цих округів змогли стати світовими лідерами на відповідних вузькоспеціалізованих ринках, збільшивши свою частку на них до 50-80% [187, с. 30]. Значний розвиток економік на основі кластерної моделі спостерігається в Німеччині та Франції. Зокрема, у Німеччині кластери розвиваються майже без втручання держави, а спеціалізовані училища та технікуми (Fachschule) відіграють роль фасилітатору утворення у хімічній галузі та машинобудуванні. У Франції уряд запроваджує централізовану підтримку кластерних ініціатив, що реалізується на регіональному рівні.

Канада також має досвід у реалізації кластерних ініціатив (біотехнологічний кластер, інформаційно-телекомунікаційний кластер, кластер високих технологій, мультимедійний кластер, виноробний кластер, кластер харчової промисловості). Найбільш істотний інтерес для України викликає досвід Канади у створенні комплексних регіональних кластерів, що включають в себе ряд промислових кластерів (Едмонтон). У Канаді всі рівні влади (федеральний, регіональний, муніципальний) сприяють кластерним ініціативам, проте, конкретні форми підтримки на кожному рівні різні.

У Латинській Америці кластерну політику активно проводять: Аргентина, Бразилія, Чилі, Колумбія, Коста-Ріка, Гватемала, Нікарагуа, Венесуела, Ямайка, Гондурас та Чилі. Своєрідною та масштабною стала програма створення кластерів у Бразилії. Специфічний напрям розвитку кластерів у Латинській Америці реалізує організація UNIDO (Організація з промислового розвитку при ООН), яка

формує з малих та середніх підприємств мережні системи і кластери в Нікарагуа (проект INPYME), Гватемалі, Ямайці (проект JAMPRO), Гондурасі (проект NET).

З 1988 р. активно відбуваються процеси формування кластерів в Південно-Східній Азії та Китаї. Зазначені процеси базуються на створенні міні-кластерів, що мають значну підтримку розвитку з боку держави, яка визначає основні підприємства, що стають центрами розвитку кластерних ініціатив. Держава сприяє максимально ефективному використанню ресурсів, особливо, природних та кадрових.

На сьогоднішній день активно відбувається процес формування регіональних кластерів в Сінгапурі в галузі нафтохімії. Провідні підприємства у Шанхайській зоні КНР працюють за спеціальною моделлю виробництва, коли підприємства кластера знаходяться в одному регіоні, але при цьому максимально використовують природний, кадровий і інтеграційний потенціали сусідніх регіонів [66, с. 47].

Сучасна державна політика в сфері формування та розвитку кластерів визначається багатьма національними особливостями. Вона може бути досить різноманітною, як правило, виступає у вигляді конкретної політики з чітко встановленою стратегією та виділеним бюджетом. Державна підтримка може охоплювати ряд промислових секторів та фокусуватися на окремих аспектах розвитку, наприклад, взаємодії між бізнесом і дослідницькими організаціями або бізнесом і державою. Залежно від проведеної політики визначаються напрямки та форми державної підтримки кластерів, серед яких можна виділити пряму фінансову підтримку специфічних проектів, зниження податків на дослідницькі витрати, організацію публічних заходів (ярмарки, торговельні місії та ін.), забезпечення комунікації.

Зарубіжний досвід свідчить про широке розмаїття підтримки кластерів урядовими організаціями. Як правило, реалізація кластерних стратегій припускає наявність грантоутворюючих фондів (інститутів, агентств), що підтримують кластерні ініціативи: наприклад, Національне агентство планування DATAR (Франція), Інформаційна система пошуку і класифікації кластерів CASSIS (Люксембург), Національна рада з конкурентоспроможності (США), програма кооперації LINK (Великобританія) [55]. Крім того, організуються спеціальні

інститути, що виконують функції з розвитку, побудови мережевих структур та їх інтернаціоналізації. До них можна віднести центри експертизи (Фінляндія), центри переваги (США), консалтингові, маркетингово-аналітичні та брендингові компанії, інститути та агентства, що входять до кластерної ініціативи (Мюхенський технічний університет).

Основні переваги кластера для підприємств-учасників об'єднання в різних країнах світу представлено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Основні переваги кластера для підприємств-учасників та регіону в цілому (розроблено автором на підставі [187; 215; 226])

Незважаючи на те, що термін «кластер» усе частіше використовується в державному управлінні розвитком регіонів та економіки в цілому, в науковій літературі його однозначну і чітку дефініцію так і не вироблено. Безсумнівний вплив на появу і розвиток різних кластерних теорій мав науковий доробок багатьох дослідників у різних галузях науки. Окремі аспекти феномену кластеру досліджувалися протягом останніх двохсот років в економічній теорії, економічній географії, регіональній економіці, теорії агломерації і полюсів зростання, соціології, а також в інших сферах соціально-економічного розвитку. Більшість цих досліджень була пов'язана з окремими елементами кластерів або

кластерами певного виду, деякі з цих досліджень втрачають актуальність у сучасному світі [223].

Основа для розвитку теорії кластерів була закладена ще у ХІХ ст. І. фон Тюненом та пізніше А. Маршаллом, які описали переваги територіальної концентрації виробників всередині певної галузі. А. Маршалл в книзі «Принципи економіки» доводить, що розвиток вітчизняної економіки залежить від розвитку локальної концентрації спеціалізованих галузей. Головним здобутком цієї книги є дослідження синергетичного ефекту, який досягається при об'єднанні та підвищенні спеціалізації підприємств. Таким чином, можемо відзначити, що кластерне утворення – це така галузева або географічна концентрація підприємств, яка забезпечує отримання ефекту «зовнішньої економії» за рахунок створення групи вузькоспеціалізованих працівників та взаємодії підприємства-фасилітатора об'єднання із постачальниками сировини і матеріалів, обладнання [143, с. 172].

Значний вклад в подальший розвиток мережевих систем у вигляді «індустріальних округів» кластерів внесли італійські й американські дослідники і практики. Сьогодні дана форма організації виробництва серед великої кількості країн світу постійно зростає у зв'язку з трансформацією світової економіки [25, с. 37].

М. Портер є основоположником сучасної концепції формування кластерів та їх впливу на конкурентоспроможність регіону [180, с. 35]. М. Портер очолював дослідження процесів формування кластерів в Інституті стратегії і конкуренції Гарвардського університету. Аналіз економіки як кластеру або сукупності кластерів отримав поширення після виходу у світ в 1990 р. його статті «Конкурентні переваги країн», у якій була висунута теорія національної, державної та місцевої конкурентоспроможності.

Проведені дослідження дали можливість стверджувати про наявність конкуренції всередині кластерного формування та підтвердили, що підвищення конкурентоспроможності регіону може відбуватися на основі кластерної моделі розвитку, що передбачає наявність зв'язків органів влади, підприємств-виробників продукції, підтримуючих організацій. М. Портер подібно А. Маршаллу доводив, що між учасниками кластерного формування відбувається

отримання синергетичного ефекту, який сприяє підсиленню діяльності суб'єктів об'єднання.

У своїй праці «Конкуренція» М. Портер визначає кластер як «сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій... в певних галузях, що конкурують, але разом з тим здійснюють спільну роботу» [178, с. 108]. При цьому М. Портер зазначає, що основними ознаками кластера є географічна близькість учасників, наявність певної спільної діяльності, навколо якої і відбувається об'єднання. Дослідник зазначає, що кластер є вершиною «національного ромба», що базується на споріднених або підтримуючих галузях економіки певної території та створює умови для взаємодії учасників між сторона ромба [180, с. 47].

Крім того, науковець пов'язав трактування кластера з поняттям промислової групи і у своїх наукових працях зазначав, що кластер або промислова група – це група географічно близьких взаємозалежних компаній (постачальники, виробники тощо) та пов'язаних з ними організацій (освітні заклади, органи державного управління, інфраструктурні компанії), які діють у певній сфері та взаємодоповнюють одна одну» [179, с. 149].

Подальшого розвитку теорія кластерів набула у працях П. Кругмана та А. Скотта, які, незважаючи на суттєві відмінності у підходах, у 80-90-х рр. ХХ ст. дослідили вплив географічної концентрації компаній на внутрішню та міжнародну торгівлю країни та зростання економіки. Успішний досвід та значне поширення кластерних ініціатив у розвинених і перехідних економіках світу на початку ХХІ ст. спричинили посилення інтересу до подальших кластерних досліджень [235, с. 45]. Однак, незважаючи на суттєвий науковий інтерес до сутності кластеру та його ролі у підвищенні економічного потенціалу учасників кластерних утворень у сучасній економічній літературі не існує єдності стосовно змісту поняття «кластер», оскільки різні вчені трактують дане поняття по-різному (Додаток А).

Для детального аналізу підходів до визначення кластеру розглянемо сутність даного поняття у визначеннях різних авторів. Так, вітчизняні та зарубіжні науковці у своїх дослідженнях трактують кластер як: концентрацію

підприємств, об'єднання підприємств, групу підприємств, форму промислової організації, мережі організацій, сукупність юридичних осіб, систему взаємодії, складну самоорганізовану соціальну структуру (рис. 1.2).

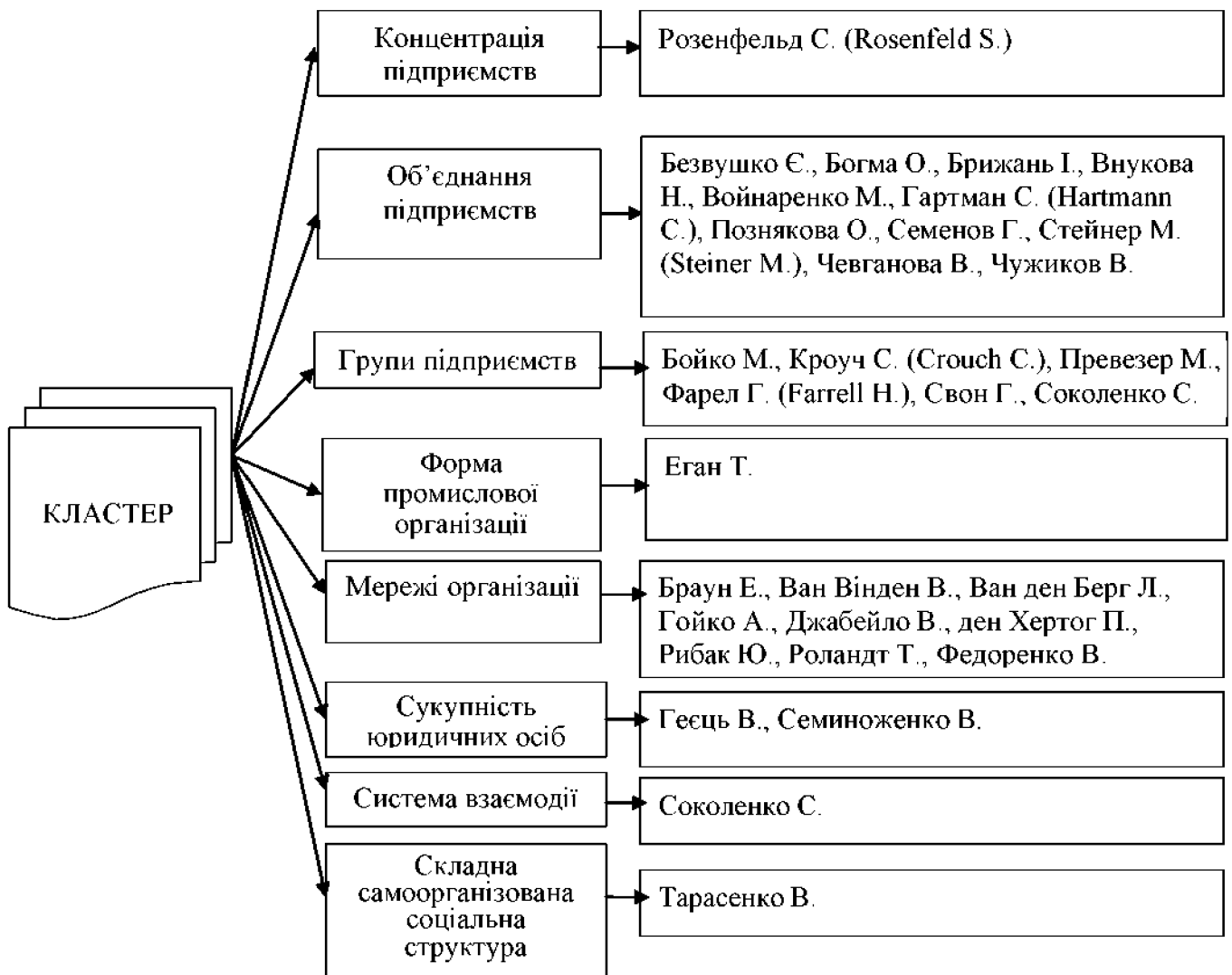

Рис. 1.2. Аналіз сутності поняття «кластер» у визначеннях різних авторів*

* - згруповано автором на основі [12; 22; 33; 35; 45; 177; 190; 198; 206; 207; 216; 232; 235; 256; 258; 265; 266; 269; 271; 274]

Таким чином, кластери можуть бути визначені в загальному вигляді як добровільне об'єднання комерційних підприємств і некомерційних організацій, з метою підвищення рівня конкурентоспроможності як кожного учасника формування, так і об'єднання в цілому. Але в даному випадку кластерне утворення не має на меті довгострокове партнерство, воно лише є вимогою часу. Поки існує зацікавленість в об'єднанні та спеціальній діяльності – існує і сам кластер.

Гартман С., Стейнер М. розглядають кластер як об'єднання взаємодоповнюючих виробничих підприємств із обслуговуючими організаціями, пов'язаними зв'язками витрати – випуск, мають можливість формувати технологічні ланцюги та спільний ринок праці.

У фаховій економічній літературі автори по-різному підходять до визначення сутності кластера. Зокрема, ряд науковців у своїх дослідженнях розглядають сутність «кластера» залежно від виду діяльності. Зокрема, О. Гуменюк досліджує поняття «кластер інноваційної активності» та визначає його як концентрування на певному відрізку часу певних нововведень [58, с. 12]. С. Соколенко розглядає виробничий кластер як об'єднання певної групи юридичних осіб, які отримують переваги від виробництва на основі географічної близькості [204, с. 31].

На основі аналізу фахової економічної літератури, пропонуємо розглядати «кластер» як сукупність суб'єктів господарювання, які об'єднанні між собою на добровільних засадах спільною ідеєю на певній території, на основі кооперації та концентрації спільних зусиль, з метою досягнення спільних цілей, які забезпечують ефективність діяльності кожного учасника кластера, приводять до підвищення конкурентоспроможності регіону (певної території), отримання соціально-економічного ефекту. Створення кластерів сприяє підвищенню продуктивності, інноваційній активності та розвитку підприємств, які увійшли до складу кластера, підсилює інтенсивність розвитку малого та середнього бізнесу, сприяє активному залученню інвестицій, і, як наслідок, збільшує надходження до державного бюджету всіх рівнів, покращує положення як окремих галузей економіки і регіонів, так і всієї країни в цілому. Важливим з точки зору розуміння сутності кластеру та можливості побудови кластерної моделі розвитку регіону є здійснення класифікації кластерів.

В економічній літературі виділяють сім основних характеристик кластерів, врахування яких дозволяє виокремити різні кластерні стратегії, що розкривають характеристики поняття, а саме: географічну (побудова диверсифікованих кластерів чітко пов'язана з певною територією), горизонтальну (кілька галузей або невеличких галузевих кластерів добровільно інтегруються у більший

кластер), вертикальну (побудова кластерів заснована на ієрархічних зв'язках суміжних галузей або етапів виробництва), латеральну (об'єднання у кластері різних галузей, які можуть забезпечити економію за рахунок ефекту масштабу, що приводить до нових варіантів рішень та кластерних стратегій), технологічну (використання аналогічних технологій певною сукупністю галузей), фокусну (кластер підприємств, зосереджених навколо одного центру-підприємства, науково-дослідного інституту чи університету), якісну (визначає диверсифікований кластер фірм, який виявляється в усіх сферах взаємодії, сприяючи підвищенню конкурентоспроможності кожного члена кластера і цим посилюючи економічне становище всього регіону) [206, с. 23].

Узагальнення літературних джерел щодо систематизації кластерів дозволило констатувати, що види та типи кластерів в силу їх різноманіття можуть бути структуровані за різними критеріями. Здебільшого науковці у своїх дослідженнях виокремлюють однокритеріальні та багатокритеріальні класифікації (табл. 1.1). Так, однокритеріальні класифікації, як правило, містять один критерій та певний набір ознак, що його характеризують. Багатокритеріальні класифікації представляють більший набір критеріїв та узгоджених з ним ознак. Оскільки кластери є досить складними та багатограними утвореннями, а вибір критеріїв класифікації та самої класифікаційної системи спрямовано на обґрунтований теоретичний підхід до формування кластерів, полегшення розуміння їх сутності, а також здійснення ґрунтового аналізу кластерів та визначення їх ефективності, то, на нашу думку, більш доцільним є спосіб розширеного подання класифікації кластерів, а саме використання багатокритеріальної класифікації.

Проаналізувавши дані таблиці 1.1, важливо зазначити, що науковці використовують багато різноманітних критеріїв, за якими класифікують кластери. Так, І. Хоменко пропонує класифікувати кластери за 14 видовими ознаками, що, на думку автора, дозволяє виявити найхарактерніші критерії та ознаки, які лежать в основі формування конкретного типа кластерних формувань, головною особливістю яких є те, що їх діяльність направлена на отримання максимального фрактально-синергетичного ефекту від тісної взаємодії суб'єктів господарювання та організацій різних галузей та форм власності [231, с. 52].

Продовження табл. 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
За рівнем впливу на конкурентоспроможність							+			1
Всього	1	3	5	6	7	14	9	4	8	57

* - систематизовано автором на основі [14; 118;217; 221; 130; 231; 232;142]

Однак, на наш погляд, дана класифікація є надто громіздкою, містить ряд неточностей та неузгодженостей. Так, не до кінця зрозумілим залишається поділ кластерів за періодом роботи та сама доцільність виокремлення такої видової ознаки. Також викликає сумніви класифікація кластерів за видом розвитку, оскільки кластер є складним утворення, що переслідує ряд цілей, серед яких є і підвищення конкурентоспроможності продукції та підприємств кластера, диверсифікація ризиків, створення нових робочих місць та покращення економічних показників роботи регіону. Що стосується класифікації кластерів за юридичним статусом, то варто зазначити, що за своєю суттю кластер є добровільним об'єднанням підприємств, установ та організацій, що функціонують на договірних основах, а тому виокремлення формальних та неформальних кластерів, на нашу думку, є недоцільним. Загалом, дана класифікація не може бути застосовано у практичній діяльності, оскільки є досить складною та потребує удосконалення.

Дмитрієва В. та Вишнякова І. продовжили дослідження Ю. Блохіна і Є.Панфілова запропонували фасетну класифікацію кластерів та виокремили 9 критеріїв класифікації, кожен з яких характеризується 2-5 ознаками, які найбільш характерні і доцільні в умовах економіки України. Конкретні значення критеріїв доповнюються характерними ознаками і у фасеті розміщуються у вигляді простого переліку. Фасетна система відрізняється від ієрархічної тим, що вона дозволяє чітко розмежовувати (ідентифікувати) конкретні види кластерів, на одній і тій самій множині об'єктів будується декілька тематичних ієрархій, крім того, вона дозволяє обирати критерії та ознаки класифікації, що незалежать один від одного. Якщо при ієрархічній системі кластеру чітко «зав'язана» на визначенні одного критерію, то фасетна передбачає, що кластер ідентифікується за набором критеріїв. Фактично фасетна класифікація являє собою сукупність декількох класифікацій, кожна з яких визначає приналежність об'єкта до визначеного класу за однією з ознак [70, с. 61]. Разом з тим, не до кінця

визначеним є те, що автори розуміли під зазначеними видами кластерів, що викликає необхідність в уточненні класифікації кластерів за групами. Також не достатньо обгрунтованим залишився поділ кластерів за складом учасників. Загалом, автори не розкривають сутність видів кластерів, виходячи із запропонованих ознак, що ускладнює розуміння та використання даної класифікації на практиці.

Е. Карапетян запропонував вісім класифікаційних ознак до структурування кластерів. Автор вважає, що розглянуті класифікаційні типи дають змогу віднести кластер до тієї або іншої групи, задають шаблон узагальнення емпіричних спостережень [118]. Вважаємо, що варто було б уточнити класифікацію кластерів за економічною значущістю, оскільки потребує детального обгрунтування, чому він використовує лише чисельність зайнятих у кластері та частку кластера в економіці для визначення типу кластера та не враховує інші показники, зокрема, рівень прибутку, ефективність діяльності, тощо. Те саме стосується і класифікації кластерів за рівнем розвитку. Класифікація кластерів за їх спеціалізацією є фрагментарною та не враховує можливість об'єднання у інших галузях економіки, зокрема, будівельній, туристичній, тощо.

Марченко Т. у своїх дослідженнях пропонує класифікувати кластери за сімома ознаками та вважає, що сформована класифікація кластерів є основою державної соціально-економічної політики, яка орієнтована на їх подальший інноваційний розвиток та підвищення конкурентоспроможності. Основними перевагами використання класифікації кластерних систем є розвиток інформаційних центрів, формування програм розвитку кластерних структур, інвестиційний та інноваційний розвиток [142]. На наш погляд, запропонована класифікація містить низку неточностей. Так, не до кінця зрозумілою залишається позиція автора стосовно поділу кластерів за галузевою специфікою. Науковець пропонує за однією ознакою два різних підходи до структурування кластерів. До прикладу, чи може туристичний кластер, машинобудівний, хімічний та ін. бути інноваційними із запропонованої класифікації незрозуміло. Також автор не пояснює, що таке творчий кластер та на чому ґрунтується поділ галузей

економіки на процесні та дискретні, не розкриває сутність змішаного кластера, лише зазначає, що він є найпоширенішим.

Кузьмін О., Саталкіна Л. запропонували п'ять ознак до класифікації кластерів. Вважаємо, що ряд класифікаційних ознак потребують детальнішого обґрунтування. Так, на наш погляд, класифікація кластерів за цілями формування є дещо заплутаною та незрозумілою, оскільки немає суттєвої різниці між запропонованими типами кластерів. Крім того, основними цілями кластерів є підвищення прибутковості та конкурентоспроможності підприємств, що входять до ядра кластера, підвищення рівня розвитку регіону, у якому функціонує кластер, та забезпечення зростання добробуту населення.

Інші автори пропонують від 1 до 4 класифікаційних ознак кластерів, що, на наш погляд, не в повній мірі розкриває сутність та зміст кластерів.

На основі проведеного аналізу економічної літератури відмітимо, що найчастіше у своїх дослідженнях науковці структурують кластери за стадіями життєвого циклу. Одним з визначальних чинників, що впливають на методи управління кластером, є стадія життєвого циклу. Будь-яка система – чи то жива, чи штучно створена – розвивається та змінюється, проходячи типові стадії або циклічні стани свого розвитку. Цей факт визначає те, що однією з найбільш важливих та часто використовуваних у практиці управління засад є концепція життєвих циклів, яка може бути застосована до будь-якої системи. Неврахування стадії життєвого циклу ускладнює можливість адекватно оцінити фактичний наявний стан підприємств та чинники, що його викликали. Ще складнішим є вироблення ефективної стратегії розвитку, адже від правильного визначення поточного положення та стану залежить розробка майбутніх планів дій та формування концепції управління, найбільш дієвої на даному етапі. Вкрай важливим для цього є розуміння динаміки розвитку як ринкової ситуації, так і ситуації, яка визначає внутрішній стан об'єкта (підприємства). Тобто життєвий цикл кластера є наслідком таких явищ, як спад виробництва, інфляція, поглиблення світової кризи та загальної нестабільності зовнішнього середовища як підприємства та кластера, так і в цілому регіону чи країни.

Критерій «стадія життєвого циклу кластера» є найзагальнішим, однак, автори по-різному підходять до виокремлення основних видів кластера за цим критерієм (табл. 1.2).

Як свідчать дані таблиці 1.2, у науковій літературі не існує єдності серед поглядів науковців на виокремлення стадій життєвого циклу кластера. Так, ряд авторів, а саме: Карапетян Е., Кузьмін О., Саталкіна Л. виділяють три стадії функціонування кластерів; Хоменко І., Марченко Т. – наводять чотири стадії; Третяк В., Дмитрієва В. та Вишнякова І. – п'ять стадій, а Петров А. у своїх дослідженнях виокремлює 6 стадій життєвого циклу кластерів.

Таблиця 1.2

Види кластерів за стадіями їх життєвого циклу*

Стадії життєвого циклу кластерів (вид кластеру)	Автори							
	Петров А.	Третяк В.	Кузьмін О., Саталкіна Л.	Марченко Т.	Хоменко І.	Дмитрієва В. Вишнякова І.	Карапетян Е.	Белалов В., Леонтьєв В., Рыгалін Д.
Агломерація	1	1						
Зародження		2						1
Розвиток (розвинуті кластери)	4	3	2	2	2		2	
Зрілість (зрілі кластери)	5	4	3	3	3	4	3	2
Трансформація	6	5		4	4	5		
«Прообраз» кластера	2							
Виникнення кластера	3			1				
Створення					1			
Латентні (ембріональні) кластери			1			1	1	
Працюючі кластери						2		
Wannabe						3		
Розпад								3

* - систематизовано автором на основі [14; 118; 217; 221; 130; 231; 232; 142]

Традиційно у науковій літературі, виокремлюють чотири фази життєвого циклу організації, а саме: «зародження», «зростання», «зрілість» та «спад». Вважаємо, що і кластер проходить ці ж самі етапи розвитку, однак, пропонуємо виділити стадію старіння, що є передумовою для трансформації кластера. Таким чином, життєвий цикл кластера має охоплювати п'ять стадій, а саме: зародження, розвиток, зрілість, старіння та трансформація (табл. 1.3.).

Таблиця 1.3

Класифікація кластерів за критерієм стадії життєвого циклу*

Стадія життєвого циклу кластера	Характеристика
1	2
Зародження	Процеси спеціалізації і кооперації лише починають розвиватись, історія кластера тільки формується, спостерігаються лише початкові імпульси кластерних ініціатив. Взаємодія підприємств має нестабільний характер, структура в рамках організації залишається неформальною.
Розвиток	Метою стають прискорення зростання, нарощення обсягів виробництва і збуту, формування іміджу, зростання прибутку, розширення частини ринку. Зростає роль координаційного центру, процес прийняття рішень стає більш виваженим, консервативним. Поява нових учасників, розширення взаємозв'язків.
Зрілість	Мета полягає в систематичному збалансованому зростанні, максимізації прибутків та обсягів виробництва, завоюванні більшої частини ринку. Особлива увага приділяється ефективності інновацій і стабільності. Використання наявного потенціалу виявляє нові можливості розвитку.
Старіння	Метою стає збереження досягнутих результатів. Поступово згортається діяльність, знижуються прибутковість, фінансова стійкість, спостерігається бюрократична криза.
Трансформація	Мета полягає у пошуку нових можливостей утримання ринків, кваліфікованих кадрів, уникнення конфліктів між учасниками об'єднання, що можливе завдяки ефективній діяльності координаційного центру. На даному етапі можливе перетворення, виникнення нових видів кластеру.

*Систематизовано та доповнено автором

Класифікація кластерів за географічним розташуванням характеризує значущість кластерів, але не в економічному, а географічному аспекті. Світова практика показує, що кластеризація може відбуватися в масштабах міста або навіть невеликого району великого мегаполісу. Дуже багато кластерів представляють соціально-економічну агломерацію в рамках регіону. Кластеризація мобілізує національні ресурси для підвищення конкурентоспроможності національних галузей у міжнародному масштабі [118]. Отже, кластери можуть функціонувати як всередині окремого регіону, так і на території кількох регіонів на принципах міжрегіональної взаємодії або на прикордонних територіях.

Як свідчить аналіз фахової економічної літератури науковці по-різному підходять до виокремлення основних видів кластера за географічними характеристиками (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Види кластерів за географічними характеристиками *

Вид кластеру	Автори							
	Белалов В., Леонтьев В., Рыгалин Д.	Горишєна О., Тищенко О., Пятинкин С.	Кузьмін О., Саталкіна Л.	Марченко Т.	Хоменко І.	Дмигрієва В. Вишнякова І.	Карапєтян Е.	
Локальні		+		+	+	+		
Регіональні	+	+	+	+		+	+	
Національні	+	+	+	+	+	+	+	
Міжнародні			+	+		+	+	
Транскордонні		+		+	+	+		
Міські			+				+	
Зовнішньоринкові					+			
Внутрішньоринкові					+			
Міжрегіональні					+			

* - систематизовано автором на основі джерел [217, 221, 14, 231, 142, 232, 118, 130]

Проаналізувавши табл. 1.4, зазначимо, що переважна більшість науковців у своїх дослідженнях виокремлюють національні та регіональні кластери, трохи рідше – локальні, міжнародні та транскордонні. Таким чином, за географічною ознакою будемо класифікувати кластери на національні, регіональні, локальні, міжнародні та транскордонні кластери (табл. 1.5)

Таблиця 1.5

Класифікація кластерів за географічною ознакою

Види кластерів	Характеристика
Локальний	Кластер функціонує на окремій частці ринку, у конкретному місті
Регіональний	Кластер локалізований у межах регіону (району, області, провінції, штату) або кількох адміністративних регіонів
Національний	Кластер локалізований у межах держави
Міжнародний	Кластер базований на міжнародному розподілі праці, його учасники мають різну державну приналежність
Транскордонний	Співробітництво між підприємствами сусідніх регіонів

* - систематизовано автором на основі [70; 118; 130; 232; 142]

За напрямом інтеграційних відносин будемо класифікувати кластери на: кластери з регіональною формою економічної діяльності (регіонально обмежені

об'єднання всередині споріднених секторів навколо наукового або промислового центру); кластери з вертикальними виробничими зв'язками у вузьких сферах діяльності, утворені навколо головних фірм або мережі основних підприємств, що охоплюють процеси виробництва, постачання і збуту; галузеві кластери (об'єднання підприємств у різних областях промисловості); промислові кластери. Регіональний кластер – це сукупність фірм, університетів та інших організацій, пов'язаних певною виробничою областю у визначеному регіоні, де синергія досягається за допомогою конкуренції та кооперації учасників [118]. В даному випадку синергетичний ефект від взаємодії організацій, що входять до такого кластеру, досягається вже за рахунок виникаючого регіонального зв'язку: всі підприємства регіону взаємодіють на основі конкурентно-партнерських відносин задля досягнення спільної мети – розвиток регіону в цілому як кластера. При цьому всі суб'єкти господарювання перебувають у рівних умовах для здійснення своєї діяльності: одна територія, одне законодавство.

Серед характеристик регіональних кластерів слід зазначити відкритість, що поширюється за межі внутрішньорегіональних мереж і має мету використовувати зовнішні ресурси. На практиці, сучасні регіональні кластерні системи являють собою сукупність функціонально і економічно взаємопов'язаних підприємств на території регіону, збудованих в єдиний ланцюжок виробництва. Причому дані підприємства, як правило, є містоутворюючими або виконують «структурно-осьову» роль в економіці регіону.

Галузевий кластер – це неформальне співтовариство галузевих і суміжних компаній на основі коопераційних і конкурентних зв'язків, які відрізняються здатністю взаємного посилення конкурентних переваг за рахунок синергетичного ефекту [118]. Синергетичний ефект від взаємодії організацій, що входять до цього кластеру, досягається тільки за рахунок галузі, тому що саме вона в цьому випадку виступає як об'єднуючий фактор. У цьому випадку формується кластер великих підприємств з чітко вираженим єдиним центром, сильною кооперацією і практично відсутньою конкуренцією всередині структури. Дана модель більш характерна для важкої промисловості в старопромислових районах. Слід зазначити, що подібний вид кластера відрізняється від територіально-промислового комплексу, в першу чергу, самостійністю і економічною

зацікавленістю у створенні, а, по-друге, наявністю інноваційних основ функціонування. У даному випадку кластер – це мережева структура, яка включає представників бізнес-спільноти, органів влади, громадських та інших організацій, що згуртовані навколо ядра кластера, з метою забезпечити конкурентоспроможність діяльності як кожного окремого учасника, так і регіону в цілому.

Кластер являє собою мережеву структуру, пронизану горизонтальними і вертикальними взаємозв'язками між підприємствами основної галузі і обслуговуючими виробництвами, суб'єктами інфраструктури. За таким принципом працює відома європейська компанія Airbus. Для того, щоб, наприклад, виробляти літаки, в ідеалі потрібен кластер, до якого входять підприємства, що виробляють окремі складові для літаків: диски та гуму для шасі, крила, двигуни, матеріал для внутрішньої обробки, прилади обліку тощо. Ще одним класичним прикладом галузевого кластера вважається суднобудівний кластер в Норвегії (Норвезька морська група).

Промисловий кластер базується на конкуренції всередині галузі або сектора. Він складається з підприємств, установ, організацій, що об'єднуються, як правило, для активного виробництва та просування певних товарів або послуг. Такий кластер має значно ширші межі, ніж регіональний, та прагне охопити своїм впливом всю країну. Підприємства, що входять до складу промислового кластеру мають значні обсяги прибутку та здатні формувати спільний ринок праці, розподіляти фактори виробництва. Це значно відрізняється з вітчизняними уявленнями про територіально-галузеві комплекси, які, як правило, монолітні і не інтегрують обслуговуючі виробництва. Прикладом такого кластера є лісопромисловий кластер Фінляндії, який включає в себе лісозаготівельну, деревообробну і целюлозно-паперову галузі. Основними видами продукції деревообробної та целюлозно-паперової галузей країни є папір, картон, пиломатеріали, целюлоза, фанера, деревні плити, столярні вироби. Лісозаготівельні й лісопереробні підприємства розосереджені по всій території Фінляндії.

Найбільш значущою відмінністю кластерів від вертикально-інтегрованих структур є інноваційний характер і гнучкість спеціалізації. Дійсно, всі в тій чи іншій мірі кластери продукують інновації. Однак, для галузевих кластерів, на

відміну від регіональних, це більш характерно, оскільки сфера спеціалізації перших пов'язана з наукомістким виробництвом. Сформована спеціалізація визначає наявність у складі кластера, крім промислових підприємств та фінансових установ, центрів навчання і інновацій, які дозволяють використовувати переваги внутрішньофірмової ієрархії та ринкового механізму, що дає можливість більш швидко і ефективно використовувати нові знання, наукові відкриття та винаходи.

Останнім часом інтенсивно розвиваються інноваційні кластери підприємств, які представляють собою промислові кластери, але мають спеціалізацію в наукомістких галузях. До числа відомих прикладів відносяться: Силіконова долина в США (ІТ), Бангалор в Індії (розробка програмних продуктів); Париж у Франції (мода); Кембридж у Великобританії (біотехнології та електроніка). На відміну від індустріальних, тут присутня націленість на створення та технологічне застосування «ноу-хау», на широке використання накопичених знань і навичок усередині компаній кластера. На відміну від інших форм економічних об'єднань, в інноваційному кластері формується механізм взаємодії. У таких кластерах, як правило, зберігається статус юридичної особи кожного учасника та не заперечується співпраця підприємств, що входять до складу кластера з іншими підприємствами, установами, організаціями, які не входять до складу об'єднання.

Отже, за національною приналежністю кластери мають певні особливості, тому виділяють: італійську, англійську, японську, фінську, китайську моделі кластерів.

За критерієм «спеціалізація» кластери можна розділити на 3 основних типи – виробничі, інноваційні та кластери сфери послуг (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Класифікація кластерів за спеціалізацією*

Види кластерів	Характеристика
1	2
Виробничі кластери	Об'єднання підприємств, постачальників обладнання, комплектуючих, спеціалізованих виробничих і сервісних послуг, науково-дослідних і освітніх організацій, пов'язаних відносинами територіальної близькості і функціональної залежності в сфері виробництва та реалізації товарів і послуг. До складу кластера входять великі промислові підприємства, що виконують роль фасилітатора.

1	2
Кластери сфери послуг	Учасники кластеру групуються навколо великих торгових, фінансових або інших непромислових організацій, які надають різноманітні послуги. Використовуючи при цьому ресурси регіону. Ініціатива формування кластера належить, як правило, органам місцевого самоврядування та територіальним громадам. До складу кластера входять малі та середні підприємства.
Інноваційні кластери	Учасники кластеру групуються навколо науково-дослідних організацій або університетів та продукують новітні інноваційні продукти. Основна кінцева продукція – нові технології, продукти, об'єкти інтелектуальної власності.

*систематизовано автором на основі [118; 126]

Згадана класифікація є галузевою й закладена в назву кластера, відображаючи спеціалізацію компаній ядра кластера, вона не враховує ступеня спеціалізації, що формується на рівні підприємств і характеризує широту спектру продукції, яку випускають. Кореневий бізнес кластера може охоплювати підприємства однієї галузі (або один кінцевий продукт). Так, наявні кластери з виробництва продуктів харчування, транспортування, телекомунікаційний, оборонний тощо. Пропонуємо доповнити дану класифікацію поняттям «полігалузевий кластер», оскільки кластери також можуть об'єднувати декілька галузей, в яких є відповідно одна або декілька провідних галузей.

За розміром кластери поділяються на малі, що включають до 50 фірм; середні – від 50 до 200 великі – понад 200 фірм. Однак, кількість учасників кластеру не є сталою, тому дана класифікаційна ознака не є доцільною.

Виходячи з сутності кластера та наведеної класифікації, можна запропонувати загальну структуру кластерного утворення (рис. 1.2). Ядра кластерів, як правило, великі промислові конкурентоспроможні підприємства певного географічного регіону, що займають лідируючі позиції на ринку та виробляють якісну продукцію, яка може бути використана іншими підприємствами-учасниками кластера.

Особливості існування кластерів полягають у побудові мереж, узгодженості діяльності, співпраці та конкуренції. Формування такої мережі може відбуватися з «з гори», тобто ініціативи влади різних рівнів або йти «знизу» – бути незалежною

ініціативою приватних компаній). У першому випадку існує готовність місцевих адміністрацій інвестувати в розвиток кластера, у другому випадку такої готовності немає, однак, на відповідному етапі інвестиції можуть бути необхідні, та у випадку, коли кластер важливий для розвитку регіону, він має розглядатися як одна з «точок росту», на якій має бути сконцентрована інвестиційна активність.

Рис.1.2. Структурні елементи побудови кластера*

*сформовано автором на підставі [84; 111]

Таким чином, важливим аспектом утворення кластерів в Україні є формування кластерної політики, заснованої на співпраці органів державної влади, бізнес-структур та наукових центрів. Запропонована у роботі комбінована модель дозволяє формувати кластерні утворення самими регіонами за активної підтримки органів влади.

Критичний огляд зарубіжних і українських досліджень свідчить про те, що на практиці застосовують різні види кластерів. Важливо зазначити, що при цьому використовують багато різноманітних критеріїв, за якими кластери, щодо яких здійснюють моніторинг, об'єднують в однорідні групи. За результатами аналізу

фахової економічної літератури запропоновано власний підхід до систематизації кластерів, відповідно до якого пропонується класифікувати кластери за наступними ознаками, а саме: життєвим циклом кластера, географічною ознакою, напрямом інтеграційних відносин, спеціалізацією, галузевою специфікою. Обґрунтовані теоретичні підходи до класифікації кластерів можуть бути використані в процесі розробки та реалізації державної політики у сфері кластеризації та в діяльності органів державного управління з метою налагодження ефективної взаємодії промислових, установ, організацій, що є учасниками кластера.

1.2. Необхідність та передумови побудови кластерних моделей розвитку регіону

В умовах глобалізації та трансформації відбувається перехід вітчизняної економіки до інноваційної моделі розвитку, яка характеризується науково-технічним прогресом, розвитком інноваційного ринкового середовища та посиленням співпраці між суб'єктами господарювання різних галузей економіки.

Протягом останніх років спостерігається зростання інтересу до ролі інноваційних регіональних систем, які забезпечують конкурентоспроможність в економіці. До наведеної системи можуть бути залучені підприємства, установи, організації, що створюють та розповсюджують знання. Як показує досвід різних країн світу, носіями інноваційних знань, як правило, виступають науково-дослідні інститути, університети, коледжі, агенції з технологічних трансферів тощо. Швидкий розвиток науки та техніки сприяє формуванню нових підходів до використання трудових, природних, фінансових ресурсів, що дозволять забезпечити підвищення конкурентоспроможності підприємств, регіону, сприяють підвищенню рівня життя населення, рівня доходів, покращенню екологічної ситуації. Якісний комплексний розвиток регіону потребує визначення спеціалізації основних галузей, що в подальшому формуватимуть стратегію регіонального розвитку.

Узагальнення основних пріоритетних напрямків та галузей розвитку регіону визначають фактори зовнішнього середовища, такі, як: природничо-географічні, демографічні, соціально-економічні, політико-правові, розвиток науки. Так, природничо-географічні фактори визначають спеціалізацію виробничої структури регіону. Демографічні впливають на структуру ринку праці, кваліфікацію кадрів, визначають рівень народжуваності, смертності, захворюваності населення тощо. Соціально-економічні фактори визначають рівень та якість життя населення регіону, особливості формування поведінки споживачів, ступінь економічної свободи, екологічної безпеки, рівень виробництва і споживання благ в розрахунку на душу населення: валовий національний продукт (ВНП) та валовий регіональний продукт (ВРП), валовий внутрішній продукт, реальний ВНП на душу населення, темпи зростання цих показників. Економічні фактори мають найбільший вплив на розвиток регіону, оскільки пов'язані з такими показниками, як рівень інфляції, доходи та витрати населення, політика оподаткування, динаміка цін тощо. Ефективне формування стратегії розвитку регіону неможливе без врахування економічних факторів. Стан та перспективи розвитку політико-правових факторів значно впливають на особливості встановлення «правил гри» на певному регіональному ринку. Визначальний вплив на формування кластера маєть політико-правові фактори мають в Україні в умовах децентралізації влади, оскільки розширення повноважень регіонам дозволить їм самостійно формувати стратегії регіонального розвитку, програми підтримки кластерних ініціатив. Формування ефективної кластерної моделі неможливе без врахування розвитку науки, адже це сприяє поширенню нових знань, винаходів, товарів, послуг, що в перспективі може формувати попит на товари та послуги, визначати конкурентоспроможність учасників об'єднання.

Стратегія економічного розвитку регіону здійснюється на основі моделі (концепції) регіонального розвитку – сукупності поглядів щодо шляхів вирішення соціально-економічних проблем, досягнення цілей і реалізації завдань розвитку регіону в перспективі [2, с. 154]. Моделі економічного розвитку складаються на основі теоретичних закономірностей функціонування економічних об'єктів у ринковій системі. Конкретні умови (історичні, географічні, соціально-культурні) у різних країнах і регіонах обумовлюють особливі співвідношення і взаємодію

економічних та інших факторів, визначають ступінь досягнення економічних цілей, а звідси й особливості розвитку національних і регіональних моделей.

Моделі розвитку економічних систем є характерними для певних часових відрізків та визначають: економічні ресурси, регіональні особливості, характер економіки, рівень економічного розвитку, місце в країні та світі, систему державного регулювання економіки, відкритість економіки, ступінь залучення до світових господарських зв'язків, організаційну та галузеву структуру господарства, роль економічних агентів, використання іноземного капіталу.

Сучасний етап економічних перетворень в Україні на основі впровадження моделей регіонального розвитку вимагає використання інноваційних підходів щодо реформування економіки регіонів, що повинні враховувати індивідуальні особливості регіону та потенціал економіки країни. Головним завданням модернізації економіки країни на сучасному етапі є забезпечення комплексного збалансованого розвитку регіонів. Забезпечення розвитку регіонів на інноваційній основі зумовлене необхідністю задоволення потреб населення, важливістю оптимізації просторових господарських характеристик країни відповідно до особливостей розміщення наявних ресурсів. Інноваційні підходи до регіонального розвитку можуть бути використані як каталізатори, що мотивують регіон до саморозвитку, диверсифікації сфер економічної активності, налагодження партнерства між бізнес-структурами та владою, підвищення соціальної відповідальності підприємництва. В економічній науці сформувалися різні підходи до моделювання процесів регіонального розвитку на основі інновацій (табл. 1.7) [220, с. 77].

Таблиця 1.7

Моделі регіонального розвитку на основі інновацій та їх компоненти*

Типи моделей розвитку регіонів	Компоненти (внутрішні ресурси)	Зміст моделі
1	2	3
Еколого-економічна	Природні ресурси, міжгалузеві зв'язки матеріального виробництва (модель міжгалузевих балансів), виробництво забруднювальних речовин	Передбачає формування взаємозв'язку між природною підсистемою регіону й економікою регіону як рівноправних елементів регіональної системи. Модель містить вектори керівних впливів, що дає змогу проводити сценарний аналіз економічних проектів регіонального розвитку.

Продовження табл. 1.7

1	2	3
Інноваційно-інвестиційна	Науково-технічний потенціал, інвестиційний клімат, конкурентоспроможність регіонів, рівень і джерела фінансування інноваційних проєктів, ефективні господарські структури, орієнтовані на інтенсифікацію науково-технічного і технологічного потенціалу	Передбачає створення сприятливих умов для залучення внутрішніх та зовнішніх інвестиційних ресурсів щодо забезпечення ними інноваційних процесів. Активізація інноваційних процесів у реальному секторі регіональної економіки сприяє залученню фінансових та інвестиційних ресурсів для стимулювання генерації та розвитку інновацій, що в свою чергу, підвищує конкурентоспроможність економіки регіону, гарантує економічну безпеку.
Інноваційна	Науково-технічний потенціал, каталізатори і мультиплікатори інноваційного розвитку матеріального виробництва, кооперація науково-технічних відносин суб'єктів господарювання й органів регіонального та місцевого управління	Базується на визначенні рівня потреби регіону в науково-технічних розробках, виявленні конкурентних регіональних переваг щодо його природно-ресурсного й економічного потенціалів, визначенні пріоритетних напрямів його розвитку, а також сприянні підвищенню інвестиційної активності господарських суб'єктів.
Сталий розвиток	Державне регулювання, безпека, суспільна відповідальність, інтелектуалізація	Модель сталого розвитку регіонів визначає баланс різних факторів, що впливають на максимізацію добробуту людини, сприяє задоволенню людських потреб.
Мобілізаційно-інноваційна	Сукупний регіональний потенціал, інноваційний потенціал, рівень впровадження науково-технічних розробок, територіальна інфраструктура, інвестиційна привабливість, освітньо-інтелектуальний і людський капітал	Передбачає розробку механізмів і інструментів, що дають змогу реалізовувати фундаментальні досягнення науково-технічної сфери та наукові розробки прикладного характеру. Модель дає можливість оцінити територіальну структуру організації економічної діяльності, а також визначити пріоритетні напрямки розвитку регіональної системи.
Кластерна	Територіально-галузева близькість, науково-дослідні центри, доступ до знань, інформації, технологій і нововведень, інвестиційна привабливість, рівень державно-приватного партнерства, замкненість виробничого циклу	Передбачає формування кластерів, які є специфічними об'єднаннями некорпоративного типу, розташованими в безпосередній близькості від виробників, постачальників (ресурсів, сировини, напівфабрикатів, комплектуючих та послуг), дослідних лабораторій, навчальних та інших установ у певній галузі економіки (або суміжних галузях), діяльність яких може і має надати нові можливості для просторового розвитку економіки регіонів на основі принципів та завдань їх створення.

* Джерело [220, с. 77].

Еколого-економічна модель розвитку регіону є надзвичайно актуальною, оскільки спрямована на вирішення проблеми раціонального природокористування, сприяє усуненню негативного впливу від господарської

діяльності в регіоні. В даний час екологічна ситуація в Україні перебуває на межі катастрофи. Майже у всіх регіонах України існують екологічно несприятливі для проживання зони, які у тій чи іншій мірі наносять шкоду людині. Одночасно до зон з критичними чи небезпечними рівнями промислового забруднення належить практично третя частина областей країни.

Еколого-економічна модель передбачає побудову економічного вектора відповідно до тривалого зростання розвитку регіону при забезпеченні самовідтворення природних ресурсів. Інтенсивність впливу на навколишнє природне середовище значною мірою визначається особливостями і масштабами розвитку галузевих систем. Однак, дана модель не набула значного розвитку, оскільки екологія посідає одне з останніх місць в системі пріоритетів регіонального розвитку та пов'язана з наявністю цілком визначених кількісно вимірних параметрів, що характеризують зовнішні зв'язки галузі з навколишнім середовищем і регіональною системою, у рамках якої функціонує галузь. Вирішенням даної проблеми може стати запровадження екологізації виробництва на основі використання інноваційних технологій та системи екологічного моніторингу в регіоні.

Повільний розвиток інноваційних процесів у регіонах України не відповідає завданням стратегічного розвитку промисловості України, що потребує значних фінансових та інвестиційних ресурсів. З даних табл. 1.7 бачимо, що інноваційно-інвестиційна модель передбачає створення сприятливих умов для залучення внутрішніх та зовнішніх інвестиційних ресурсів, що можливо лише за підтримки уряду, а саме: формування ефективного механізму державного управління інвестиційними процесами, розробки системи мотивації інноваційної діяльності; інноваційної культури. Цінність інновацій обумовлена потребами й інтересами суспільства, оскільки сприяє сталому розвитку регіону, підвищенню його конкурентоспроможності. Тобто модель інноваційно-інвестиційного розвитку регіону спроможна забезпечити його сталий розвиток лише за підтримки органів влади, нормативно-правових актів, що сприятимуть залученню як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій в економіку регіону.

Інноваційний шлях розвитку економіки є головним стратегічним орієнтиром економічної політики України. Інноваційна модель розвитку економіки ґрунтується на розробці інновацій, впровадженні нових наукових

розробок у виробництво. Це, в свою чергу, призводить до приросту внутрішнього валового продукту, підвищення рівня зайнятості, якості життя населення, збільшення надходжень до бюджету. Але варто зауважити, що інноваційна модель розвитку може бути ефективною лише за державної підтримки, оскільки підприємства, установи, організації, що здійснюють інноваційну діяльність, потребують якісного захисту інтелектуальної власності, розвиненої інноваційної інфраструктури в регіоні, підтримки на регіональному рівні інноваційних ініціатив. Тому забезпечення сталого регіонального розвитку на основі інноваційної моделі можливе за умови формування кластерів. Взаємодія в рамках кластера відбувається на основі кооперації учасників об'єднання та сприяє підвищенню конкурентоспроможності кожного з них.

Кластерна модель сприяє розвитку регіону, підприємницької культури, залученню інвестицій, збільшенню венчурних капіталовкладень, стимулює зростання ВВП, забезпечення доступу до інформаційних технологій, розвиток компетентностей всередині кластеру та забезпечує розповсюдження інновацій в регіоні шляхом підвищення конкуренції всередині кластера.

Модель сталого економічного розвитку ґрунтується на нагромадженні капіталу, який формується в умовах державної підтримки розвитку освіти, заходів, спрямованих на поліпшення стану здоров'я населення та захист природного капіталу. При цьому має бути забезпечений мінімально необхідний і дедалі вищий рівень людського капіталу для сприяння запровадженню технічних інновацій та підвищення сукупної продуктивності факторів.

Становлення економіки регіону на основі моделі сталого розвитку передбачає збалансованість основних підсистем соціально-економічної системи, а саме: соціальної, виробничої, екологічної, економічної, з метою підвищення рівня та якості життя і забезпечення можливостей для розвитку майбутніх поколінь. Сталий розвиток країни чи її регіонів передбачає незворотність регулятивних заходів щодо досягнення спрямованості на зміни в соціально-економічній системі за рахунок закономірно визначених пропорцій кількісного і якісного відтворення соціальної, економічної і екологічної підсистем.

Мобілізаційно-інноваційні моделі розвитку передбачають проведення аналізу сукупного потенціалу та динаміки розвитку інноваційної діяльності в

регіоні, оцінювання територіальної структури організації економічної діяльності, а також визначення пріоритетних напрямів розвитку регіональної системи. Формування даної моделі розвитку ґрунтується на визначенні урядом довгострокової національної стратегії соціально-економічного розвитку, що має на меті усунення диспропорцій розвитку регіонів, розробці національної системи індикативного планування та програми підготовки управлінської та наукової еліти. Ефективне впровадження мобілізаційно-інноваційної моделі розвитку можливе за умови залучення стратегічного інвестора, з метою певного обмеження доступу до короткострокових інвестицій, формування системи розповсюдження інноваційних перетворень з локального на національний рівень, шляхом створення сприятливих умов для мотивації інноваційної діяльності.

Отже, найбільш актуальною та практичною є кластерна модель розвитку, оскільки сприяє підвищенню конкурентоспроможності як окремого підприємства, установи, організації, що входить до складу кластера, так і регіону в цілому, призводить до поширення концепції економіки знань, підвищує компетентність учасників об'єднання, сприяє інтенсифікації інновацій, що в комплексі приводить до підвищення конкурентоспроможності регіону. Поєднання інтересів бізнесу, держави навколо науково-дослідних установ або наукових інститутів покликане сприяти активізації інноваційної діяльності, отриманню нових знань, продукції, винаходів всередині регіону. Тобто кластерна модель розвитку регіону, що ґрунтується на добровільній взаємодії учасників об'єднання, сприятиме кооперації діяльності всередині кластеру та створить умови для розвитку наукоємких галузей виробництва, залучення інвестицій, підвищення експортного потенціалу регіону.

Компаративний аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що кластерний підхід у всьому світі визнається як надійний спосіб підвищення конкурентоспроможності регіональних і національних економік та має спільні методи формування кластерів, а також особливості в окремо взятій країні (табл. 1.8). До числа особливостей можна віднести визначення пріоритетності підтримки окремих галузей, якість природно-ресурсного потенціалу регіону, що дозволяє обґрунтувати необхідність використання власної української моделі формування регіональних кластерів в умовах вітчизняної економіки.

Таблиця 1.8

Особливості створення регіональних кластерів у зарубіжних країнах*

Країна	Модель кластерної політики	Форми підтримки/ реалізації	Пріоритетні напрями
1	2	3	4
США	Ліберальна (модель підтримки малого та середнього бізнесу)	Національна Рада конкурентоспроможності, Інститути співпраці програм стратегічного партнерства для економічного розвитку	Електроінженерія Аерокосмічна промисловість Машинобудування
Німеччина	Дирижистська (модель встановлення зв'язків науки з виробництвом)	Федеральні програми	Машинобудування Біотехнології
Італія	Ліберальна (модель підтримки малого та середнього бізнесу)	Промислові округи	Текстильне виробництво Машинобудування Виробництво взуття Телекомунікації
Франція	Дирижистська (модель встановлення зв'язків науки з виробництвом)	Орган по управлінню розвитком територій, Національне агентство планування	Машинобудування Текстильне виробництво Деревообробка Виробництво продуктів харчування і косметики
Фінляндія	Дирижистська (модель національних переваг)	Національна промислова стратегія	Лісове господарство Кольорова металургія Енергетика Телекомунікації Охорона здоров'я Будівництво
Великобританія	Ліберальна (модель регіонального розвитку)	Прогнозна технологічна програма	Машинобудування Електроніка Виробництво хімікатів Текстильне виробництво Ділові послуги
Китай	Дирижистська (модель національних переваг)	Комісія по національному розвитку і реформах	Інформаційні технології Мікроелектроніка Виробництво нових матеріалів Біологічні науки
Канада	Ліберальна (модель регіонального розвитку)	Національна дослідна рада Агентства регіонального розвитку	Біотехнології Телекомунікації Виноробство Харчова промисловість
Японія	Дирижистська (модель встановлення зв'язків науки з виробництвом)	Центральна організація із забезпечення стійкості розвитку і стимулювання розвитку промислових кластерів	Машинобудування
Австрія	Ліберальна (модель зв'язків науково-дослідних установ та промислових інноваційних підприємств)	Інноваційно-дослідна програма	Машинобудування Сфера послуг Освіта
Індія	Дирижистська (модель національних переваг)	Ділове агентство Національна програма науково-технічного розвитку	Програмування Інформаційні та комунікаційні технології Фармацевтика Електронна промисловість

*Сформовано автором на підставі [173].

Зарубіжний досвід формування регіональних кластерів показує, що існують дві основні моделі, в рамках яких здійснюється кластерна політика: ліберальна та дирижистська. Основним принципом першої моделі – ліберальної, є те, що кластер розглядається як ринковий організм, а роль влади зводиться до того, щоб прибрати бар'єри, які заважають його природному розвитку. Тобто державна політика в даному випадку сприяє розвитку ринкової кластерної ініціативи, спрямована на запровадження програм розвитку та фінансування підприємств, що є ядром кластера. Ліберальна модель формування кластерів характерна для таких країн, як США, Британія, Австрія, що за традицією проводять ліберальну економічну політику. Особливості кластерної політики в цих країнах полягають у тому, що регіональна влада та регіональні організації разом з центральними учасниками кластерів розробляють і реалізують програми їхнього розвитку.

У країнах з дирижистською політикою держава бере активнішу роль в процесі формування кластерів. Ця політика включає в себе комплекс заходів – від вибору пріоритетних напрямків та фінансування програм з розвитку регіональних кластерів до цільового створення ключових факторів їх успішного розвитку. Таким чином, представники дирижирського напрямку самостійно вибирають регіон для створення кластера, цілеспрямовано створюють інфраструктуру для пріоритетних кластерів, а також визначають обсяг його фінансування.

Однак, на нашу думку, доцільно виокремити ще й «комбіновану» модель формування регіональних кластерів, яка, з однієї сторони, забезпечує формування кластерів самими регіонами, а з іншої сторони – кластерні ініціативи одержують підтримку органів влади (табл. 1.9.).

Таблиця 1.9

Моделі кластерної політики*

Модель	Країни	Характеристика
Дирижистська	Німеччина, Франція, Фінляндія, Японія, Китай	Велику роль відіграє активна державна (федеральна) політика розвитку кластерів.
Ліберальна	США, Великобританія, Австралія, Канада	Кластер розглядають як ринковий організм. Роль федеральної влади полягає в знятті меж для його природного розвитку.
Комбінована	Україна	Дозволяє активно формувати кластери самими регіонами, а з іншої сторони кластерні ініціативи отримують підтримку органів влади.

* - систематизовано та доповнено автором

Уряд України з 2014 р. проводить активну політику децентралізації, що має на меті збільшити повноваження в регіонах, запровадити розмежування повноважень

як між різними органами влади, так і між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, але при цьому всі регіональні ініціативи будуть підтримані на рівні державної влади. Децентралізація заохочує добровільне об'єднання як територіальних громад, так і підприємств, установ, організацій, що знаходяться на певній території. Таке об'єднання сприятиме кооперації праці за умови концентрації ресурсів та у підсумку призведе до отримання синергетичного ефекту та підвищення конкурентоспроможності регіону.

Підкреслимо, що державна кластерна політика, що формується в Україні, використовує інструменти як ліберальної, так і дирижистської моделі. Формування та розвиток регіональних кластерів у кожному окремому випадку є процесом пошуку компромісу інтересів всіх його учасників, яких можна звести до тріади «бізнес – держава – наука», та залежно від ступеня диверсифікації регіони потребують різного ступеня державної підтримки. Регіональні ініціативи формування кластерів із підтримкою влади дозволять підвищити зайнятість в регіонах та рівень життя населення, створити умови для розвитку інфраструктури та науки в регіоні, використання передових технологій, підвищити конкурентоспроможність регіонів. Формування кластерних утворень в Україні дозволить оптимізувати виробничі ланцюжки вітчизняних підприємств, сприяючи підвищенню ступеню переробки видобуваної сировини, імпортозаміщенню та локалізації складальних виробництв і в кінцевому рахунку – зростанню рівня нецінової конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг.

Важливим підґрунтям для формування кластеру є інфраструктурне забезпечення кластерних стратегій, зокрема, створення бізнес-інкубаторів, технопарків, спеціальних економічних зон, які, по суті, є каталізаторами утворення регіональних кластерів [193, с. 264]. Інтегрування компанії в кластер підвищує її статус, сприяє зростанню уваги до неї з боку фінансових агентств, сприяє росту міжнародної репутації компанії і популярності торговельної марки, приваблює в регіон додаткові ресурси. У свою чергу, наявність в регіоні кластера підвищує роль регіональних адміністрацій, оскільки розвиває і зміцнює економіку їхнього регіону, стимулює економічне зростання і прискорює вирішення соціальних проблем, створює умови для успішного розвитку більш відсталіх територій.

На думку науковців, необхідність побудови кластерної моделі розвитку регіону може ґрунтуватись на теорії конкурентних переваг М. Портера, який акцентує увагу на наявності чотирьох взаємопов'язаних сил, які впливають на конкурентну боротьбу [178, с. 273] (рис. 1.3).

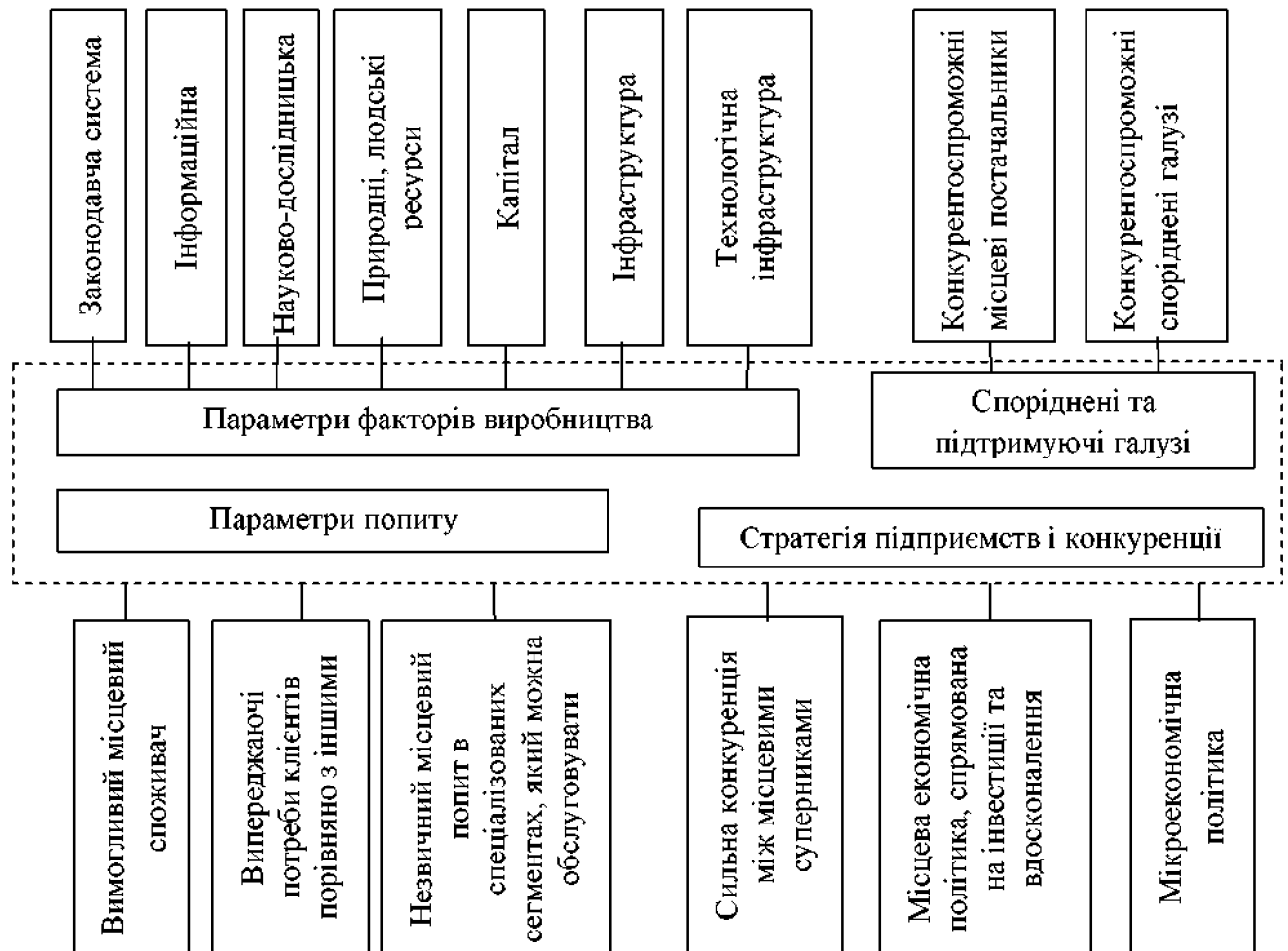

Рис. 1.3. Фактори, які впливають на конкурентну боротьбу та обумовлюють необхідність побудови кластерної моделі розвитку регіону*

* розроблено автором на підставі [178, с. 273]

Розвиненість даних факторів дозволить отримати переваги у конкурентній боротьбі. Кластери отримують конкурентні переваги завдяки підвищенню продуктивності фірм та галузей, впровадженню інновацій, стимулюючи нові бізнес-утворення, які підтримують інновації і розширюють межі кластеру [178, с. 275].

Подальший розвиток кластерів зумовлює розроблення взаємодоповнюючих стратегій, які мають бути зорієнтовані на підвищення рівня використання знань у діючих формуваннях та на створення додаткових шляхів співпраці усередині об'єднання. Як правило, ядром кластерного утворення стає декілька потужних підприємств, що зберігають між собою конкурентні відносини. Ефективна

спеціалізація кластерного виробництва сприяє активізації створення та, відповідно, залучення до співпраці малих і середніх підприємств. У сучасних умовах особливо важливого значення в процесі створення та забезпечення ефективності функціонування набувають органи влади. М. Портер підкреслює, що пріоритетним завданням влади повинна бути ліквідація перешкод у розвитку та вдосконалення існуючих і виникаючих кластерів [178, с. 257].

Оскільки саме від місцевих органів влади в більшості випадків залежить, чи втілиться кластерна ініціатива в життя, важливо, щоб органи місцевого самоврядування володіли всією необхідною та достовірною інформацією щодо кластерної ініціативи та мали розуміння необхідності побудови кластерів в регіоні. В. Чужиков серед основних проблем функціонування кластерів в Україні називає наступні [235, с. 237]: відсутність ринкової конкуренції; інвестиційна незабезпеченість; плутана та непослідовна схема функціонування. Разом з тим, на нашу думку, причинами повільного формування кластерів в регіонах є недосконалість законодавчої бази, яка б регулювала кластерні ініціативи; недостатньо розроблена теоретико-методологічна база побудови кластерних моделей розвитку регіону; недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів, здатних реалізувати кластерні ініціативи в регіонах; відсутні механізми інформаційно-консультаційної підтримки кластерів; відсутність конструктивного діалогу між бізнесом, владою та наукою.

Формування кластерних утворень відбувається на основі зв'язків, що сприяє прискореному обміну інформацією, активізації інноваційної діяльності в підприємствах-учасниках об'єднання. У той же час всередині кластеру відбувається вільний обмін інформацією каналами постачальників чи споживачів, які мають контакти з конкурентними виробниками, тобто раціоналізується рух інформаційних, ресурсних та матеріальних потоків, що, в свою чергу, призводить до виникнення нових неочікуваних взаємозв'язків між суб'єктами кластера, що зумовлюють появу нових напрямів у конкуренції, породжують цілком нові можливості. Це, в свою чергу, призводить до оптимізації транспортних комунікацій та, відповідно, до зменшення транспортних витрат, формування нових варіантів рішень ідей. Визначивши необхідність формування кластерних утворень в регіонах України, варто також дослідити передумови для формування та розвитку кластерів, наведені на рис. 1.4.

Рис. 1.4. Передумови формування кластерів*

*розроблено автором на підставі [126; 132; 140]

Досвід формування кластерних утворень в розвинених країнах світу свідчить про значну зацікавленість малих та середніх підприємств в об'єднанні. На розвиток малого та середнього бізнесу та збільшення його частки в економіці регіонів впливають умови в регіоні, його галузева структура, бізнес-клімат. Створення сприятливого бізнес-клімату є однією з головних цілей кластеризації, адже сприяє зменшенню витрат, швидкому доступу до отримання інновацій. Лідери ринку, великі підприємства, що можуть виступати ядром кластера, також підтримують розвиток інновацій, оскільки використання останніх розробок науки та техніки дозволяє отримати конкурентні переваги.

Вивчення методичних підходів, передового зарубіжного та вітчизняного досвіду формування інноваційних кластерів дозволяє стверджувати, що для здійснення цього процесу потрібно дотримуватися низки передумов, а саме:

1. Наявність сукупності підприємств, що взаємодіють у рамках бізнес-процесів, що використовують конкурентні переваги території та орієнтовані на ті сегменти ринку, що мають динамічний розвиток.

2. Функціонування значного числа малих і середніх підприємств, що використовують різні, але з деякими загальними рисами технології та / або спеціалізуються на випуску одного чи декількох видів виробів.

3. Наявність наукових організацій (з високою підприємницькою культурою), кваліфікованої робочої сили, вільних виробничих приміщень та інфраструктури, необхідних для організації бізнесу.

4. Добре розвинена інфраструктура, що підтримує промисловий розвиток (технопарки, бізнес-інкубатори, інформаційно-технічні центри, промислові зони, інноваційно-промислові комплекси, агентства з розвитку субконтрактних відносин). Можливість використання існуючої та побудови інноваційної транспортно-логістичної системи взаємодії всіх учасників кластера.

5. Наявність торгово-промислових палат та професійних асоціацій, які надають компаніям можливість зустрічатися і обмінюватися досвідом.

6. Поширення атмосфери довіри та творчості, що є наслідком тих взаємних переваг, якими користуються підприємства, розташовані на певній території.

7. Спрямування політики регіональних органів влади та управління на підтримку та розвиток кластерів. Роль органів влади полягає в тому, щоб

підтримувати розвиток позитивних факторів і сприяти подоланню перешкод, використовуючи всі можливі заходи для поліпшення загальноекономічного клімату в регіоні. Постійна взаємодія фірм всередині кластера сприяє формальному та неформальному обміну знаннями, професійними навичками. Створення в кластері необхідної кількості бізнесових структур слугує стимулом для подальшого формування підприємницького середовища та залучення інвестиційних ресурсів.

Таким чином, передумовою формування кластерних утворень в регіоні є розробка та реалізація цілої низки заходів, що визначають можливості для залучення суб'єктів господарювання до кластера та сприяють співробітництву між ними, ефективній організації роботи всередині кластеру та наданні послуг учасникам кластеру, для підвищення компетентності робочої сили, стимулювання інновацій та підприємництва, для розвитку маркетингової діяльності та пошуку можливостей для брендингу регіонів, стимулювання та реалізації інвестиційної діяльності із розподілом ресурсів та інвестицій.

Погоджуємось із думкою М. Войнарєнка, що для успішного формування кластера необхідні наступні складові: ініціатива (від підприємців, представників влади, громадських організацій, торгово-промислових палат) щодо реалізації спільних проектів; інновації – нові, оригінальні, нестандартні ідеї, «ноу-хау», що здатні зацікавити інвестора; інтеграція зусиль влади, бізнесу та інституцій, що сприяє активізації інвестиційної діяльності; інформація (формування бази даних інноваційних розробок, створення сайтів) щодо пріоритетів та перспектив розвитку регіону; інтерес в отриманні вигоди від вкладеного капіталу.

Кластерне утворення сприяє отриманню переваг та підвищенню конкурентоспроможності кожного учасника об'єднання. Конкуренція, що відбувається всередині кластерного утворення, значно відрізняє його від інших форм партнерства та співпраці підприємств. Тобто, кластер являє собою поєднання кооперації та конкуренції, які доповнюють один одного та створюють передумови для розвитку інноваційних процесів. Взаємозв'язок із внутрішніми потребами споживачів кластера базується на конкуренції, з зовнішніми – на кооперації. В рамках взаємодії в кластері відбуваються комунікаційні процеси, які сприяють формуванню всередині кластерів формальних і неформальних,

особистих взаємозв'язків між його учасниками, якісному веденню бізнесу та ефективній координації зусиль щодо пристосування до умов зовнішнього середовища. Кластеризація сприяє підвищенню рівня компетентності в регіоні, оскільки розвиток інформаційних та маркетингових зв'язків між підприємствами-учасниками формує стандарти виробництва та якості продукції, культуру її споживання, підвищення рівня життя населення регіону. Учасники кластеру взаємодіють в межах наявних компетенцій, що дає можливість спільного вирішення поставлених завдань на основі практичного досвіду, застосування умінь та знань при вирішенні професійних завдань (рис. 1.5).

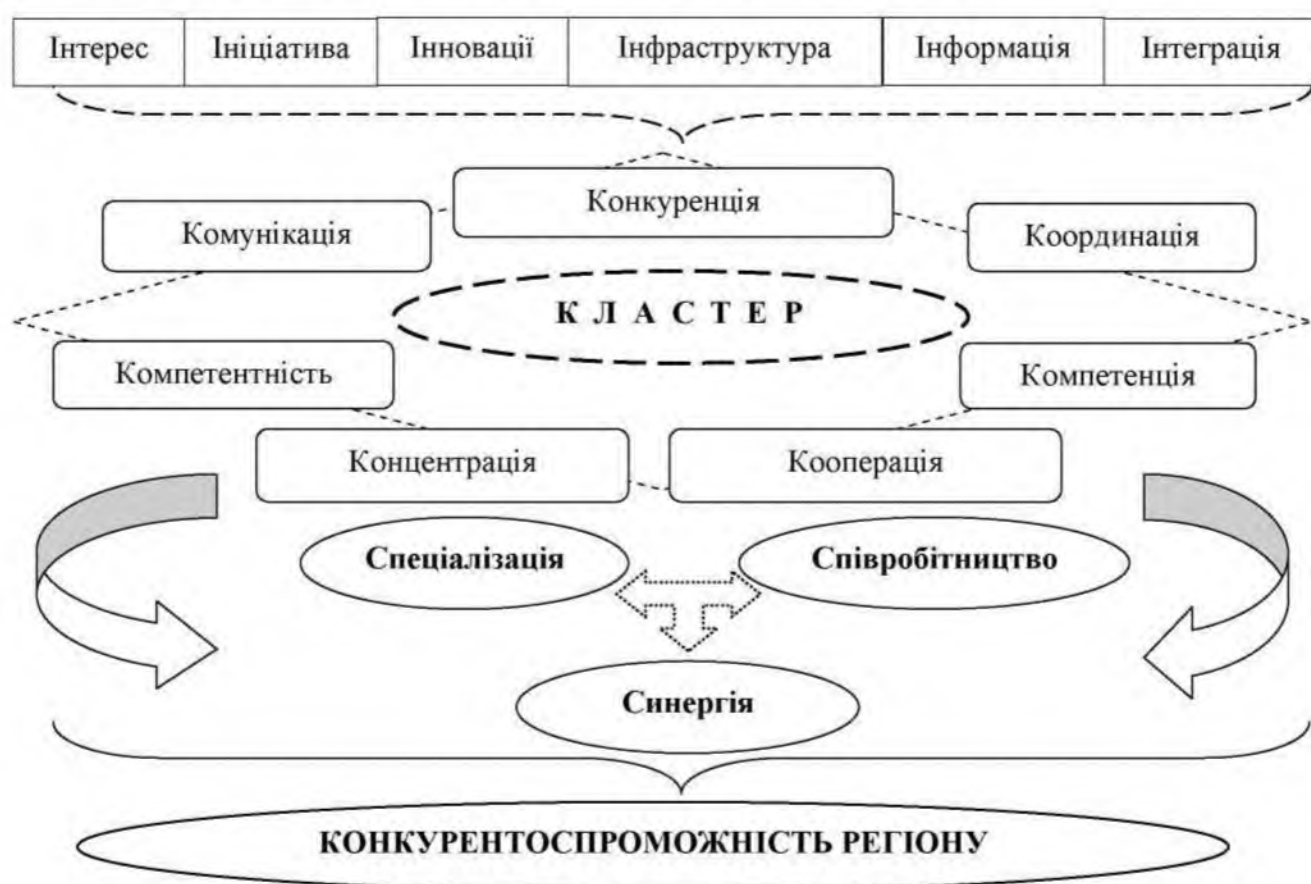

Рис. 1.5. Концепція формування кластера

*розроблено автором на підставі [35; 173]

Формування кластера ґрунтується на концентрації підприємств, організацій на певній території, що сприяє кооперації праці та спільній координації діяльності, поширення партнерських зв'язків, забезпечення конкуренції всередині об'єднання, налагодження комунікацій, з метою формування концепції економіки

знань, що сприятиме поширенню компетентності учасників та поширенню знань всередині кластера.

Компетентність підприємств, організацій та установ, об'єднаних у кластер, дає можливість правильно вирішити поставлені завдання, успішно діяти на основі практичного досвіду, застосовувати уміння та знання при вирішенні поставлених професійних завдань. Ці чинники в сукупності підвищують конкурентоздатність регіону, створюючи нові умови та вимоги до ведення бізнесу.

Формування кластерних утворень відбувається на основі співпраці, поширення партнерських зв'язків, спільної координації діяльності об'єднання та призводить до зростання ділової активності, покращення інвестиційного клімату та привабливості регіону. Центри кластерів, як правило, спеціалізуються на видах економічної діяльності, що пов'язані із використанням спільних ресурсів, технологій, ринків та мають відносно близьке географічне розташування. Створення кластера є важливе для регіону та сприятиме надходженню інвестицій, зайнятості населення, ефективному розподілу ресурсів та в цілому приведе до підвищення конкурентоспроможності регіону.

Таким чином, державна підтримка має велике значення для первинного розвитку кластера, створює передумови для поєднання національного бачення, стратегії економічного розвитку та регіонального потенціалу. В сучасній науці кластери розглядаються як інтеграційні форми організації партнерства в регіоні, що забезпечує швидкі темпи економічного розвитку. Кластер сприяє формуванню зв'язків між учасниками кластеру, створенню конкурентного середовища, сприяє забезпеченню розвитку регіональної економіки [109, с. 184].

Характерним для усіх кластерів є те, що їхнє функціонування ґрунтується на створенні мереж, співпраці та конкуренції. Кластерні центри, як правило, розташовуються в географічних регіональних центрах, які спеціалізуються за окремими галузями, пов'язаними спільними інноваційними чи технологічними процесами, а також видами економічної чи інноваційної діяльності. Визначення та розробка цільової програми підтримки кластерних ініціатив урядами європейських країн дозволяє отримати підвищення конкурентоспроможності

визначеної території, що у підсумку призводить до підвищення конкурентоспроможності країни на світовому ринку.

Отже, результатом впровадження кластерної моделі розвитку регіону буде активізація, ефективне формування та використання його економічного потенціалу, що, у свою чергу, забезпечить: зростання промислового виробництва в регіоні; розвиток допоміжних та обслуговуючих галузей; покращення якості, зменшення собівартості, підвищення конкурентоспроможності продукції, послуг кластеру, що надасть можливість завоювати нові ринки збуту; розвиток існуючих та створення нових регіональних брендів; створення нових робочих місць; підготовка в навчальних закладах спеціалістів, в яких є потреба в регіоні, зокрема, для кластеру; розвиток нематеріальних активів; створення можливостей для залучення інвестицій. Таким чином, побудова в регіоні ефективної кластерної моделі розвитку дозволить вирішити низку проблем стагнації промисловості; завоювання ринків збуту продукції та послуг; подолання безробіття; досягнення стійкого економічного зростання на основі інноваційної моделі розвитку економіки регіону; інвестиційної привабливості регіону.

1.3 Особливості формування інноваційних кластерів

Для виявлення і нарощування конкурентних переваг, досягнення сталого розвитку, кожний регіон повинен максимально ефективно використовувати унікальне поєднання своїх факторів виробництва і переваг географічного розташування, створювати передумови для розвитку спеціалізованих виробництв, сприяти масштабному технологічному переоснащенню виробництва на основі новітніх науково-технічних розробок, створенню конкурентоздатного сектора досліджень і розробок, що забезпечить вихід та подальше утримання регіону на вітчизняному та світових ринках високотехнологічної продукції. Одним із шляхів досягнення такої мети є формування на території регіону інноваційних кластерів.

Ідея підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі реалізації кластерних стратегій не нова, але на сучасному етапі використання

кластерної моделі організації бізнесу як інструменту модернізації економіки не має альтернативи. Взаємообумовленість і взаємозв'язок між процесами кластеризації, посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності – це економічний феномен, який дозволяє протистояти натиску глобальної конкуренції і належним чином відповідати вимогам національного й регіонального розвитку [239, с. 53].

У літературі зустрічаються взаємопов'язані поняття: «регіональний кластер», «інноваційний кластер», «промисловий кластер», «освітній кластер», «виробничо-інноваційний кластер», сутність яких була досліджена в параграфі 1.1. Але, найбільшій увазі та глибокого дослідження потребує саме інноваційний кластер, який вирізняється спрямованістю на розвиток науки, формування центрів генерації нових знань та підготовку висококваліфікованих фахівців. Формування інноваційних кластерів в Україні дозволить вивести країну на новітній шлях перебудови економіки для виходу на новий рівень світових господарських взаємовідносин, оскільки найбільш перспективним методом підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів країни є продукування та оперативне впровадження інновацій.

Поняття інноваційного кластеру вперше було запроваджено Й. Шумпетером, який встановив залежність інноваційного розвитку від групування компаній у територіальні кластери [267, с. 135]. Варто зауважити, що з приводу природи визначення «інноваційний кластер» є різні точки зору (табл. 1.10). Шовкалюк В., Герасимчук З. розглядають кластер як об'єднання, що включає в себе весь інноваційний ланцюжок від виникнення наукової ідеї до її втілення. Науковці при цьому підкреслюють необхідність впровадження інновацій в управлінні діяльністю самими підприємствами. Разуєв І., Мігранян А. вважають, що інноваційні кластери використовують переваги внутрішньофірмової ієрархії з метою розподілу нових знань в регіоні. Олійник А. вбачає особливість інноваційних кластерів у можливості виготовляти конкурентоспроможну продукцію на світовому ринку. Югас Е., на відміну від інших дослідників, виокремлює фінансову вигоду учасників об'єднання. Особливої уваги заслуговую визначення поняття «інноваційний кластер» Смолич Д., яка виокремлює вплив об'єднання на соціальну сферу.

**Основні підходи до трактування сутності поняття
«інноваційний кластер»**

Автор, джерело	Сутність поняття
1	2
Шовкалюк В. [241]	Цілісна система підприємств і організацій з виробництва готового інноваційного продукту, що включає в себе весь інноваційний ланцюжок від розвитку фундаментальної наукової ідеї до виробництва та дистрибуції готової продукції.
Герасимчук З. [46, с. 123]	Система тісних зв'язків між науковими і освітніми закладами, бізнесом, громадськістю, владою, додатковими інституціями, яка включає в себе весь інноваційний ланцюжок від виникнення наукової ідеї до її безпосереднього втілення, з метою забезпечення економіки знань.
Разуєв І. [188, с. 16]	Об'єднання різних організацій таких як промислові компанії, науково-дослідні центри, органи державного управління тощо, яке дозволяє використовувати переваги внутрішньофірмової ієрархії і ринкового механізму.
Олійник А. [166, с. 173]	Стійка, упорядкована, добровільно об'єднана сукупність економічних суб'єктів, які здатні проектувати та виготовляти спеціалізовану конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію.
Югас Е. [248, с. 86]	Представляють більш конкурентний кластерний тип у порівнянні з іншими, тому що забезпечують не тільки створення інновацій, але і їх впровадження, що дає додаткові фінансові вигоди.
Мігранян А. [151]	Об'єднання різних організацій, яке дозволяє використовувати переваги двох способів координації економічної системи – внутрішньофірмової ієрархії і ринкового механізму, що дає можливість більш швидко й ефективно розподіляти нові знання, наукові відкриття та винаходи всередині регіону.
Бірюков А. [15, с. 14]	Цілеспрямовано сформована група підприємств, що функціонують на базі центрів генерації наукових знань та бізнес-ідей, підготовка висококваліфікованих працівників
Смолич Д. [203, с. 209]	Взаємодія та активна співпраця підприємств, організацій, установ (державного і приватного секторів), органів влади та місцевого самоврядування, навчальних та наукових закладів, націлена на створення інновацій у регіоні, що істотно поліпшують як структуру та якість виробництва, так і соціальну сферу загалом, за допомогою креативного мислення та економіки знань.

* Сформовано автором на підставі [15; 46; 151; 166; 188; 203; 241; 248].

Аналізуючи сутність наведених визначень «інноваційний кластер» можна виокремити ряд загальних характеристик: до складу інноваційного кластера можуть входити різноманітні типи кластерних утворень; формування інноваційного кластера має на меті впровадження інноваційних технологій та «ноу-хау» у процес виробництва, управління, прийняття господарських рішень; підприємства й організації, метою яких є формування інноваційного кластера, мають бути пов'язані інноваційними процесами; формування інноваційного кластеру відбувається на основі кооперації спільних зусиль та неможливе без комунікації, обміну знаннями,

компетенціями.

На основі проведеного аналізу економічної літератури вважаємо за доцільне трактувати «інноваційний кластер» як об'єднання підприємств, установ та організацій з метою концентрації їх сильних сторін для вирішення складних завдань та більш швидкого й ефективного впровадження у діяльність менеджменту знань та нових знань, наукових відкриттів та винаходів, що дозволить поліпшити структуру та якість виробництва, систему управління та соціальну сферу і тим самим підвищити добробут та конкурентоспроможність регіону.

Необхідною передумовою формування інноваційних кластерів є визначення системи принципів, на яких базуватиметься їх діяльність. Принципи формування інноваційних кластерів розповсюджуються на всіх учасників об'єднання, визначають ряд вимог, які є обов'язковими для виконання всіма учасникам кластера, але також враховують індивідуальні та групові інтереси [203, с. 132]. Значення принципів у формуванні кластерів обумовлюється тим, що вони: сприяють подоланню прогалів при формуванні кластерів; спрямовують розвиток і функціонування різних типів кластерних утворень; координують функціонування механізму регулювання відносин в кластері; виступають найважливішим критерієм необхідності та обґрунтованості кластеризації.

Вивчення наукової економічної літератури показало неоднозначність поглядів вчених щодо сутності та переліку основних принципів кластеризації. Так, В. Загорський, А. Тищенко відносять до основоположних принципів побудови кластера такі: самоорганізацію; внутрішньокластерну кооперацію і конкуренцію; взаємозв'язок, заснований на загальних економічних інтересах; корпоративність; довгострокове співробітництво; часткове лідерство; динамічність (гнучкість); комплексність використання ресурсів; аутсорсингову спеціалізацію [79]. При цьому залишається незрозумілим, що автори мали на увазі під аутсорсинговою спеціалізацією та внутрішньокластерною кооперацією, а також, як принцип часткового лідерства впливає на побудову ефективного кластера.

Н. Микитюк виділяє такі принципи, необхідні для діяльності кластерів, зокрема, інноваційних, а саме: єдності; ієрархії; остаточної мети; невизначеності; розвитку; децентралізації; функціональності [147, с. 114]. На наш погляд,

виокремлення принципу остаточної мети є недоцільним, оскільки передумовою створення кластеру є визначення переваг його функціонування та основних завдань, які можна вирішити за допомогою кластеризації.

І. Мовчан та І. Чучіна зазначають, що основним принципом формування інноваційного кластера є вибір пріоритетних напрямів науково-технічного й технологічного розвитку економіки, пошук територій з врахуванням наукового й інноваційного потенціалу об'єктів, привабливих для вирішення поставлених завдань [159, с. 291].

Ю. Громико при створенні кластерів пропонується дотримуватись таких організаційних принципів: отримання доходу за межами сировинних галузей; можливість зрощування нових типових рішень регіонального розвитку; створення ланки для поєднання між фундаментальною наукою і комплексними розробками [57].

На думку Г. Шумської, необхідно враховувати наступні принципи функціонування кластерів: інноваційності, пріоритетності, оперативності та інформаційного забезпечення, які, на думку автора, дозволять зменшити негативний вплив зовнішнього середовища та мобілізувати й адаптувати внутрішні можливості підприємства до швидкоплинних зовнішніх умов [242, с. 84]. Однак, за умови формування кластерів зазначені фактори будуть мати відносно більший чи менший вплив. Це пояснюється специфікою діяльності кластера та особливостями його географічного місцезнаходження [203, с.209].

Підтримуючи бачення авторів стосовно вагомості та сутності перелічених ними принципів, вважаємо, що запропоновані принципи не враховують в повній мірі особливості побудови кластера.

Розглядаючи сутність інноваційних кластерів, Герасимчук З., Смолич Д. пропонують виокремлювати три групи принципів організації інноваційних кластерів, а саме: загальні принципи кластеризації (в тому числі принципи формування регіональних кластерних структур), до яких авторами віднесено принципи: добровільності, спільної мети (синергетичний ефект), територіальної локалізації, єдності та зв'язності, диспозитивності, децентралізації, розвитку; принципи, спрямовані на врахування особливостей формування

інноваційних кластерів саме в умовах співробітництва регіонів, до яких авторами віднесено принципи: відкритості, взаємної відповідальності, конкурентного партнерства, стримувань і противаг, багаторівневої взаємодії; принципи, направлені на врахування інноваційного аспекту та креативної економіки, до яких авторами віднесено принципи: пріоритетності людського інтелекту, інноваційності, стимулювання інноваційних процесів, доцільності інноваційних ідей, комплексності та комерціалізації. Відзначаючи позитиви, вважаємо, що запропонована система принципів побудови кластерів є надто громіздкою і значно ускладнює процес формування кластерів. На нашу думку, при формуванні кластерів загалом та при побудові інноваційних кластерів, зокрема, необхідно враховувати наступні принципи: самоорганізації та самоуправління, кооперації, компліментарності, гнучкості, системності, синергії, інноваційності, економічної ефективності.

Перші кластерні утворення зароджувалися самостійно, а вже потім їм надавалася державна підтримка й вони досягали значних успіхів як у розвитку виробництва, так і територій взагалі. Тобто, кластерні формування ґрунтуються на принципах самоорганізації та самоуправління. Зазначені принципи наділяють певними свободами всіх учасників кластера та сприяють самостійному прийняттю управлінських рішень, розподілу ресурсів, визначенню пріоритетних напрямків розвитку як кластера в цілому, так і кожного його учасника зокрема.

Формування кластера на основі принципу кооперації сприяє взаємодії всіх учасників кластерного утворення, зменшенню ризиків, розширенню ринків збуту. Зазначений принцип дозволяє зменшити витрати підприємств-учасників, покращити якість продукції та отримати синергетичний ефект від спільної діяльності.

Принцип компліментарності дозволить створити оптимальний інноваційний ланцюжок, залучити до кластера учасників суміжних сфер діяльності, адже інноваційний кластер створюється з метою розповсюдження нових знань, технологій, інновацій. В таких кластерах інноваційний продукт чи послуга створюється зусиллями декількох фірм або науково-дослідних установ, що дозволяє прискорити їх просування мережею ділових зв'язків.

Принцип синергії забезпечує такі основні ефекти: ефект від спільного впровадження інновацій, ефект від застосування аутсорсингу, ефект від розподілу

ризиків між учасниками кластера, ефект від спільного використання інфраструктури, ефект від зниження трансакційних витрат, ефект від формування єдиної товарно-розподільчої бази [128, с. 30].

Принцип інноваційності виявляється у визначенні взаємних вимог до рівня інноваційності технологій всіх учасників кластера та передбачає, як наслідок, появу інноваційного ефекту та формування конкурентних переваг в регіоні. Принцип гнучкості (мобільності) передбачає адаптацію формування до постійно мінливих вимог ринкового середовища; появу нових виробництв, розширення асортименту продукції; підвищення рівня інноваційності виробництва [79]. Принцип економічної ефективності полягає у зростанні доходів, підвищенні конкурентоспроможності та ділової активності учасників кластеру.

Визначивши сутність інноваційного кластера, принципи та передумови його формування, можна запропонувати загальну структуру інноваційного кластерного утворення (рис. 1.6). Важливим фактором, який необхідно враховувати при створенні інноваційного кластера є формування ресурсних потоків між елементами кластера. Запропонована структура інноваційного кластера орієнтована на створення ефективної інфраструктури в регіоні та ґрунтується на наявних ресурсах, до яких належать якість та стан транспортної системи, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в регіоні, природні ресурси, ресурси для здійснення інновацій, до яких відносяться професійні навички, знання та технології, а також капітал, які необхідні для здійснення інноваційної діяльності. Значний вплив на формування кластера має також законодавча база, регіональна політика, промислова політика, особливості культурного розвитку, звичаї, неписані норми та правила поведінки, що прийняті в регіоні тощо. Ядром (фасилітатором) регіонального інноваційного кластера виступають підприємства, що тісно співпрацюють між собою та мають інтенсивні відносини обміну, підтримуються існуванням локальної кваліфікованої та спеціалізованої робочої сили з високою мобільністю у регіоні. Підприємства, що входять до складу інноваційного кластера, взаємодіють та пов'язані зі своїми постачальниками, освітніми та дослідницькими організаціями, фінансовими інституціями та регіональними агенціями підтримки інноваційного розвитку.

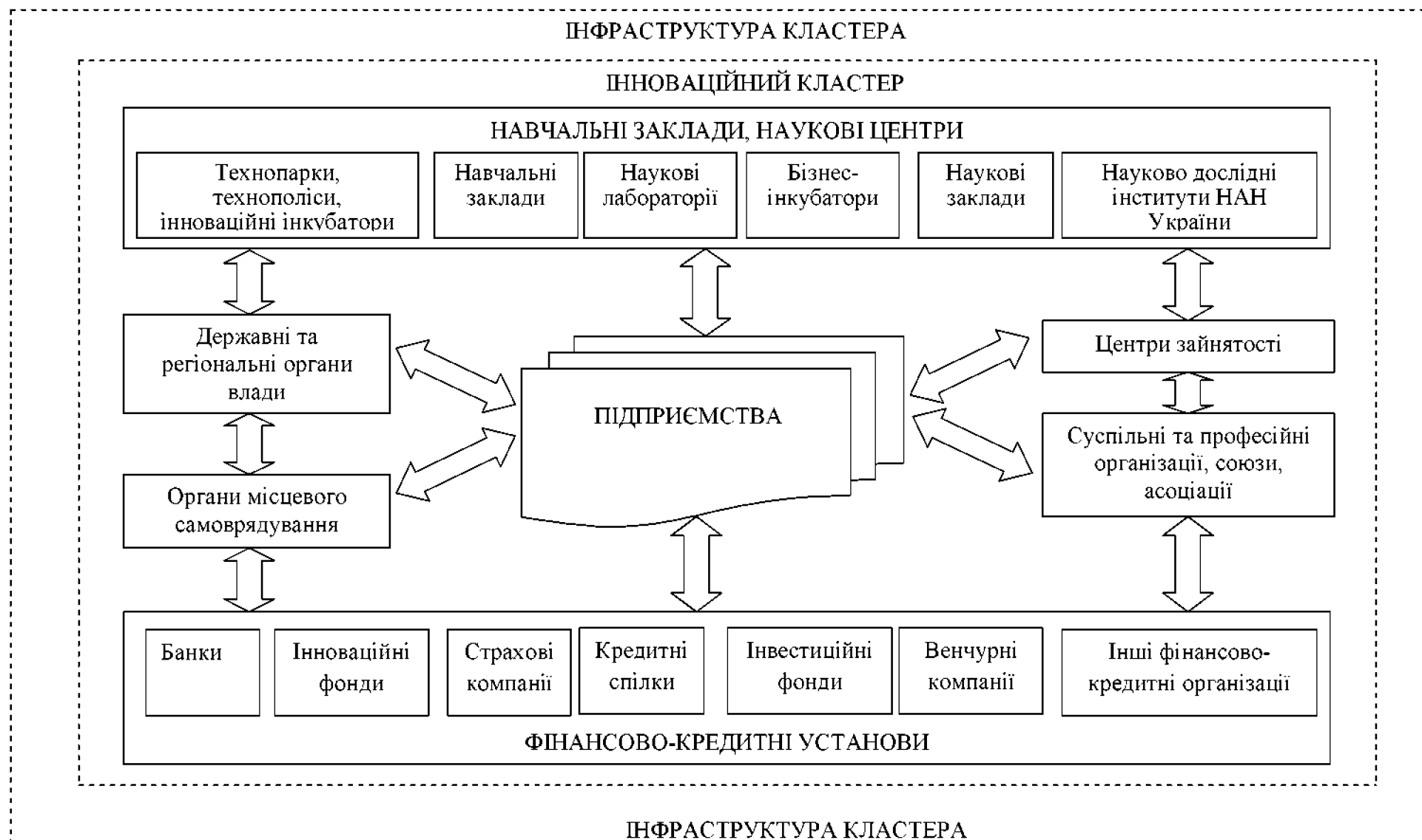

Рис. 1.6. Структура регіонального інноваційного кластера (розроблено автором)

Як видно з рис. 1.6, формування інноваційних кластерів неможливе без наявності інфраструктури, яка б забезпечувала можливість розвитку інновацій та впровадження винаходів. З цією метою було б доцільно розробити методiku моніторингу формування та розвитку кластерів. До інструментів кластерного розвитку відносять: підтримку розвитку мереж та трансферу знань і технологій; сприяння формуванню спеціалізованих підприємств; формування програм перепідготовки кадрів; розвиток брендингу; сприяння технологічному переозброєнню підприємств; розвиток міжрегіонального та міжнародного обміну інноваціями; організацію централізованого залучення інвестицій та субсидування інноваційних проектів.

Навчальні заклади, що входять до складу інноваційного кластера, охоплюють, зазвичай, не лише університети та науково-дослідні інститути, але й професійно-технічні навчальні заклади, приватні освітні установи, які сприяють накопиченню та покращенню якості людського капіталу шляхом розробки навчальних програм з урахуванням потреб кластера (науково-технічних, управлінських та інших аспектів), через сприяння мобільності кадрів між державними науково-дослідними установами і підприємствами, заохочення компаній наймати фахівців з питань інновацій. Наукові центри, що входять до складу кластера, сприяють інтенсифікації інноваційної діяльності: здійснюють підготовку наукових кадрів, проводять фундаментальні досліджень з метою підвищення рівня знань та технологічних можливостей регіону, сприяючи таким чином трансферу знань і технологій до підприємства. Наукові центри також покликані підвищувати ефективність впровадження результатів наукових досліджень і прискорювати доведення конкурентоспроможної промислової продукції до споживача. Фінансово-кредитні установи, що входять до структури інноваційного кластера, сприяють формуванню та розвитку інноваційної інфраструктури, що забезпечує фінансування інноваційних проектів всередині кластеру, а також здійснює сприятливу фінансову та кредитну політику у сфері інноваційної діяльності, забезпечуючи фінансово-кредитну підтримку пріоритетних розробок, «start-up» та «spin-off».

Всі учасники кластера, які здійснюють внесок у домінуючий в регіоні виробничий процес (виробничі компанії, постачальницько-збутові компанії,

фінансові установи, науково-дослідні інститути, центри трансферу технологій, асоціації та торгові палати, навчальні заклади, регіональні уряди і навіть неформальні об'єднання), є партнерами у цій мережі. Особливістю кластерів є їх взаємозв'язок з системою управління регіону.

Вся сукупність ресурсних взаємодій всередині системи створює наступні позитивні ефекти для кластера загалом:

формує єдиний ресурсний простір, що сприяє зв'язаності і цілісності системи;

покращує керованість плинними процесами і розвитком системи;

формує корпоративну культуру партнерства і співпраці [56, с. 58].

Таким чином, у вітчизняній практиці слід активно розвивати кластерні об'єднання, оскільки останні: виступають джерелом концентрації фінансових ресурсів в інноваційній діяльності; стимулюють інтерес індивідуальних та інституційних інвесторів до вкладання ресурсів у науково-дослідні та інноваційні проекти; є засобом організації наукової діяльності та збільшення робочих місць, зміцнення економіки держави в цілому; для них характерна широка спеціалізація (товарна, ресурсна, технологічна).

Висновки до розділу 1

На основі проведеного аналізу сутності, ролі та значення кластерів для забезпечення ефективного розвитку як учасників кластерного об'єднання, так і регіону в цілому в умовах глобалізації економіки можна зробити такі висновки:

1. Кластерне утворення сприяє отриманню переваг та підвищенню конкурентоспроможності кожного учасника об'єднання. Конкуренція, що відбувається всередині кластерного утворення, значно відрізняє його від інших форм партнерства та співпраці підприємств. Тобто, кластер являє собою поєднання кооперації та конкуренції, які доповнюють один одного та створюють передумови для розвитку інноваційних процесів. Постійна взаємодія фірм всередині кластера сприяє формальному та неформальному обміну знаннями, професійними навичками. Створення в кластері необхідної кількості бізнесових

структур слугує стимулом для подальшого формування підприємницького середовища та залучення інвестиційних ресурсів.

Доведено, що кластер являє собою сукупність суб'єктів господарювання, які об'єднані між собою на певній території на добровільних засадах спільною ідеєю, на основі кооперації та концентрації спільних зусиль, з метою досягнення спільних цілей, що в підсумку забезпечують ефективність діяльності кожного учасника кластера та призводять до підвищення конкурентоспроможності регіону (певної території), отримання соціально-економічного ефекту.

2. Кластери в силу їх різноманіття можуть бути структуровані за різними критеріями, а саме: життєвим циклом, географічним розташуванням, напрямом інтеграційних відносин, спеціалізацією, розміром, галузевою специфікою. Оскільки кластери є досить складними та багатограними утвореннями, вибір критеріїв класифікації та самої класифікаційної системи спрямовано на обґрунтування теоретичного підходу до формування кластерів, полегшення розуміння їх сутності, а також здійснення ґрунтовного аналізу кластерів та визначення їх ефективності.

3. Систематизовано передумови здійснення процесу кластеризації, що сприяють об'єднанню суб'єктів господарювання з метою співробітництва, підвищення компетенції робочої сили, стимулювання інноваційної, інвестиційної та маркетингової діяльності. Встановлено, що наявність зацікавлених та готових до співпраці власників бізнесу і підприємств, що мають певні традиції, відпрацьований механізм взаємодії, високий рівень довіри та впроваджують інновації у діяльність сприяють співробітництву, ефективній організації роботи всередині кластера та наданню послуг учасникам кластера, підвищенню компетентності робочої сили, стимулюють інноваційну та інвестиційну діяльність у регіоні.

4. Доповнено складові концепції формування кластерних утворень в регіонах, до яких належать: концентрація, кооперація, конкуренція, комунікація, координація, компетентність. Компетентність підприємств, організацій та установ, об'єднаних у кластер, дає можливість правильно вирішити поставлені

завдання, успішно діяти на основі практичного досвіду, застосовувати уміння та знання при вирішенні поставлених професійних завдань. Виокремлена складова підвищує конкурентоздатність регіону, створює нові умови та вимоги до ведення бізнесу, сприяє активізації інноваційної діяльності, отриманню нових знань, продукції, винаходів всередині регіону.

5. Доведено, що формування інноваційних кластерів в регіоні сприятиме досягненню сталого розвитку, створенню спеціалізованих виробництв, масштабного технологічного, конкурентоздатного сектора досліджень і розробок та створить умови для ефективного використання факторів виробництва переваг географічного розташування.

6. На основі комплексного дослідження поглядів науковців уточнено зміст поняття «інноваційний кластер», що пропонується розглядати як об'єднання підприємств, установ та організацій з метою концентрації їх сильних сторін для вирішення складних завдань та більш швидкого й ефективного впровадження у діяльність нових знань, наукових відкриттів та винаходів, що дозволить поліпшити структуру та якість виробництва, систему управління та соціальну сферу і тим самим підвищити добробут та конкурентоспроможність регіону.

7. Структура регіонального інноваційного кластера ґрунтується на наявних ресурсах, до яких належать якість та стан транспортної системи, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в регіоні, природні ресурси, професійні навички, знання та технології, капітал, які необхідні для здійснення інноваційної діяльності. Підприємства, що об'єднуються у кластер, співпрацюють між собою та підтримуються існуванням локальної кваліфікованої, спеціалізованої робочої сили з високою мобільністю всередині регіону. Учасники формування взаємодіють із постачальниками, освітніми та дослідницькими організаціями, фінансовими інституціями та регіональними агенціями підтримки інноваційного розвитку.

Основні результати дослідження, отримані у даному розділі, відображені в публікаціях [88; 89; 92; 93; 99; 104-108; 112].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ КЛАСТЕРНИХ УТВОРЕНЬ В УКРАЇНІ

2.1 Емпірична оцінка кластероутворення в регіонах України

Серед багатьох форм організації ведення бізнесу позитивно себе зарекомендували кластери, які сприяють розвитку підприємств і регіонів, залученню інвестицій, що дозволяє підприємствам-учасникам успішно конкурувати на ринку та відновлювати довіру між урядом і бізнесом. У результаті застосування кластерної форми співробітництва можуть вигравати економіка, соціальна сфера, політика тощо.

Політичні та економічні процеси, що мають місце в нашій країні, інтегрування в європейський простір, наявність певних проблем із забезпеченням гнучкості, мобільності, а отже, і можливостей розвитку вітчизняних підприємств зумовлюють потребу української економіки у формуванні регіональних кластерних утворень. Поєднання загальнонаціональних та регіональних інтересів сприяє активізації економіки, підвищенню рівня життя населення та зміцненню сфери виробництва.

Розвиток виробництва в Україні на сучасному етапі характеризується існуванням ряду проблем, що пов'язані зі зношенням основних засобів великих підприємств. Існуючі застарілі технології не дозволяють продукувати та пропонувати ринку конкурентоздатну продукцію. Зазначені фактори посилюють залежність соціально-економічної ситуації в регіонах від хаотичних кон'юнктурних коливань, нестабільної зовнішньоекономічної ситуації, а також зменшують мотивацію регіонів до нарощування внутрішніх ресурсів розвитку через неефективність системи їх перерозподілу та використання, формують і консервують цикл екстенсивного типу регіонального розвитку, що негативно позначається на конкурентоспроможності національної економіки в цілому [58, с. 10].

Сьогодні існує ряд проблем, які заважають активному соціально-економічному розвитку регіонів (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Основні проблеми розвитку регіонів *

*Сформовано і доповнено автором на підставі [29; 60; 66; 76]

Формування кластерної моделі регіонального розвитку створить можливість зміцнення співробітництва між бізнесом, наукою та державою, що дозволить вивести інноваційні процеси в регіоні на якісно новий рівень, подолати проблему недозавантаженості виробничих потужностей та незавершеності будівництва. Активізація інноваційної діяльності всередині кластеру надає можливість створення та поширення нових ідей та технологій, сприяє орієнтації виробництва на виготовлення високотехнологічної продукції, що користується попитом у вітчизняних та зарубіжних споживачів. Формування кластерів сприяє здійсненню ефективної діяльності учасників шляхом забезпечення швидкого доступу до ресурсів, знань, інноваційних технологій і постачальників.

Кластери, як форми організації виробництва створюють ширші можливості для використання місцевих ресурсів, освоєння інвестицій, у т. ч. іноземних; забезпечують доступ до нових ринків збуту; дозволяють повною мірою

реалізувати потенціал міжрегіонального та транскордонного співробітництва [29, с. 217]. Утворення кластерів – це динамічний процес, а якщо швидко зростає одна з конкуруючих фірм, вона породжує попит на продукцію суміжних галузей. Так, зокрема, М. Портер зазначає, що основною силою, яка спонукає утворення кластерів, є конкуренція. Він стверджує, що розвитку підприємств сприяє змагання між конкуруючими фірмами, яке примушує їх вдаватися до використання та створення нових технологій, інноваційних підходів у веденні бізнесу. Це, в свою чергу, сприяє процесу трансферу технологій від однієї галузі до іншої, активізує науково-дослідницьку діяльність, розширює сфери використання нових знань та послуг.

Значний вплив на розвиток кластерних утворень, є економіка агломерацій, яка простежується у промислових кластерах. Географічна близькість підприємств-партнерів дозволяє зменшити витрати на транспортування, доступ до технологій, сприяє залученню кваліфікованих кадрів. Нарощення конкурентних переваг підприємств-учасників кластерного утворення можливе за умови активізації обміну інформацією та технологіями із підприємствами-партнерами. Такий обмін сприятиме усуненню диспропорцій розвитку регіону, розширенню співпраці із суб'єктами господарювання, що мають на меті впровадження інноваційних технологій та нових підходів до здійснення господарської діяльності.

Значний внесок у розвиток кластерів справляє соціальна інфраструктура, забезпечуючи обмін технологіями та знаннями, які підвищують рівень конкурентоспроможності кластера та формують його подальший розвиток [132, с. 70].

Перший кластер в Україні виник у 1998 р. у Хмельницькій області. «Поділля перший». Хмельницький регіон в той час не мав достатньо розвиненого промислового потенціалу та можливостей для капіталовкладень. Ядром формування кластеру було обрано малі та середні підприємства різних форм власності та організаційно-правових форм. На думку засновників проекту, зазначені учасники мали сприяти формуванню конкуренції всередині галузі, яка б дозволила підвищити якість продукції. Для розвитку кластерів була створена неурядова громадська організація – асоціація «Поділля Перший» мала на меті

зупинити спад виробництва і підвищити продуктивність промисловості регіону. «Поділля Перший» використав переваги від кооперації та об'єднання зусиль підприємств-учасників, не залучивши державних коштів. Формування швейного кластера «Поділля Перший» передбачало об'єднання таких підприємств регіону, як: ЗАТ «Хмельницьклегпром», ВАТ «Спецодяг», ЗАТ «Хмельницька трикотажна фабрика», ЗАТ «Аніспром», Кам'янець-Подільське колективне швейне підприємство, КП «Горинь», ВАТ «Волочиська швейна фабрика», Копичанська трикотажна фабрика (Тернопільська обл.) та багато малих приватних підприємств. До складу об'єднання також увійшли ВАТ «Взутекс» (взуттєве виробництво), ВАТ «Дунаєвецька суконна фабрика», студентський будинок моделей Хмельницького національного університету, який згодом став інноваційним центром кластера. Моделі одягу, запропоновані студентами, що мали досвід стажування за кордоном, зокрема, у Польщі, Італії, сприяли розробці нових рішень щодо дизайну виробів та дозволили отримати перші доходи [133, с. 11]. Швейний кластер «Поділля Перший» є одним з найуспішніших та найефективніших в Україні.

Хмельницький швейний кластер був першим в Україні об'єднанням структур подібного типу та залучив до участі в формуванні підприємства швейної галузі, торговельно-промислової палату, ряд банків, головне управління економіки та Хмельницький національний університет [35, с. 112].

В 2005 р. у Хмельницькій області почався новий етап створення кластерних структур в інноваційно-інвестиційно привабливих галузях економіки, а саме: у виробництві будівельних матеріалів, органічному землеробстві, садово-городньому господарстві, інформаційно-освітній сфері, у сфері використання в комерційних цілях історико-культурної спадщини та ін. [34, с. 28].

Однак, не всі сформовані кластери розвивалися успішно. У Хмельницькій області будівельний і швейний кластери, кластер сільського туризму показали досить високу життєздатність, однак, незважаючи на значні зусилля, так і не було створено молочний кластер у м. Хмельницькому. Харчовий кластер у м. Кам'янець-Подільському й продовольчий кластер у м. Хмельницькому, які успішно почали свою діяльність у 1999-2000 рр., не змогли витримати конкуренції на ринках виробництва продовольчих товарів, оскільки деякі

учасники об'єднання не могли продовжувати свою діяльність в рамках кластеру (збанкрутіли).

У 2000 р. на Поділлі було створено будівельний кластер, який об'єднав будівельників, виробників будівельних матеріалів, проектувальників, дизайнерів, юристів, виробників торговельного об'єднання, приватних підприємців, аудиторів та консультаційні фірми. У межах кластеру було сформовано єдині фінансові відносини, що виражалися у взаємній фінансовій підтримці один одного шляхом провадження закупівель через торговельні об'єкти членів кластеру. Формування кластеру сприяло появі нових технологій, продуктів – суміші типу «Церезіт». Суміш виявилась конкурентоздатною, оскільки вироблялась із місцевої сировини і коштувала дешевше, ніж аналогічна продукція конкурентів. Будівельний кластер у м. Хмельницькому об'єднав у 1998 р. близько 30 підприємств будівельної індустрії регіону. За роки його функціонування було створено тисячі додаткових робочих місць, кластер посів передові позиції в складній конкурентній боротьбі на ринку будівництва житла, забезпечуючи при цьому мобільність, гнучкість, інноваційність і високу якість робіт при виконанні замовлень населення [35, с. 89].

Особливий розвиток в Хмельницькому регіоні отримали туристичні кластери, що орієнтуються на використання місцевих природних ресурсів. У Кам'янець-Подільському регіоні успішно функціонує туристичний кластер, який сформувався під впливом історико-культурної спадщини регіону. Унікальні природні та географічні ресурси, розвідане родовище мінеральної води типу «Нафтуся» сприяє значному притоку туристів в регіон, а також розвитку зеленого туризму. Про рекреаційні ресурси даного регіону було відомо також за межами України, що, в свою чергу, сприяло збільшенню туристопотоку за рахунок іноземців. Формування мережі готелів, закладів ресторанного господарства, які надають якісні послуги, сприяють створенню позитивного іміджу регіону.

З метою поширення кластерного досвіду на регіони України асоціація «Поділля Перший» разом з Інститутом конкурентоспроможності (м. Київ) розробили проект створення в Україні центрів підготовки фахівців, які змогли б поширювати досвід кластеризації у своїх регіонах і впроваджувати його на

практиці шляхом створення кластерних об'єднань у пріоритетних напрямках для кожного конкретного регіону [173, с. 16].

В Івано-Франківській області створено кластери художніх промислів, який почали функціонувати з 2000 р. [173, с. 17]. Його формування стало можливим завдяки об'єднанню учених Прикарпатського національного університету, майстрів художніх промислів, окремих виробників, підприємців, посередників, представників науки й державних установ. Мета даного об'єднання – підтримка розвитку й захист від конкурентів характерного для зазначеної території виду місцевої виробничої діяльності, а саме – виготовлення різних видів продукції з овечої вовни. Івано-Франківський кластер «Сузір'я», який зареєстрований у галузі народних художніх промислів, охоплює осередки ліжникарського ткацтва та виготовлення сувенірів, що дало можливість підвищити художній рівень виробів народних художніх промислів ліжникарського ткацтва в Косівському районі та створити відповідну торгову марку [219, с. 86].

На Рівненщині за умов відсутності виробників кінцевої продукції, низької конкурентоспроможності дрібних підприємців та за ініціативи торговельно-промислової палати та підтримки фонду «Євразія» було створено деревообробний кластер, який дозволив підвищити конкурентоспроможність деревообробної галузі. Об'єднання в кластер групи підприємств «Світанок», «Бук-Холдинг» та «Уніплит», а також Управління промисловості та розвитку інфраструктури Рівненської облдержадміністрації, Обласного управління лісового та мисливського господарства, Сарненського лісгоспу, Західноукраїнської лісотехнічної компанії, ТОВ «ОДЕК», «Ескада-М» дозволило зробити перші кроки для виготовлення кінцевої продукції (меблів, столярних виробів тощо). Також у Рівненській області за ініціативи представники органів державної влади Рівненської обласної державної адміністрації, Державного агентства України з інвестицій та інновацій, представників наукових організацій, вузів, виробничих підприємств, інноваційних структур та сервісних установ у 2007 р. було утворено Рівненський регіональний агропромисловий інноваційний кластер «Агроінновації». Метою кластеру є об'єднання зусиль, координація дій, реалізація спільних заходів в питаннях розроблення і впровадження інновацій в

агропромисловому комплексі області.

У Полтавській області розпочато формування кластера зеленого туризму, впроваджується проект зі створення регіонального кластера виробників екологічно чистої продукції.

В Одеській області формується транспортний кластер «Транзитний потенціал України» на базі порту та за підтримки Одеської обласної державної адміністрації [71].

У Запорізькій області за ініціативи Дніпровського регіонального центру інноваційного розвитку, наукового центру НАН України та за підтримки Таврійського державного агротехнічного університету, громадської організації інноваційно-технологічний кластер «АгроБум» формується інноваційний кластер сільськогосподарського машинобудування, метою якого є підвищення конкурентоспроможності продукції суб'єктів сільськогосподарського машинобудування, формування ефективної системи взаємодії між підприємствами-учасниками кластера та споживачами продукції. Також в області планується створення низки таких регіональних кластерів, як: металургійний; енергетики; машинобудівний; транспортно-логістичний; інноваційно-освітній; будівельний; переробки відходів; швейний; агропромисловий (у його межах можливе створення кластерів: м'ясного, молочного, зернового, садівництва та виноробства тощо); бджільництва; туристично-рекреаційний (у його рамках можливе створення кластерів зеленого сільського туризму, етно- і еко-туризму та ін.) [173, с. 17].

У Херсонській області створено перший в Україні транспортно-логістичний кластер. З огляду на вигідне географічне розташування Херсонської області, через яку проходять важливі залізничні, річкові й повітряні шляхи, ділові кола, наукові й освітні установи, громадські організації при активній підтримці обласної держадміністрації створили пілотний регіональний транспортно-логістичний кластер «Південні ворота України». Значну роль у створенні кластера зіграв той факт, що область має вихід до Чорного й Азовського морів, а також розвинене портове господарство. Мета створення зазначеного кластера – формування сучасних підприємницьких мереж (субкластерів) у транспортно-логістичному

комплексі регіону, забезпечення його прогресивного розвитку, створення в області інноваційного транспортно-логістичного й інформаційного мега-вузла, здатного використати сучасні технології глобального контролю переміщення вантажів і контейнерів, у тому числі перевірку на гарантію їхньої безпеки, наявність у них шкідливих компонентів і радіації. Крім того, передбачається за рахунок застосування сучасної техніки й програмного забезпечення скоротити час проходження вантажами митних оглядів, спростити процес їхньої обробки, зберігання й документального оформлення вантажів.

Структуру кластерних утворень за регіонами України наведено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Структура кластерних утворень у регіонах України*

Регіон	Передумови формування кластерів	Пріоритетні напрями розвитку кластерів	Реально діючі кластери
1	2	3	4
Подільський: Вінницька обл. Тернопільська обл. Хмельницька обл.	Вигідне економіко-географічне положення, розвинена транспортна інфраструктура, значні туристично-рекреаційні можливості	Машинобудування, підтримка існуючих кластерів (швейного, будівельного, харчового, туризму)	Хмельницький будівельний кластер; Хмельницький швейний кластер; Кам'янець-Подільський туристичний кластер; кластер сільського туризму «Оберіг» (с. Гриців, Хмельницька обл.); інноваційно-інвестиційний кластер (м. Тернопіль); Вінницький переробно-харчовий кластер
Карпатський: Закарпатська обл. Львівська обл. Івано-Франківська обл. Чернівецька обл.	Прикордонне розташування, наявність автомобільних та залізничних магістралей, значні туристично-рекреаційні можливості	Хімічний, харчовий, оздоровлення і туризму, деревообробки, народних промислів, швейний, будівельний, автомобільний	Кластер виробництва сувенірів «Сузір'я»; кластер ліжникарства (виготовлення вовняних домотканих покривал); транспортно-логістичний кластер Закарпаття; туристичний кластер «Сім чудес України»; Львівський кластер ІТ та бізнес-послуг; кластер біотехнологій РГО «Перший аграрний кластер»
Причорноморський: Миколаївська обл. Одеська обл. Херсонська обл.	Географічне розташування, розвинена соціально-виробнича інфраструктура, розвинена багатогалузева харчова промисловість, машинобудування	Високі технології, суднобудівний, агропромисловий, рибний, логістики, оздоровлення і туризму	Транспортно-логістичний кластер «Південні ворота України» (м. Херсон); морський кластер; кластер суднобудування; кластер електроніки; кластер «Транзитний потенціал України» (м. Одеса); 3 кластери в Придніав'ї (кластер органічного землеробства, рибний кластер, кластер зеленого сільського туризму)

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4
Поліський: Волинська обл. Житомирська обл. Рівненська обл. Чернігівська обл.	Наявний природно-ресурсний потенціал, аграрно-індустріальна спеціалізація регіону	Агропромисловий продовольчий, екологічний туризм, деревообробки та обробки граніту	Кластер деревообробки (районна громадська організація «Кластер деревообробки Полісся Рокитнівщини» Рокитнівський р-н Рівненської обл.); лісові кластери; туристично-рекреаційні кластери; «Кластер водного туризму в Чернігівській обл.»
Придніпровський: Дніпропетровська обл. Запорізька обл. Кіровоградська обл.	Наявність мінеральних ресурсів, багатогалузеве виробництво	Високі технології (асро-, електроніка, біотехнології), машинобудівний, металургійний, хімічний, харчової та переробної промисловості	Національний інноваційний кластер «Нові машини» та будівельний кластер (м. Дніпропетровськ); інноваційний технологічний кластер «Агро-Бум» (м. Мелітополь); медовий кластер «Бджола не знає кордонів» (м. Мелітополь); харчовий кластер «Купуй Запорізьке. Обирай своє» (м. Запоріжжя)
Східний: Полтавська обл. Сумська обл. Харківська обл.	Наявність природних ресурсів, значний промисловий потенціал, висока щільність населення, розгалужені транспортні зв'язки	Високі технології, хімічний, машинобудівний, металургійний, металообробки, електросенергетики, харчової, паливної промисловості, агропромисловий, туризму та оздоровчого туризму	Регіональний кластер екологічно чистої агропродукції (Полтавська обл.); Сумський кластер екологічно чистої агропромислової продукції; Сумський будівельний кластер; Харківський технопарк «Технополіс» (кластер альтернативної енергетики та науково-освітній кластер)
Донецький: Донецька обл. Луганська обл.	Наявність природних ресурсів, потужний виробничий потенціал, розвинена мережа транспортного сполучення	Машинобудівний, хімічний, гірничошахтний, металургійний, харчовий, переробної промисловості	Національний інноваційний кластер «Нові технології природокористування»; транскордонний нанокластер
Центральний: Київська обл. Черкаська обл.	Наявність власних природних ресурсів та вигідного економіко-географічного положення, значний розвиток харчової промисловості	Високі технології (нові матеріали), будівельний, машинобудування, продовольчий, туризму	Національний інноваційний кластер «Енергетика сталого розвитку» (м. Київ); Національний інноваційний кластер «Технології інноваційного суспільства» (м. Київ); Національний інноваційний кластер «Інноваційна культура суспільства» (м. Київ); Національний інноваційний кластер «Нові продукти харчування» (Київська обл.)

* сформовано автором на підставі [35; 137]

Виходячи з даних табл. 2.1, очевидно, що в усіх регіонах України сформовано кластери, однак, сьогодні актуальним питанням залишається закріплення на законодавчому рівні функціонування кластерів, у т. ч. з визначенням податкових стимулів розміщення високотехнологічних виробництв в економічно відсталих регіонах з надлишком робочої сили, вартість якої для

суб'єктів підприємництва значно нижча, ніж у розвинених регіонах. За останні 20 років в різних областях України створено і успішно діють близько 30 локальних кластерів різного спрямування. Їх діяльність підпорядковується, як правило, пріоритетним цілям розвитку областей і районів та підвищенню їх конкурентоспроможності.

Процес розвитку конкуренції регіонів на основі кластерної моделі несе з собою позитивні й негативні наслідки, сприяючи посиленню одних регіонів та ослабленню інших. Не можна не враховувати того, що гальмами розвитку вільної конкурентної змагальності регіонів на основі кластерної моделі є елементи ментальності багатьох керівників, заснованої на вірі у всесилля централізованого управління й невірі в можливості реалізації місцевих ініціатив.

У 2013 р. більшість обласних державних адміністрації в Україні у стратегіях економічного та соціального розвитку на 2013-2020 рр. розробили план заходів щодо створення відповідних інститутів, механізмів формування та розвитку інноваційних промислових кластерів на своїх територіях. Серед організаційних засад реалізації Стратегії головними є: механізми державно-приватного партнерства, кооперації, кластеризації, стимулювання підприємницької активності і міжрегіонального співробітництва [68, с. 481].

Відновлення та розвиток промислового потенціалу України у вирішальній мірі залежить від рівня його інноваційності, а головною рисою кластера є його інноваційна спрямованість. Інноваційний кластер є найбільш ефективним фактором досягнення високого рівня конкурентоздатності регіону. Він репрезентує себе як об'єднання зусиль різних організацій і компаній (підприємств, дослідницьких центрів, індивідуальних підприємців, вузів, технопарків, бізнес-інкубаторів, органів державного управління, місцевого самоврядування, громадських організацій тощо). При цьому формування сталих зв'язків між усіма учасниками кластеру є найважливішою умовою ефективної трансформації винаходів в інновації, а інновацій – у конкурентні переваги, адже зростання конкурентоспроможності регіонів сьогодні є можливим за рахунок створення інноваційно-орієнтованих кластерів як сучасних форм прискорення інноваційних процесів, поєднання інтеграції, спеціалізації та кооперації суб'єктів інноваційної сфери у межах організаційно-економічних утворень.

Вивчення та розгляд кластерних ініціатив щодо створення інноваційних кластерів набуває нині особливої актуальності. Незважаючи на наявність законодавчої бази, яка на державному рівні затверджує пріоритетність інноваційних змін, важливими залишаються питання реалізації визначених законодавчих ініціатив на місцях. Це проявляється в рівні інноваційного розвитку регіонів, який дозволяє говорити про результуючі показники синтезу законодавчої бази та вмілої організації потенціалу на місцях.

Проблеми інноваційної діяльності тісно пов'язані із наявним науковим потенціалом, перебігом інноваційних процесів у суспільстві, економічною ефективністю інновацій тощо. Світовий досвід доводить ключову роль кластерного підходу, що у перспективі сприяє зростанню конкурентоздатності, підвищенню продуктивності праці, розвитку технологій виробництва не тільки в традиційних, але і в наукоємних галузях. Поєднання інтересів держави, суспільства, наукових установ, представників бізнесу та некомерційних організацій сприятиме ефективному використанню ресурсів та сталому розвитку регіону.

Ідея підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі реалізації кластерних стратегій не нова, але на етапі виходу з кризи, коли традиційні методи вже не можуть дати належної віддачі, використання кластерної моделі організації бізнесу в якості адекватного інструменту модернізації економіки вже не має альтернативи. Саме взаємообумовленість і взаємозв'язок між процесами кластеризації, підсилення конкурентоздатності та прискорення інноваційної діяльності – це новий економічний феномен, який дозволяє протистояти натиску глобальної конкуренції та належно відповідати вимогам національного і регіонального розвитку.

Кластерний підхід сприятиме розвитку економічних реформ й адміністративних територій в Україні, вирішенню сучасних проблем соціально-економічного життя, налагодженню транскордонних зв'язків, розширенню взаємовигідних контактів з країнами близького та далекого зарубіжжя. Необхідними передумовами успішного використання в Україні міжнародного досвіду кластеризації є невідкладні системні економічні реформи, децентралізація влади і розвиток місцевого самоврядування на основі принципів Європейської

Хартії місцевого самоврядування, прийняття Концепції та визначення Стратегії інноваційного розвитку на основі кластеризації.

Сьогодні науковці досліджують питання розвитку інноваційної діяльності підприємств у регіонах, розраховуючи показники рівня інноваційного розвитку та рейтинг регіонів України (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

Рівень інноваційного розвитку регіонів України за 2010-2013 рр.*

Регіони (області)	Роки					
	2011		2012		2013	
	рівень розвитку інновацій	рейтинг регіону	рівень розвитку інновацій	рейтинг регіону	рівень розвитку інновацій	рейтинг регіону
1	2	3	4	5	6	7
АР Крим	2,63	25	2,77	25	2,97	16
Вінницька	2,97	14	2,99	11	3,05	12
Волинська	2,94	5	2,90	18	2,94	18
Дніпропетровська	3,23	3	3,30	4	3,40	3
Донецька	3,23	2	3,34	3	3,44	2
Житомирська	2,82	18	2,73	26	2,67	27
Закарпатська	2,75	9	2,81	22	2,84	24
Запорізька	2,98	7	3,04	9	3,00	15
Івано-Франківська	2,92	14	2,99	12	3,14	7
Київська	2,93	13	2,93	17	2,93	20
Кіровоградська	2,74	23	2,94	16	2,94	17
Луганська	2,96	11	3,06	8	3,03	13
Львівська	2,87	16	2,96	15	3,17	6
Миколаївська	3,17	5	3,15	5	3,07	9
Одеська	2,76	21	2,87	20	3,01	14
Полтавська	3,06	26	2,97	14	2,91	21
Рівненська	2,86	16	3,02	10	3,05	11
Сумська	3,11	6	3,14	7	3,05	10
Тернопільська	2,92	15	2,88	19	2,87	23
Харківська	3,27	1	3,44	1	3,60	1
Херсонська	2,59	26	2,86	21	2,90	22
Хмельницька	2,78	20	2,78	24	2,93	19
Черкаська	2,81	19	2,80	23	2,82	25
Чернівецька	2,67	24	2,98	13	3,12	8
Чернігівська	2,47	27	2,58	27	2,72	26
м. Київ	2,96	10	3,14	6	3,27	5
м. Севастополь	3,20	23	3,36	2	3,35	4

*Сформовано автором за даними фонду «Ефективне управління»

За даними табл. 2.2 Харківська область має найвищий рейтинг інноваційного розвитку. В області реалізується проект «Харківська інноваційна платформа», мета якого – розвиток в Україні кадрового потенціалу в сфері комерціалізації науки та трансферу технологій, сприяння просуванню на внутрішній і міжнародні ринки українських конкурентоздатних інноваційних

розробок. Також в області функціонує Центр «Харківські Технології», що бере участь у різних міжнародних програмах, залучаючи фінансові ресурси країн Європи і США для сприяння адаптації українських підприємців до умов ринкової економіки, вивчення та використання досвіду цих країн у своїй діяльності.

Дніпропетровська область також має гарні показники інноваційного розвитку, оскільки це типовий старопромисловий район, де співвідношення промисловості й сільського господарства за випуском товарів і послуг складає 10:1. Тому для Дніпропетровської області, яка має досить високий рівень розвитку науково-виробничої сфери на усіх стадіях, основними пріоритетами є: посилення інтеграції освіти, науки, виробництва; покращення інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку виробництва; стимулювання існуючих регіональних компаній до створення та використання нововведень за допомогою інтеграційної підтримки наукових, інноваційних і освітніх організацій; формування інфраструктури для підтримки нововведень; розвиток сфери захисту інтелектуальної власності тощо.

Найнижчі показники рівня розвитку інновацій мають Чернігівська, Черкаська, Закарпатська області, що пояснюється відсутністю розвиненої інфраструктури в регіонах, нестабільністю місцевої влади, низькою кваліфікацією робочої сили, обмеженим фінансуванням інноваційних проектів.

Реалії економічного розвитку України зумовлюють потребу в підтримці активізації інноваційних процесів, створення ефективної інфраструктури інноваційної діяльності, венчурних фондів, центрів трансферу технологій, що, в свою чергу, сприятиме інтенсифікації господарської та економічної діяльності в країні. Типова європейська державна програма надає фінансову та організаційну підтримку 12-20 кластерам, членами яких є від 600 до 5000 підприємств та організацій, має щорічний бюджет близько 5-10 млн. євро та розрахована на період від 3 до 10 років [272].

За даними 2014 р. в Україні функціонувало 16 технопарків, 48 науково-навчальних центрів, 25 бізнес-інкубаторів, понад 130 бізнес-центрів, 12 центрів інновацій та трансферу технологій, 15 центрів комерціалізації інтелектуальної власності, 13 науково-впроваджувальних підприємств, 15 регіональних центрів науково-технічної та економічної інформації, 12 інноваційно-технологічних

кластерів, нечисленні консалтингові фірми та небанківські фінансово-кредитні установи.

Розвиток інноваційної діяльності в регіонах забезпечують технологічний парк «Київська політехніка», створений на базі Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут»; «Агротехнопарк» при Національному університету харчових технологій; технопарк «Інститут електрозварювання ім. Е.О. Патона» створений на базі науково-технологічного комплексу «Інститут електрозварювання ім. Е.О. Патона» НАН України в м. Києві. Проте, розвиток інноваційної діяльності в Україні незбалансований, оскільки у деяких регіонах країни порівняно з іншими спостерігається дещо випереджальний розвиток окремих елементів інноваційної інфраструктури. Так, у Полтавській області створено 3 інноваційних бізнес-інкубатори та планується створення центрів комерціалізації інновацій. Водночас, є області, де з усіх елементів інноваційної інфраструктури представлено лише регіональний центр науково-технічної та економічної інформації (Сумська обл.) або інноваційний центр (Черкаська обл.).

Інноваційна діяльність опосередковує трансформацію нових ідей та знань в об'єкти економічних відносин. Визначення та урахування її особливостей є неодмінною умовою забезпечення ефективності економічної стратегії держави. Інвестиції й інновації – взаємопов'язані економічні категорії, без яких неможливий економічний розвиток країни. Разом з тим, ці сфери найбільше зазнали негативного впливу економічної кризи. На даний час склалася така ситуація, що інновації звелися до мінімального рівня, а інвестиції спрямовуються переважно у проекти з короткостроковими цілями. Групування регіонів України за обсягами реалізованої інноваційної продукції наведено в Додатку Б.

Здійснення інновацій неможливе без інвестицій, і навпаки, капітальні вкладення мають мати інноваційний характер, оскільки недоцільно відтворювати основні засоби, що не відповідають сучасним технологічним вимогам. На сьогодні актуальними стають проблеми не лише відтворення інноваційної наукомісткої продукції, інноваційних підприємств, а й формування цілісних регіональних інноваційних систем, що потребує вивчення територіального вектора інноваційної складової в стратегічному розвитку продуктивних сил.

У вітчизняній економіці сформувалися всі основні елементи підприємницького інноваційного середовища, однак, ні масштаби, ні зміст інноваційної діяльності в регіоні не можна вважати задовільними. Дослідження системи кризових факторів, що обумовили низький рівень та ефективність інноваційної діяльності в промисловості регіонів, дало змогу виявити, що однією з головних причин сформованої ситуації є необґрунтоване зниження витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи. Інноваційна діяльність в Україні фінансується у визначальній мірі за рахунок власних джерел (у 2013 р. – 86,07 % загального обсягу витрат). Значними за обсягами фінансування є інші джерела, частка яких коливається в межах 7,0–46,0% та іноземних інвесторів – 0,4-30,0% в різні роки (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні в 2008-2014 рр. *

Роки	Загальна сума витрат, млн., грн	У тому числі за рахунок коштів, %			
		Власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2008	11994,2	60,56	2,81	0,96	35,67
2009	7949,9	65,02	1,60	19,03	14,35
2010	8045,5	59,35	1,08	29,97	9,59
2011	14333,9	52,92	1,04	0,40	45,64
2012	11480,6	63,90	1,95	8,67	25,48
2013	9562,6	72,92	0,26	13,11	13,71
2014	7695,9	86,07	4,62	1,93	7,38

* Складено за даними Державної служби статистики України

Виходячи з даних табл. 2.3, частка державних коштів у фінансуванні інноваційної діяльності за аналізований період є низькою, що свідчить про незацікавленість держави у розвитку інноваційного підприємництва. В період 2008-2014 рр. основним джерелом фінансування інноваційної діяльності в Україні були власні кошти підприємств та інші джерела фінансування (кредити банків, позикові кошти від розміщення облігацій інноваційного підприємства; податковий кредит; комерційний кредит; лізинг тощо). Варто зауважити, що досить низькою є частка фінансування за рахунок державних інвесторів, хоча в період 2012-2013 рр. цей показник мав тенденцію до збільшення, в 2014 р. знизився до критичної межі. Таке значення даного показника пояснюється відсутністю стабільності в політичному та економічному житті України, погіршенню подій на Сході. Часті зміни законодавства, нестабільність політичної

системи нашої країни, проведення антитерористичної операції не сприяють залученню іноземних інвестицій в економіку країни.

Для формування кластерних утворень, впровадження активних елементів їх розвитку та підтримки необхідно здійснити комплексну критеріальну оцінку, яка б дала можливість проаналізувати потенціал регіону. Відповідно до мети дослідження має бути сформована стратегічна концепція розвитку регіону, що базується на таких показниках рівня інноваційного розвитку: якість освіти і професійної підготовки, рівень технологічної готовності до нововведень, ефективність ринку праці, рівень розвитку інфраструктури, рівень розвитку підприємницької діяльності, рівень державної підтримки економічної активності в регіоні. Аналіз зазначених показників дозволить визначити поточний рівень наявного інноваційного потенціалу регіону, розробити рекомендації та напрямки його розвитку (рис. 2.2).

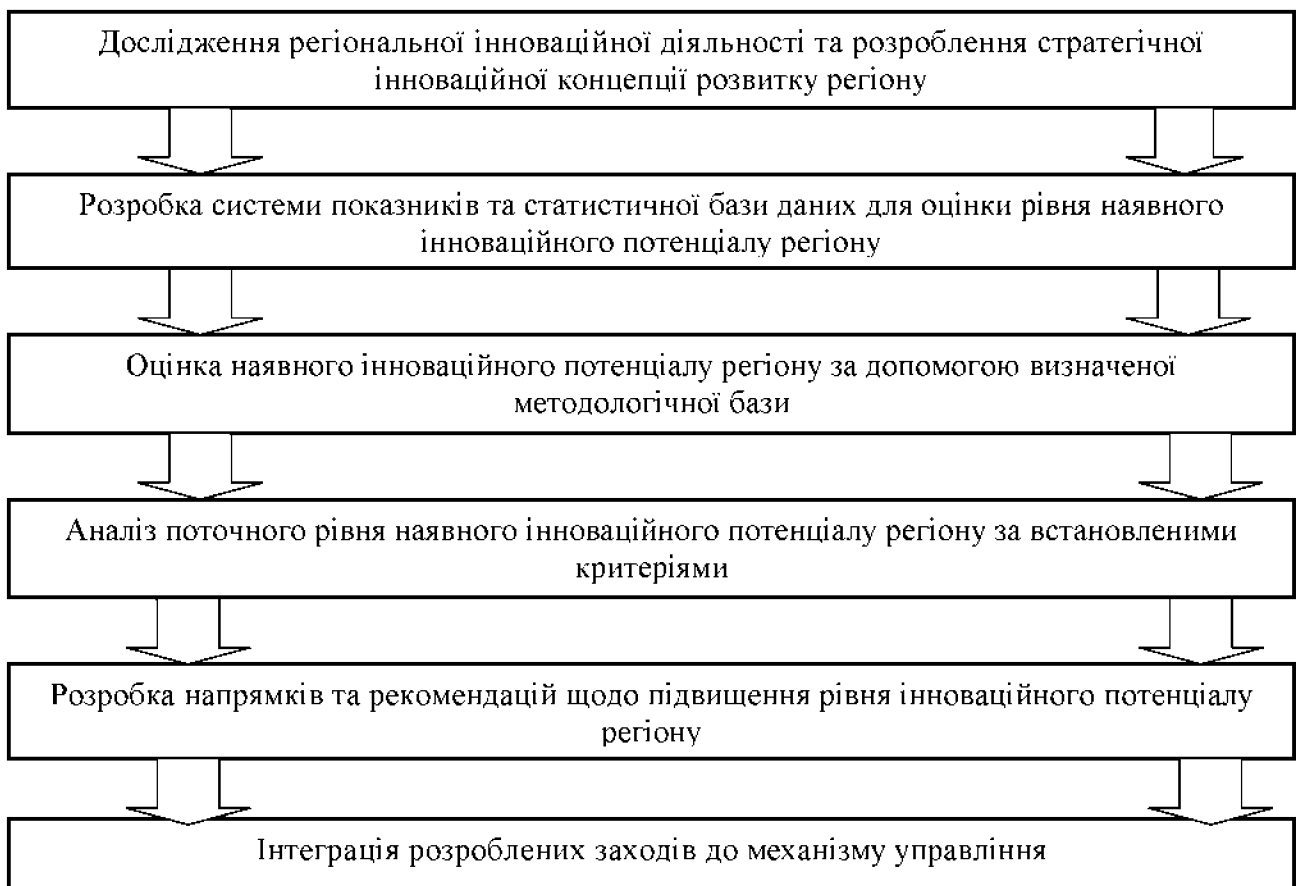

Рис. 2.2. Етапи комплексної критеріальної оцінки потенціалу регіону з метою виявлення можливостей формування кластера

* сформовано автором на підставі [18, с. 248]

Запропонована комплексна оцінка потенціалу регіону дозволить проаналізувати інноваційний потенціал регіону, дослідити особливості

інноваційної діяльності та на основі отриманої інформації розробити систему заходів щодо інтеграції стратегії до наявного в регіоні механізму управління.

Отже, в Україні існує ряд проблем, що заважають активному інноваційному розвитку регіонів. Нестабільний фінансовий стан, дефіцит інвестиційних ресурсів та недостатня активність територіальних громад актуалізує пошук нових шляхів господарювання підприємств, що сприятимуть налагодженню партнерських зв'язків, активізуватимуть спільноту та вирішуватимуть регіональні проблеми. Такий сценарій розвитку можливий за умови формування кластерних утворень в регіоні, що повною мірою дозволять реалізувати потенціал міжрегіонального співробітництва та сприятимуть посиленню конкуренції та кооперації в регіоні, забезпечать розвиток трансферу технологій, прискорять обмін новими знаннями. В Україні сформовано ряд кластерних утворень, що успішно функціонують, однак, проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що значна кількість інноваційно-активних підприємств в інших регіонах нашої країни дає можливість забезпечити формування нових моделей господарювання – кластерів.

2.2. Аналіз середовища кластероутворення в окремому регіоні як база формування кластерної моделі його розвитку

Розвиток інноваційної діяльності в регіоні є одним із найважливіших системних факторів формування кластерів, підвищення рівня конкурентоспроможності економіки та національної безпеки держави. Інновації сприяють стрімкому та стабільному соціально-економічному розвитку, підвищенню технологічного рівня окремих регіонів, галузей та фірм за рахунок продукування, впровадження та дифузії нових ідей.

У 2014 р. в Україні інноваційну діяльність у промисловості здійснювали 1609 підприємств. Найбільша частка інноваційно-активних підприємств була в Херсонській, Запорізькій, Івано-Франківській, Харківській, Миколаївській, Сумській, Кіровоградській, Одеській, Львівській областях, а також у м. Києві.

Львівська область є однією з індустріально розвинутих регіонів України. Базовими секторами економіки Львівщини є промисловість, торгівля, ремонт

автомобілів, побутових виробів та товарів народного споживання, транспорт і зв'язок, операції з нерухомим майном, інжиніринг та надання послуг підприємцям, сільське господарство, мисливство і лісове господарство. Серед інноваційно активних підприємств 49 – впроваджували інноваційні процеси, 42 – інноваційні види продукції, 12 – маркетингові інновації, 7 – організаційні інновації. У 2014 р. було впроваджено 60 нових технологічних процесів, з них найбільше – на підприємствах з виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності, виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів. У 2014 р. інновації впроваджували 129 промислових підприємств Львівської області (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Основні показники інноваційної діяльності промислових підприємств
Львівської області за 2008-2014 рр.***

Показники	Роки						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість інноваційно активних підприємств, од.	101	106	102	100	101	116	129
- у % до загальної кількості промислових підприємств	12,1	13,0	13,4	13,2	13,4	16,6	16,4
- у % до загальної кількості інноваційно-активних підприємств в Україні	7,47	7,68	7,20	6,17	5,97	7,01	8,02
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.	627,1	690,8	383,6	447,4	658,1	849,5	731,9
- у % до загального обсягу реалізованої промислової продукції	3,1	3,5	1,6	1,5	2,1	3,0	2,1
Обсяг інноваційних витрат у промисловості, млн. грн.	296,7	211,1	139,3	162,7	280,6	257,1	219,8
Впроваджено нових технологічних процесів, од.	54	56	63	39	46	47	60
Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, од.	138	152	117	119	115	111	132

* Складено за даними Державної служби статистики України

У 2014 р. інноваційні заходи, спрямовані на підвищення технічного рівня виробництва та випуск нової продукції здійснювали 129 промислових підприємств області, що на 11,1% більше, ніж попереднього року. Частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості обстежених промислових підприємств склала 16,4%. За цим показником Львівщина серед інших регіонів України посіла 14 місце (рис. 2.3).

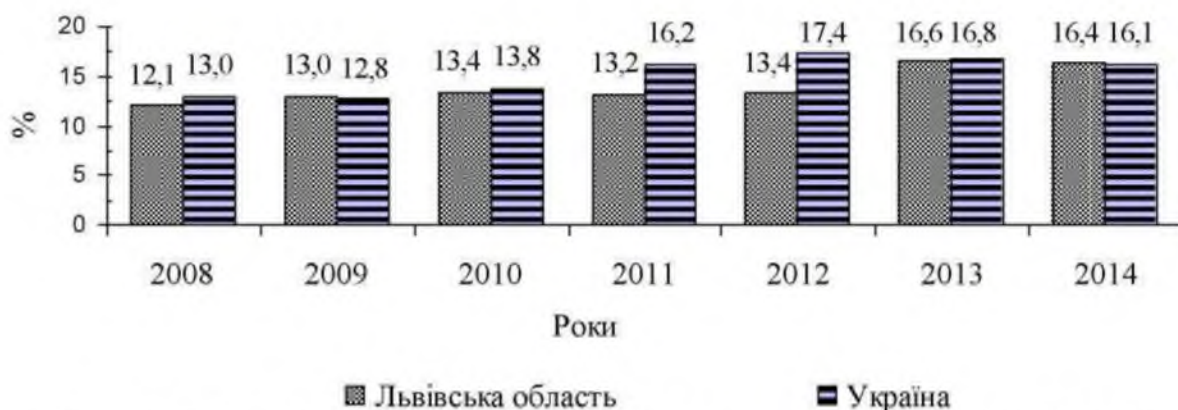

Рис. 2.3. Частка інноваційно-активних підприємств Львівської області у загальній структурі промислових підприємств України за період 2008-2014рр., %

Активно займались технологічними інноваціями підприємства машинобудування (24,7% від загальної кількості підприємств галузі), металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (24,1%), виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (18,9%), виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічної діяльності (16,0%). Разом з тим, впроваджували інновації тільки окремі підприємства з виробництва основних фармацевтичних продуктів і препаратів, хімічних речовин і продукції, добувної промисловості і розроблення кар'єрів.

Інноваційна діяльність сконцентрована переважно у м. Львові, де знаходиться 48,8% інноваційних підприємств області, а також у м. Дрогобич – 7,0%, Пустомитівському районі – 10,1%.

На інноваційні заходи у промисловості Львівської області у 2013 р. підприємства витратили 257,1 млн. грн., що у фактичних цінах на 8,4 % менше у порівнянні з 2012 р. На інноваційні заходи у промисловості у 2014 р. було витрачено 219,8 млн. грн., що у фактичних цінах на 14,5 % менше у порівнянні з 2013 р. Найбільше інноваційних коштів було скеровано у виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 77,6% від загальної суми інноваційних витрат, машинобудування – 8,5%, виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність – 7,3%. Незначні кошти на інноваційні роботи витратили підприємства текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – 0,3%, виробництва хімічних речовин і хімічної продукції – 0,03%.

Основним напрямом інноваційних витрат підприємств у 2014 р. було

придбання та впровадження у виробництво машин, обладнання, устаткування та програмного забезпечення. У 2014 р. на технічне переоснащення промислового виробництва було направлено 219,8 млн. грн. інноваційних витрат, що складає 8,0% від загального обсягу капітальних вкладень у промисловість області (у 2013 р. – 7,4%). Частка капітальних вкладень у загальному обсязі інноваційних витрат суттєво скоротилась: з 90,5% у 2013 р. до 68,2% – у 2014 р.

Витрати на дослідження та розробки становили у 2013 р. 16,8 млн. грн. або 7,7% від загального обсягу інноваційних витрат. З них 13,7 млн. грн. використано на внутрішні науково-дослідні розробки. На придбання науково-дослідних розробок у 2014 р. підприємствами витрачено 3,1 млн. грн., що у 2,6 рази менше, ніж у 2013 р. Найбільш активно цією діяльністю займалися підприємства машинобудування (80,7% від загального обсягу інноваційних витрат у галузі).

Витрати на придбання інших зовнішніх знань (у т. ч. ексклюзивних майнових прав власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки) склали у 2014 р. 0,2 млн. грн. або 0,1% від загальної суми інноваційних витрат. Левова частка цих коштів (97,2%) була вкладена підприємствами з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів.

Основним джерелом фінансування витрат на здійснення технологічних інновацій залишаються власні кошти підприємств (183,2 млн. грн.), на які припало торік 83,4% загального обсягу фінансування технологічних інновацій (у 2013 р. – 83,1%). За рахунок власних коштів здійснили інновації 72,9% інноваційних підприємств (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Розподіл загального обсягу інноваційних витрат у Львівській обл. за джерелами фінансування у 2014 р.

У Львівській області не здійснюється фінансування інноваційної діяльності з державного бюджету (табл. 2.5). Також суттєво скоротилась частка витрат на інновації, профінансованих з місцевих бюджетів: з 2,4% у 2013 р. до 0,1% у 2014 р. Усі кошти були направлені на здійснення нововведень на підприємствах з постачання електроенергії, газу, пари та водопостачання.

Таблиця 2.5

**Структура джерел фінансування інновацій у Львівській області
в 2008–2014 рр., %***

Джерела фінансування	Роки							Відхилення 2014 р. від 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Кошти державного бюджету	2,6	1,9	0,5	0,5	0,3	0,0	0,0	-2,6
Кошти місцевих бюджетів	0,2	0,2	0,1	0,0	0,2	2,4	0,1	-0,1
Власні кошти	85,9	93,2	66,5	90,2	93,2	83,1	83,4	-2,5
Кошти інвесторів, в т. ч.:	0,4	1,1	0,3	9,2	0,0	0,0	1,1	0,7
- вітчизняних	0,4	1,0	0,0	3,3	0,0	0,0	1,1	0,7
- іноземних	0,0	0,1	0,3	5,9	0,0	0,0	0,0	0,0
Кредити	10,9	3,6	32,6	0,1	6,3	14,5	12,5	1,6
Інші джерела	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,9	2,9
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	–

* Складено за даними Державної служби статистики України

Частка кредитів банків та інших позик у загальному обсязі витрат на інновації склала 12,5%. У 2014 р. за рахунок цього джерела профінансовано 27,4 млн. грн. інноваційних витрат (у 2013 р. – 37,2 млн. грн.). Майже усі ці кошти використали підприємства з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 25,4 млн. грн. (92,7%). У 2012 р. на одне підприємство, яке займалось інноваційною діяльністю у Львівській області, припадало в середньому 2,77 млн. грн. інноваційних витрат (у 2011 р. – 1,6 млн. грн., в 2010-му – 1,4 млн. грн., у 2009-му – 2 млн. грн.).

Від іноземних інвесторів у 2014 р. кошти на розвиток інноваційної діяльності в області не надходили, на відміну від 2011 р., коли обсяг вкладень становив 9 659,8 тис. грн. У 2011 р. на ринок області було поставлено 119 найменувань інноваційних видів матеріалів, виробів, продуктів і нової техніки, що на 1,7% більше, ніж у 2010 р. (витрати на інноваційні заходи становили 139,3 млн.грн.). у досліджуваному періоді інвестування у науково-дослідну діяльність стало головним фактором підвищення продуктивності виробництва в області.

У 2014 р. 7 інноваційно активних підприємств (5,4% від загальної кількості інноваційно активних підприємств) придбали 14 нових технологічних розробок, що на третину менше у порівнянні з 2013 р. Зокрема, 10 технологій придбано підприємствами з виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічної діяльності, 2 – з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів. Підприємствами машинобудування та металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування, було придбано по одній новій технології. Усі нові технології були закуплені разом з устаткуванням.

Найпоширенішим напрямом інноваційної діяльності у досліджуваному періоді були продуктові інновації. У 2014 р. освоєно і поставлено на ринок 132 найменування інноваційних видів матеріалів, виробів, продуктів і нової техніки, що на 18,9% більше, ніж у 2013 р.

Серед освоєних нових видів 117 – матеріали, вироби, продукти. Усі нові види матеріалів, виробів, продуктів освоєні виключно підприємствами переробної промисловості, з них: підприємствами з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 42, металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування – 19, з виробництва меблів, іншої продукції – 17, з виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 16, машинобудування – 9.

У 2014 р. було освоєно 15 нових видів техніки, що на 6,3% менше, ніж у 2013 р. 70 підприємств у 2014 р. реалізовували нову продукцію, з них 17 – нову для ринку і 59 – нову тільки для підприємства. Обсяг реалізованої інноваційної продукції становив 731,9 млн. грн., що у фактичних цінах на 13,8% менше, ніж у 2013 р. Частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції в області скоротилась порівняно з 2013р. і склала 2,1%. У середньому в Україні цей показник становив 2,5%, серед інших регіонів Львівщина посіла 12 місце (у 2013 році – 12-15).

Більшість реалізованої інноваційної продукції є новою тільки для підприємства (70,9% від загального обсягу інноваційної продукції). Продукції, що є новою для ринку, у 2014 р. було реалізовано на 213,3 млн. грн. (29,1%). Найбільший обсяг інноваційної продукції реалізовано підприємствами з

виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 436,2 млн. грн. (60,0% від загального обсягу реалізованої інноваційної продукції), виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності – 61,4 млн. грн. (8,4%), виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 44,6 млн. грн. (6,1%), металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів – 44,1 млн. грн. (6,0%), виробів з текстилю, одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – 43,9 млн. грн. (6,0%).

У 2014 р. за межі України інноваційну продукцію реалізовували лише 19 підприємств (27,1% від кількості підприємств, що реалізували інноваційну продукцію). Проте, обсяг інноваційної продукції, поставленої на експорт, зріс порівняно з попереднім роком і становив 94,7 млн. грн., що склало 12,9% від її загального обсягу (у 2013 році – 8,4%).

Позитивним фактом в силу поліфункціональності економіки Львівської області є можливість розвитку окремих точкових агломерацій (Дрогобицької, Жидачівської, Миколаївської, Самбірської, Сокальської, Стрийської і Яворівської). Виокремлені агломерації можуть стати основою формування регіональних інноваційних кластерів. Активізація внутрішнього просторового потенціалу регіонального розвитку повинна ґрунтуватися на можливостях саморозвитку та посилення ендогенних факторів, передусім, територіальних громад міст, які повинні стати «точками зростання» Львівської області.

З метою активізації процесів побудови інноваційних структур у всіх сферах діяльності регіону, багатому на рекреаційні ресурси, на Львівщині було створено регіональну агломерацію «Дрогобиччина» як асоціацію міст (Борислав, Дрогобич, Стебник, Трускавець, селище міського типу Східниця) та територіальних громад Дрогобиччини (свідоцтво № 6 від 29 березня 2005 р., видане Львівським обласним управлінням юстиції). У даному регіоні спостерігалась низька екологічність підприємств хіміко-технологічного та машинобудівного комплексів, що і стало причиною створення даного угруповання. Регіональна агломерація «Дрогобиччина» проектувалась як регіональна інноваційна система, учасникам якої пропонувалось створювати галузеві інноваційні системи. З метою визначення можливостей формування кластерів в Дрогобицькій агломерації проаналізуємо

інноваційну складову господарської діяльності в районі.

Дрогобицько-Бориславський економічний вузол характеризується розвинутою видобувною промисловістю (нафта, калійна сіль, озокерит), а також сучасними галузями обробної промисловості, що базуються, передусім, на привозній сировині (машинобудування, виробництво нетканих матеріалів). Одночасно це – бальнеологічний курорт міжнародного значення. Фактично населені пункти агломерації «зрослися» між собою. Комунальна і транспортна системи, спільний ринок праці демонструють взаємне проникнення за встановлені адміністративні межі. Інтенсивні економічні та культурно-побутові зв'язки, ментальна подібність та інтегрована історія міцно поєднують цю територію. Інноваційна діяльність в районі спрямована на використання результатів наукових досліджень та розробок, забезпечує випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

У 2005 р. Верховною Радою України затверджено склад якісних (відносних) показників, які рекомендовано використовувати для оцінки стану інноваційної діяльності: частка витрат на інноваційну діяльність у загальному обсязі витрат на виробництво продукції (виконання робіт, надання послуг); частка витрат на виконання завдань програм та державного замовлення з пріоритетних напрямів інноваційної діяльності у загальному обсязі витрат на інноваційну діяльність; частка інноваційних капітальних вкладень у загальному обсязі капітальних вкладень на виробництво продукції (виконання робіт, надання послуг); частка капітальних вкладень на виконання завдань програм з пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та державного замовлення у загальному обсязі інноваційних капітальних вкладень; частка освоєних у процесі виконання завдань програм та державного замовлення з пріоритетних напрямів інноваційної діяльності і поставлених на ринок найменувань інноваційної продукції у загальній кількості найменувань інноваційної продукції; частка інноваційної продукції (робіт, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг); частка принципово нової продукції (робіт, послуг) у загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції (робіт, послуг) [184].

Проаналізуємо обсяг витрат на інновації в Дрогобицькій агломерації у динаміці за 2008-2014 рр. (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Обсяг витрат на інновації у Дрогобицькій агломерації за 2008-2014 рр. *

Територія	Показники	Роки						
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Борислав	Обсяг, тис. грн.	0	0	0	32	61	25,6	1,00
	Частка, % (до агломерації)	0	0	0	0,39	0,30	0,08	0,09
	Частка, % (до Львівської обл.)	0	0	0	0,02	0,02	0,01	0,00
Дрогобич	Обсяг, тис. грн.	118077,8	21053	23202,8	8019	20109,6	13962,2	1101,10
	Частка, % (до агломерації)	99,98	99,51	99,56	97,63	99,70	41,11	99,10
	Частка, % (до Львівської обл.)	39,80	9,97	16,65	4,93	7,17	5,43	0,50
Трускавець	Обсяг, тис. грн.	20	103,6	103,1	162,9	0	0	9,00
	Частка, % (до агломерації)	0,02	0,49	0,44	1,98	0,00	0,00	0,81
	Частка, % (до Львівської обл.)	0,01	0,05	0,07	0,10	0,00	0,00	0,00
Агло-мерация	Обсяг, тис. грн.	118097,8	21156,6	23305,9	8213,9	20170,6	33965,7	1111,10
	Частка, % (до Львівської обл.)	39,81	10,02	16,73	5,05	7,19	13,21	0,51
Львівська обл.	Обсяг, тис. грн.	296662,2	211070,7	139335,4	162676,8	280614,4	257053,9	219754,3

* Складено за даними Державної служби статистики України

Виходячи з даних табл. 2.6, можна зазначити, що найбільший обсяг витрат на інновації як в Дрогобицькій агломерації, так і у Львівській обл., має м. Дрогобич, яке відрізняється розвинутим природно-господарським комплексом та промисловим потенціалом, найменший – м. Борислав, головною перевагою якого є нафтовидобувна промисловість. Найбільший обсяг витрат в агломерації припадав на 2012 р., що можна пояснити посиленням конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках, пошуком нових продуктів для завоювання

нових ринків. У 2013 р. у зв'язку з подіями, що мали місце в Україні, економічні показники діяльності як країни, так і регіонів дещо зменшились.

Зіставляючи загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності Дрогобицької агломерації та Львівської області, можна зазначити, що найбільший обсяг фінансування агломерації припав на 2008 р. – 118097,8 тис. грн., за період 2012-2013 рр. цей показник мав тенденцію до зниження і становив лише 13,21% всього фінансування в Львівській обл. Найбільше коштів в агломерації отримує м. Дрогобич – 41,11% від обласного фінансування в 2013 р., найменше – м. Борислав. Як видно з даних табл. 2.6, у м. Трускавець за період 2012-2013 рр. зовсім не виділялися кошти на інновації.

Таким чином, в Дрогобицькій агломерації створені сприятливі умови для інноваційної діяльності, однак в регіоні мають місце стрибки та спади в обсягах фінансування і, відповідно, в інноваційній активності підприємств. На реалізацію Програми соціально-економічного і культурного розвитку Дрогобицького району у 2013 р. були скеровані 10 цільових програм, які фінансувались з районного бюджету на загальну суму 1161,1 тис. грн., з яких освоєно 992,7 тис. грн. або 85,5 % до затвердженого фінансування. Через відсутність фінансових ресурсів у районному бюджеті в 2013 р. не реалізовано Програму розвитку молочного і м'ясного скотарства (90 тис. грн.) та Програму забезпечення утворення та функціонування Центру надання адміністративних послуг (3,0 тис. грн.).

У 2013 р. були реалізовані галузеві програми, а саме: Програма зайнятості населення Дрогобицького району на 2013-2015 рр., на реалізацію якої у 2013 р. використано 4,4 млн. грн. або 89,8 % до запланованого обсягу; Програма розвитку освіти Дрогобицького району на 2013-2015 рр.; Комплексна екологічна програма на 2012-2013 рр.; Програма проведення обласного конкурсу мікропроектів, спрямованих на реконструкцію та технічне переоснащення об'єктів бюджетної сфери на 2011-2015 рр., за якою реалізовано 2 мікропроекти на суму 144,2 тис. грн. із 148,5 тис. грн. профінансованих; Програма обласного конкурсу освітніх проектів в рамках реалізації Програми розвитку освіти Львівщини на 2013-2016 рр., за якою реалізовано 5 освітніх проектів на суму 354,5 тис. грн. із 432,2 тис.

грн. профінансованих; Проект Європейського Союзу та Програма розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», яким реалізовано 4 проекти на суму 461,0 тис. грн. або 100% до профінансованих.

Досліджуючи можливості формування інноваційного регіонального кластеру на території Дрогобицької агломерації варто проаналізувати обсяг реалізованої інноваційної продукції (табл. 2.7). Діяльність кластера заснована на партнерстві та фінансовій підтримці малого бізнесу, що сприяє виробництву інноваційної продукції.

Таблиця 2.7

**Обсяг реалізованої інноваційної продукції у Львівській області
за 2008-2014 рр. ***

Територія	Показники	Роки						
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Борислав	Обсяг, тис. грн.	0	0	0	0	0	0	0
	Частка, % (до агломерації)	0	0	0	0	0	0	0
	Частка, % (до Львівської обл.)	0	0	0	0	0	0	0
Дрогобич	Обсяг, тис. грн.	44508,9	171328	50898,9	30805,8	19690,8	38831,7	52096,8
	Частка, % (до агломерації)	83,26	97,90	98,65	99,27	99,44	100,00	100,00
	Частка, % (до Львівської обл.)	7,10	24,80	13,27	6,89	2,99	4,57	7,12
Трускавець	Обсяг, тис. грн.	8951,6	3677,7	694	225,6	111,5	0	0
	Частка, % (до агломерації)	16,74	2,10	1,35	0,73	0,56	0,00	0,00
	Частка, % (до Львівської обл.)	1,43	0,53	0,18	0,05	0,02	0,00	0,00
Агло- мерація	Обсяг, тис. грн.	53460,5	175005	51592,9	31031,4	19802,3	38831,7	52096,8
	Частка, % (до Львівської обл.)	8,53	25,33	13,45	6,94	3,01	4,57	7,12
Львівська обл.	Обсяг, тис. грн.	627100,0	690800,0	383600,0	447431,6	658089,2	849489,8	731914,2

* Складено за даними Державної служби статистики України

У 2014 р. 7 промислових підприємств Дрогобицького району виробили продукції на суму 64,45 млн. грн., що склало 147,6% до 2013 р. Позитивна

динаміка з виробництва промислової продукції у 2014 р. спостерігалась на підприємствах ТОВ «Фасад Захід» (ріст у 2,3 рази до 2013 р.), ПП «Галм'ясо» (ріст у 2,2 рази до 2013 р.), ТОВ «Солонсько» (зростання показника на 28,5% до 2013 р.), ТОВ «Термопласт плюс» (зростання показника на 13,8% до 2013 р.), ТОВ «Ватра» (зростання показника на 10,1% до 2013 р.). Поряд з тим, спостерігалось зменшення виробництва промислової продукції на підприємствах ТОВ «Євроген Україна» (75,1% від показника 2013 р.), ТОВ «Двері України» (на 28,9% порівняно з 2013 р.). Чисельність працюючих на промислових підприємствах Дрогобицького району на кінець 2014 р. склала 310 осіб (на початок року 320 осіб).

Аналіз інноваційної діяльності в регіоні дозволяє оцінити сучасний стан господарювання суб'єктів, але не дає можливості спрогнозувати розвиток регіону через певний проміжок часу. Основне значення поняття «стан» для моделювання – це забезпечення можливості зв'язати з кожною вхідною змінною єдину вихідну змінну, використовуючи стан системи як параметр. Це дозволить глибше зрозуміти об'єкт дослідження, визначити емпірично з певним рівнем точності залежності між процесами, що мають місце у досліджуваній системі. В ході прогнозування маємо можливість отримати науково обгрунтоване судження стосовно імовірних станів об'єкта в майбутньому, альтернативних шляхів й термінів їх здійснення. Прогноз ґрунтується на вивченні закономірностей розвитку різних економічних явищ і процесів, виявляє найбільш ймовірні та альтернативні шляхи їх розвитку і дає базу для вибору й обгрунтування економічної політики, яка б урахувала виявлені об'єктивні сторони пізнаних закономірностей і процесів.

З метою побудови економічної моделі для прогнозування станів розвитку було визначено та проаналізовано значну кількість показників суб'єктів господарської діяльності, що можуть сформувати регіональний кластер на певній території (Додаток В) та використано економетричний інструментарій. Але в ході підрахунків так і не було виявлено тенденції розвитку наведених показників, оскільки не вдалося визначити закономірності (Додаток Г).

Отже, в регіоні існують значні проблеми та суперечності у розвитку Дрогобицької агломерації, незбалансований економічний стан (розвиток одного міста суперечив розвитку іншого та регіону в цілому). Агломерація є поліцентричною: поряд з м. Дрогобич її промисловими центрами є м. Стебник і м. Борислав, а м. Трускавець і смт. Східниця є рекреаційними центрами. Таким чином, інноваційна діяльність в агломерації буде ефективною та результативною за умови створення різногалузевих інноваційних структур, інтеграції їх у національну та міжнародні інноваційні системи; застосування сучасних наукових підходів до управління регіональними інноваційними структурами. Такі заходи дозволять сформувати сприятливе інноваційне та інвестиційне середовище шляхом побудови агломеративного інноваційного кластеру, що забезпечить сталий розвиток регіону.

2.3 Оцінка очікуваної ефективності кластера як основа для прийняття рішень щодо кластероутворення

Кластер являє собою сукупність суб'єктів господарської діяльності взаємопов'язаних галузей, об'єднаних в єдину організаційну структуру, елементи якої перебувають у взаємозв'язку і взаємозалежності, спільно функціонують з певною метою [136, с. 36].

Формування ефективної взаємодії учасників кластерного формування є стратегічним заходом, що може бути реалізованим у довгостроковій перспективі. Це можливо досягти тільки за допомогою їх самоорганізації в результаті взаємодії передумов, сформованих внутрішнім та зовнішнім середовищем цих потенційних систем. Формування синергетичного ефекту всередині кластеру дозволяє забезпечити розвиток інновацій та привабити інвестиції для реалізації проектів, винаходів. Синергетичний ефект, що виникає внаслідок взаємодії, сприяє залученню нових підприємств та організацій до кластеру, сприяючи при цьому зростанню зайнятості населення, підвищенню рівня соціально-економічного розвитку регіону, його конкурентоспроможності. Тісний зв'язок, що виникає між

учасниками кластера, наукою та виробництвом, органами влади та бізнесом сприяє розвитку інфраструктури інноваційної діяльності всередині об'єднання, посилює конкурентоспроможність кожного учасника.

Оцінка доцільності входження підприємства в кластер та ефективності його функціонування становить значний інтерес в сучасній економічній науці, при цьому також виникає проблема оцінювання ефективності кластерного утворення в цілому.

Автори пропонують проводити оцінку ефективності кластерів в залежності від об'єкту дослідження [29; 47; 77; 249], виокремлюють: узагальнюючі показники діяльності кластеру (наприклад, збільшення зайнятості, кількості підприємств; зростання обсягів виробництва продукції, її експорту та ін.); показники впливу кластеру на розвиток території чи галузі (зростання заробітної плати, зростання обсягів податкових надходжень до бюджетів різних рівнів тощо); показники стану підприємства, який є елементом кластеру (обсяг реалізованої продукції, прибуток, рентабельність); показники мотивації учасників кластера (доступність отримання додаткових позик та кредитів, зниження ризиків операцій та ін.); показники ефективності використання певних наявних видів ресурсів (матеріаловіддача, фондівіддача, продуктивність праці тощо); показники системного впливу кластера на розвиток господарських відносин та зв'язків (кількість спільних проектів, впровадження в діяльність кластеру спільних розробок, спільна маркетингова кампанія тощо).

3. Варналій [29, с. 134] зазначає, що визначити максимально об'єктивну оцінку ефективності можна лише за умов комплексного використання сукупності взаємопов'язаних і узгоджених критеріїв (рис. 2.5).

Критерії ефективності діяльності кластера дають можливість визначити, яку ефективність матимуть учасники об'єднання та оцінити переваги кластеризації для регіону. Крім того, підприємства, що входять до складу кластера, визначають, в першу чергу, економічну ефективність, що пов'язана із прибутковістю підприємств-учасників, які мають на меті збільшити прибуток, а не разовий дохід. Але, враховуючи принципи формування кластера, кооперацію та посилення партнерських відносин між бізнесом, владою та суспільством, постає проблема

визначити ефективність кластерного утворення в цілому, дати комплексну оцінку різним суб'єктам кластеризації.

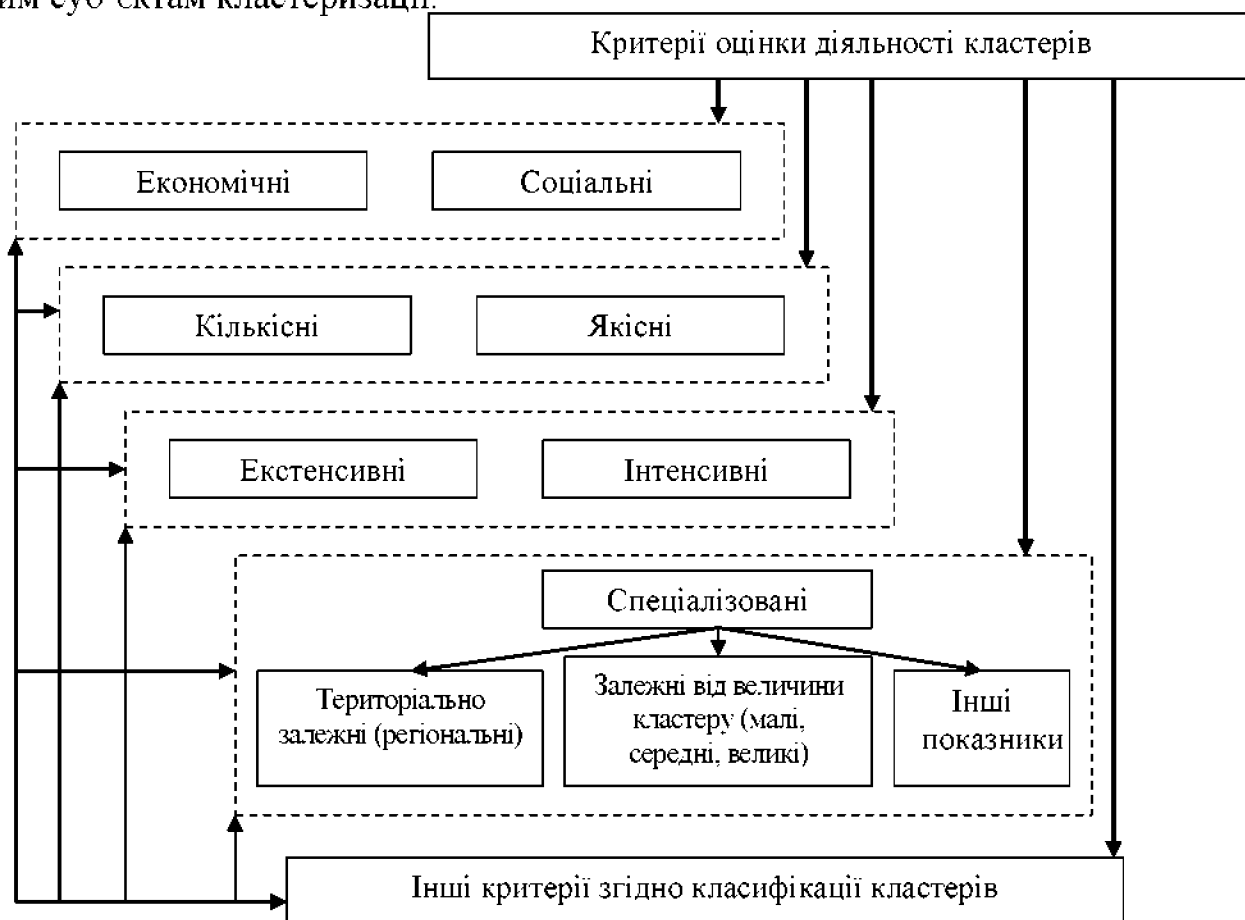

Рис. 2.5. Критерії оцінки ефективності кластерів [29, с.134]

Критеріями оцінки діяльності кластера виступають економічні та соціальні показники розвитку, які можуть бути визначені за кількісними та якісними параметрами як суб'єктів, що входять до складу кластера, так і регіону в цілому. На думку В. Гімпель, здійснювати оцінку еколого-економічної активності кластерного формування доцільно на основі аналізу соціальних, економічних, екологічних та еколого-економічних показників діяльності кластеру. Запропонована методика забезпечує можливість отримати результуючі показники діяльності як окремих підприємств, так і кластера в цілому [47, с. 11]. Результати оцінки в даному випадку визначають інтенсивність змін в діяльності учасників, що можуть виступати як загальна активність кластера загалом.

О. Єрмакова пропонує здійснювати комплексну оцінку ефективності функціонування кластерів в регіоні на основі ефектів, що створюються в рамках кластеру, а саме: ефектів від спільного впровадження інновацій, застосування аутсорсингу, розподілу ризиків між учасниками кластеру, спільного використання

інфраструктури, зниження транзакційних витрат, створення єдиної товарно-розподільчої бази за кожним видом вантажопотоку (табл. 2.8) [76, с. 127].

Таблиця 2.8

**Методичний підхід до оцінки економічного ефекту,
що створюється в рамках кластеру***

Очікуваний ефект	Методика розрахунку
1	2
1. Ефект від спільного впровадження інновацій	$E_i = (C_0 \frac{P_1}{P_0} - C_1) * P_1,$ <p>де E_i - ефект від впровадження інновацій в рамках кластеру, гр. од; C_0 - витрати на випуск одиниці продукції до введення інновації, гр. од.; C_1 - витрати на випуск одиниці продукції після введення інновації, гр. од.; P_0 - річна продуктивність до введення інновації, т; P_1 - річна продуктивність після введення інновації, т</p>
2. Ефект від застосування аутсорсингу	$E_a = C_s - C_a,$ <p>де E_a - ефект від застосування аутсорсингу, гр. од.; C_s - витрати на самостійне виробництво даного виду робіт, послуг, гр. од.; C_a - витрати на придбання робіт, послуг у аутсорсера, гр. од.</p>
3. Ефект від розподілу ризиків між учасниками кластеру	$E_r = C_{rm_0} - C_{rm_1},$ <p>де E_r - ефект від розподілу ризиків між учасниками кластеру, гр. од.; C_{rm_0} - щорічні витрати на заходи ризик-менеджменту зі зниження розміру можливого збитку до формування кластеру, гр. од.; C_{rm_1} - щорічні витрати на заходи ризик-менеджменту зі зниження розміру можливого збитку після формування кластеру, гр. од.</p>
4. Ефект від спільного використання інфраструктури	$E_{ci} = I_o - I_1,$ <p>де E_{ci} - ефект від спільного використання інфраструктури, гр. од.; I_o - щорічні витрати на експлуатацію об'єктів інфраструктури до формування кластеру, гр. од.; I_1 - щорічні витрати на експлуатацію об'єктів інфраструктури після формування кластеру, гр. од.</p>
5. Ефект від зниження транзакційних витрат	$E_t = C_{t_0} - C_{t_1},$ <p>де E_t - ефект від зниження транзакційних витрат в рамках кластеру, гр. од.; C_{t_0} - щорічні транзакційні витрати до формування кластеру, гр. од.; C_{t_1} - щорічні транзакційні витрати після формування кластеру, гр. од.</p>
6. Ефект від створення єдиної товарно-розподільчої бази за кожним видом вантажопотоку	$E_{rb} = T_0 - T_1,$ <p>де E_{rb} - ефект від створення єдиної товарно-розподільчої бази, гр. од.; T_0 - вартість товарної маси до створення єдиної товарно-розподільчої бази за даним видом вантажу, гр. од.; T_1 - вартість товарної маси після створення єдиної товарно-розподільчої бази, за даним видом вантажу, гр. од.</p> $T = \frac{t * Q * P}{365},$ <p>де t - кількість діб, необхідних для постачання вантажу; Q - річний обсяг перевезень, т; P - ціна тонни вантажу, гр. од.</p>

* Джерело [77, с. 9]

Таким чином, найбільший економічний ефект забезпечує спільне

впровадження інновацій в кластері, а також спільне використання інфраструктури та розподіл ризиків між учасниками кластеру.

Для забезпечення конкурентоспроможності підприємств регіону та підвищення інвестиційної привабливості необхідно провести оцінку ефективності, що залежить від ефективності взаємозв'язків між підприємствами в процесі інноваційної діяльності. Оскільки підприємства, що входять до складу кластера, мають можливість спільно використовувати ресурси регіону, то варто розглянути критерії, запропоновані С. Ягуткіним (табл. 2.9) [249, с. 224].

Таблиця 2.9

Критерії оцінки ефективності кластерного утворення

Показники	Формула для розрахунку	Значення
Взаємної економічної доцільності	$K_{вед} = P_k / P_a$ P_k – прибуток від участі в кластері та розвитку довготривалих зв'язків; P_a – прибуток від участі в альтернативних проектах	Вказує, що при розвитку інтеграційних зв'язків кожен з учасників даного процесу отримує прибуток на одиницю вкладених засобів більше, ніж при всіх інших варіантах власного розвитку, а також більше, ніж кожен з господарюючих суб'єктів аналогічного профілю, що не бере участь в кластері.
Структурного паритету	$K_{сп} = O_v / O_n$ O_v – загальна окупність витрат за кінцевим продуктом; O_n – окупність витрат учасника	Прибуток, що отримується на завершальному етапі виробничого процесу реалізації кінцевого продукту має розділятися на паритетній основі між всіма учасниками процесу
Прямоточності	$K_{пр} = Ч_n / Ч_ф$ $Ч_n$ – необхідна кількість учасників кооперації; $Ч_ф$ – фактична кількість учасників і посередників	Вказує на наявність зайвих проміжних ланок, посередників, що веде до втрати прибутку
Ритмічності	$K_r = D_ф / D_n$ $D_ф$ – фактичний обсяг виконання робіт за досліджуваний період; D_n – плановий обсяг робіт за досліджуваний період	Характеризує рівномірність постачання та надання послуг, виконання робіт
Охоплення життєвого циклу продукції	$K_{ожт} = Ч_о / Ч_с$ $Ч_о$ – кількість окремих операцій на етапах розробки, виробництва, а також під час збуту продукції до створення структури; $Ч_с$ – кількість окремих операцій на етапах розробки, виробництва, збуту продукції після створення структури	Вказує на результативність кооперації

* Джерело [249, с. 224]

Наведені в табл. 2.9. наведені показники можуть відобразити ефективність існування кластера на різних етапах його діяльності. Оцінка ефективності діяльності кластера визначається як результат інтегрального поєднання економічних показників, визначених на основі різних класифікаційних підходів,

до критеріїв оцінювання соціально-економічних цінностей, якісних та кількісних параметрів, факторів екстенсивного та інтенсивного розвитку виробництва тощо.

Обов'язковою умовою при оцінці ефективності діяльності економічних кластерів, на думку М. Пічугіної, є врахування інтересів учасників мікро-, мезо- та макрорівня. І саме досягнення зацікавленими сторонами поставлених цілей завдяки отримання економічним кластером відповідних результатів буде мірилом ефективності його функціонування. Автор виділяє такі рівні оцінки ефективності інноваційного кластеру (табл. 2.10) залежно від суб'єктів оцінювання [176].

Таблиця 2.10

Рівні оцінки ефективності інноваційного кластеру*

Суб'єкти оцінки	Мета оцінки	Показники для проведення оцінки
Центральні/ регіональні органи влади	1) визначення впливу діяльності кластеру на економіку в цілому або на окрему галузь/регіон; 2) визначення можливих заходів в рамках кластерної політики	- обсяг залучених інвестицій (в т. ч. іноземних); - кількість нових робочих місць; - зростання обсягу податкових надходжень; - кількість новостворених компаній
Центр кластеру	1) визначення масштабу впливу функціонування кластерної структури на результативність економіки країни загалом або регіону, зокрема, з метою можливої реалізації державної програми допомоги; 2) визначення ефективності загального функціонування та окремих елементів з метою забезпечення подальшого стратегічного розвитку	- зміна частки виробленої кластером та поставленої на ринок продукції; - кількість нових сегментів ринку збуту продукції, виробленої кластером; - кількість нових продуктів і послуг; - зміна числа суб'єктів кластера; - обсяг залучених ззовні в кластер інвестиційних ресурсів; - зміна частки виробленої кластером продукції у ВВП регіону
Підприємства- учасники кластеру	1) визначення результативності функціонування в межах кластеру з метою його продовження та подальшого стратегічного розвитку підприємства	- прибуток (приріст, збиток); - виручка від реалізації продукції; - рентабельність

* Джерело [176]

Таким чином, як видно з табл. 2.10, групи показників для проведення оцінки економічної ефективності кластеру наведені із урахуванням різних рівнів системи.

Наголосимо, що загальна ефективність не є найважливішою характеристикою, яка враховується під час визначення доцільності входження до

кластера. Якщо кожен з учасників не буде переконаний у власній вигоді та в справедливості розподілу загального ефекту, то створення кластера не відбудеться, а якщо й відбудеться, то його функціонування не буде довготривалим через незадоволення інтересів учасників. Зрозуміло, що ніхто з учасників кластера не буде діяти на користь збереження і підтримки економічних відносин на шкоду власним потребам і доходам. Під час оцінювання ефективності функціонування кластера потрібно розглядати векторні значення показників, що відображають інтереси учасників до і після їх об'єднання.

До складу кластеру входять підприємства та організації, спектр діяльності яких досить широкий, що викликає труднощі під час оцінки ефективності кластерного утворення. Тому оцінка ефективності кластеру має базуватися на комплексному підході, що враховуватиме максимальну кількість ефектів від кластеризації для кожного учасника об'єднання.

Варто врахувати, що основною метою створення кластерів є активізація інноваційної спрямованості регіону. Якщо ж ця мета не досягнута, то кластерний проект не можна вважати ефективним, навіть, якщо кожен з учасників формування отримав певні переваги від спільної діяльності. Однак, наведені показники, на нашу думку, необхідно визначати в динаміці як для окремого учасника кластерного утворення, так і для об'єднання загалом. Використання даного підходу дозволить всім учасникам кластера аналізувати ефективність своєї діяльності в рамках кластера, визначати чинники, що мають вплив на результати господарювання, прогнозувати їх зміни. Застосування даного підходу на регіональному рівні дозволить оцінити ефективність інноваційної діяльності, визначити напрямки та розробити механізми активізації інноваційної діяльності в регіоні на основі партнерських відносин.

У окремих дослідженнях, безпосередньо присвячених кластерним структурам, основна увага приділяється принципам побудови структури, взаємозв'язкам суб'єктів і визначенню меж кластера [39, с. 18]. Деякі дослідники оцінюють функціонування кластера з позиції його конкурентоспроможності [41, с. 45]. Але і в даному випадку існують неоднозначні думки з приводу критерію оцінки. Зокрема, науковці пропонують як критерій величину доданої вартості, інші вважають критерієм розвитку кластера показник «рівень експорту». Як

показник оцінки ефективності пропонується також показник продуктивності праці в кластері, обчислений за доданою вартістю [253, с. 92]. Деякі дослідники пропонують використовувати діючу методику оцінки ефективності інвестиційного проекту [85, с. 78]. На наш погляд, існуючу методику оцінки ефективності інвестиційних проектів можна використовувати тільки щодо окремих учасників кластера. Розрахунок результативності функціонування за даною методикою не охоплює всі рівні кластерної структури, зокрема, не враховуються можливі ефекти для органів державної, галузевої та регіональної влади. Відповідно, соціальні, екологічні, управлінські, інституційні та інші аспекти функціонування кластера не беруться до уваги.

Н. Скопенко для оцінки результативності кластерних структур пропонує використання системи показників, що відображають реалізацію тих аспектів інтеграції, які зумовлюють економічну ефективність взаємодії суб'єктів господарювання в об'єднанні (Додаток Д) [202, с. 193]. Автор рекомендує визначати такі показники, як економічна доцільність, технологічна, економічна, фінансова, організаційна, соціальна та інституціональна результативність, ефективність продажів та інтеграційної взаємодії в маркетингу, показники інноваційності, якості, податкового навантаження та екологічності.

На наш погляд, запропонована Д. Рутко система показників дозволить максимально точно і всебічно оцінити ефективність створення кластерного об'єднання. Експрес-аналіз результативності функціонування кластерної структури на предмет практичної реалізації зазначених критеріїв може бути здійснений із застосуванням моделі бальних оцінок, яка може бути представлена в наступному вигляді [192, с. 419]:

$$I = \sum K_i * V_i, \quad (2.1)$$

де I – інтегральна бальна оцінка рівня практичної реалізації критеріїв ефективності функціонування інтегрованої структури; $i = 1-n$;

K_i – ваговий коефіцієнт i -го критерію ефективності інтегрованої структури;

V_i – значення в балах i -го критерію ефективності інтегрованої структури.

В цілому ефективність функціонування кластера можна визначити як суму переваг для всіх учасників, що включають в себе маркетингові, технологічні, інформаційні, економічні та фінансові складові. Таким чином, ефект від участі у

кластерному об'єднанні виражається як різниця між сумою всіх позитивних переваг і сумою додаткових витрат на створення кластера. Якщо формула дає позитивний результат, то інтегроване формування відбулося. Якщо ж, навпаки, результат негативний, то інтегроване формування приречене.

Кластер є системним утворенням, що має інтегровану структуру та виступає як «засіб узгодження та об'єднання зусиль у вирішенні завдань, що становлять спільний інтерес партнерів» [125, с. 35]. Розбіжність економічних інтересів учасників кластерного утворення може призвести до суперечностей і конфліктів і, відповідно, нездійсненості поставленої мети. На виникнення протиріч, пов'язаних з узгодженням і ступенем задоволення економічних інтересів суб'єктів господарювання, безпосередній вплив мають чинники зовнішнього та внутрішнього економічного середовища, які також необхідно враховувати при оцінці результативності функціонування кластера.

Економічний інтерес являє собою група факторів, для реалізації яких формується інтегрована структура, що спонукає суб'єктів господарювання діяти в напрямку поставленої мети. Набір факторів враховує кількісні та якісні показники ефективності, які дозволяють оцінити переваги кластеризації для кожного учасника об'єднання у визначений момент часу.

Для оцінки результативності функціонування кластера доцільно економічні інтереси згрупувати за основними сферами діяльності: технологічні, інвестиційні, фінансові, операційні, управлінські, соціальні, екологічні. Для органів державної, галузевої та регіональної влади економічні інтереси групуються, виходячи з пріоритетів розвитку національної економіки: соціальні, екологічні, фінансові, інституційні, зовнішньоторговельні. Подібне групування економічних інтересів учасників інтегрованої структури дозволить оцінити поточний стан кластерної структури та визначити пріоритетні напрямки подальшого розвитку.

Дослідження основних властивостей кластера з позиції системного підходу дозволило запропонувати методіку оцінки результативності функціонування кластерного об'єднання, логічна послідовність якої передбачає ряд етапів (рис. 2.6).

Адаптивність і гнучкість кластера вказує на можливість інтегрованої структури пристосовуватися до умов внутрішнього та зовнішнього середовища.

До зовнішніх чинників, які впливають на результативність функціонування кластера, відносять: інституційні, соціально-економічні, правові, технологічні та інші. Внутрішні чинники досить різноманітні: соціальні, виробничо-технічні, інформаційні, економічні, фінансово-інвестиційні тощо. Фактори зовнішнього та внутрішнього середовища оцінюються за допомогою кількісних і якісних показників. Слід відзначити важливість даних показників при оцінці результативності функціонування кластера, оскільки ефективна діяльність останнього у вирішальній мірі залежить від впливу системи факторів зовнішнього і внутрішнього середовища та визначається підготовленістю суб'єктів господарювання до їх сприйняття та адаптації.

Рис. 2.6. Алгоритм оцінки результативності функціонування кластерного об'єднання*

* сформовано автором на підставі [192; 249]

З метою здійснення ґрунтовної оцінки ефективності кластера, пропонуємо комплексний підхід, що базується на оцінці ефективності кластера в цілому, оцінці ефективності учасників кластеру та оцінці рівня розвитку регіону після формування кластера (рис. 2.7).

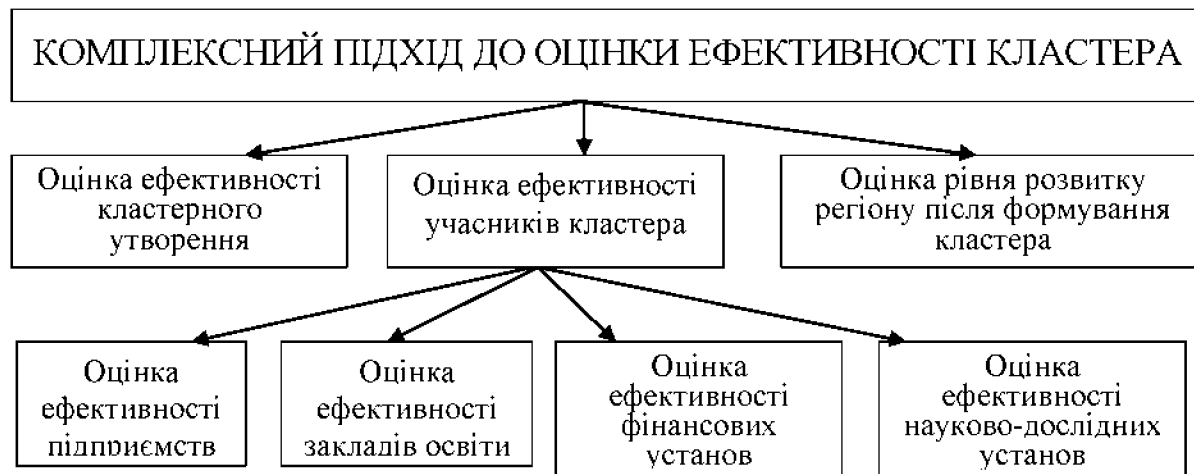

Рис. 2.7 Комплексний підхід до оцінки ефективності кластера*

*- запропоновано автором

Перелік критеріїв оцінки результативності кластерних структур у роботах вітчизняних і закордонних учених у цілому сформований. Однак, у силу різноплановості пропорованих критеріїв є можливою їхня оцінка за допомогою універсальної методики. З метою усунення цього недоліку для оцінки ефективності кластера в цілому пропонуємо використовувати наступну систему показників (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Основні показники ефективності кластера*

Показники	Методи розрахунку
1	2
Рейтинг регіону (динаміка поточного стану, конкурентоздатність)	Рейтинговий метод, індексний метод
Кількість найменувань нових видів продукції, од.	Статистичний метод
Частка нових видів продукції у загальному її обсязі, %	Індексний метод
Частота зміни асортименту	Індексний метод
Частка виробленої кластером продукції у ВВП (ВРП) регіону, %	Індексний метод
Частка продукції кластера на внутрішньому ринку, %	Індексний метод
Частка продукції кластера на зовнішньому ринку, %	Індексний метод
Обсяг залучених в кластер інвестиційних ресурсів, гр. од.	Статистичний метод

*Запропоновано автором

Важливим рішенням щодо формування кластера в регіоні є обґрунтування

критеріїв оцінки ефективності діяльності учасників об'єднання після прийняття рішення про його створення, з метою моніторингу показників отриманих в процесів кластеризації, розробки та впровадження відповідного комплексу заходів, спрямованих на підвищення результативності функціонування кластера. Оцінку ефективності учасників кластера вході його формування доцільно здійснювати на основі визначення зміни показників економічного розвитку. Для кожного окремого учасника кластера ефективність від такої кооперації визначається по-різному. Зокрема, що стосується підприємств, які є ядром кластера, то формами прояву економічної ефективності є різноманітні економічні ефекти: підвищення якості продукції, зниження собівартості, матеріаломісткості, фондомісткості, трудомісткості виробництва, зростання продуктивності праці, збільшення прибутку тощо.

Вважаємо за доцільне підкреслити практичну цінність даного підходу, користувачами якого могли б стати такі зацікавлені сторони, як інвестори, фінансово-кредитні установи. Дана методика може бути застосована при розробці регіональної політики конкурентоздатності та державних програм розвитку регіону. Основні показники визначення ефективності учасників кластера наведені у табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Основні показники ефективності учасників кластера*

Суб'єкти рівнів оцінки	Мета оцінювання	Показники
1	2	3
Підприємства, що входять до ядра кластера	Визначити доцільність вступу в кластер чи ефективність перебування	Рентабельність виробництва, продажу Рівень витрат Продуктивність праці Матеріаломісткість продукції Фондомісткість продукції Трудомісткість продукції
Регіональні органи влади	Оцінити діяльність суб'єктів об'єднання та проводити моніторинг ефективності кластера	Наповнення регіонального бюджету Показники оптимізації управлінських рішень Кількість додаткових робочих місць. Зміна інноваційного потенціалу Приріст конкурентоспроможності регіону
Банківські та фінансові установи	Визначити економічний та фінансовий ефект від перебування в об'єднанні	Рентабельність капіталу, активів, витрат Чистий сепред Чиста процентна маржа Рівень іншого операційного доходу

Продовження табл. 2.12

1	2	3
Держава	Визначити вплив кластерів на рівень економічного розвитку країни	Кількість створених нових робочих місць Рівень скорочення виплат з безробіття Рівень наповнення бюджету (учасниками кластера) Кількість отриманих нових проектів Приріст конкурентоспроможності регіонів країни Зміна інноваційного потенціалу країни, обсягу експорту, залучених інвестицій
Агентства регіонального розвитку	Оцінити діяльність суб'єктів об'єднання та здійснити моніторинг ефективності кластера	Кількість та якість запропонованих та реалізованих економічних, організаційних заходів, підготовка законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо співробітництва всередині кластеру Кількість підготовлених та впроваджених інвестиційних проектів Частка реалізованих інноваційних проектів в загальній кількості висунутих
Науково-дослідні установи	Визначення впливу діяльності у кластері на розвиток науки та престижу установи	Рівень і престиж наукової (науково-технічної, науково-дослідної) установи за масштабом наукового потенціалу та досягненнями Результативність наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності установи (кількість державних винагород, наукових публікацій, міжнародних винагород, патентів, винаходів, ліцензій, захищених дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, доктора філософії) Індекс цитування, виконання НДР
Заклади освіти	Визначити конкурентоспроможність випускників та зв'язок науки із практичною діяльністю підприємств	Частка додаткових освітніх програм (в т. ч. авторських) в навчальних планах Частка предметів профільного характеру на випускних курсах (класах) в навчальних планах Частка учнів (здобувачів) переможців олімпіад різних рівнів в загальній кількості учнів

* Доповнено автором на основі [17, с. 149]

Оцінка ефективності кластера базується на системі показників, які використовуються на макрорівні (кількість створених нових робочих місць, рівень скорочення виплат з безробіття, наповнення бюджету (учасниками кластера), обсяг залучених іноземних інвестицій, кількість отриманих нових проектів, зміна інноваційного потенціалу регіону (держави) й обсягу експорту та ін.), на рівні регіону (показники, що відображають зниження соціальної напруженості, вирішення питань екологічної безпеки або поліпшення інфраструктури та ін.), на рівні конкретного підприємства-учасника кластера (рентабельність виробництва, обсяг продажу, рівень витрат, продуктивність праці, матеріаломісткість, фондомісткість,

трудомісткість продукції та ін.), на рівні науково-дослідних установ (рейтинг наукової установи, результативності наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, індекс цитування, обсяг виконаних НДР та ін.) та закладів освіти (частка додаткових освітніх програм (у т. ч. авторських) у навчальних програмах закладів, частка навчальних дисциплін профільного характеру на випускних класах (курсах) у навчальних планах, частка учнів (студентів, здобувачів) – переможців олімпіад різних рівнів у їх загальній чисельності, кількість захищених докторських та кандидатських дисертацій та ін.).

Загальна оцінка результативності функціонування кластера повинна відображати показники, що характеризують виробничу структуру об'єднання, інвестиційну та інноваційну діяльність, а також економічні показники (наприклад, прибуток, виручка від реалізації продукції, рентабельність). На наш погляд, оцінку рівня розвитку регіону після формування кластера доцільно здійснювати на основі визначення зміни показників економічного та соціального розвитку (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Основні показники визначення рівня розвитку регіону
після прийняття рішення про формування кластера***

Показники	Динаміка зміни показника
<i>Показники економічного розвитку регіону</i>	
Обсяг капітальних інвестицій	↑
Частка інноваційно-активних підприємств	↑
Валовий регіональний продукт	↑
Податкові надходження	↑
Валова додана вартість	↑
Обсяг реалізованої продукції	↑
Обсяг експорту-імпорту продукції	↑
<i>Показники соціального розвитку регіону</i>	
Доходи в розрахунку на одну особу	↑
Рівень зайнятості населення	↑
Середньомісячна заробітна плата	↑
Індекс реальної заробітної плати	↑
Співвідношення кількості створених та ліквідованих робочих місць	↑
Якість життя населення	↑

* Доповнено автором на основі [145; 176]

Аналіз показників, наведених у табл. 2.13, дає змогу виявити позитивні чи негативні тенденції розвитку регіону після прийняття рішення про формування кластера і тим самим стане підґрунтям для прийняття управлінських рішень, направлених на удосконалення системи організації та функціонування кластера.

Отже, оцінка ефективності кластера є комплексною, багаторівневою та передбачає використання великої кількості показників. Однак, під час аналізу роботи конкретного кластера можна використати неповну процедуру оцінювання, метою якої є, наприклад, визначення економічної ефективності використання певного виду ресурсу в кластері або реалізованого проекту в рамках кластера. Виходячи із наявної статистичної бази регіону, множина показників ефективності також змінюватиметься. Однак, за будь-яких умов, аналіз динаміки та прогноз показників економічного розвитку території, в рамках якої функціонує кластер, є визначальним і початковим.

Висновки до розділу 2

1. Визначено основні характеристики регіонального розвитку, узагальнено проблеми, які стримують соціально-економічний розвиток: відсутність нормативно-правової і законодавчої бази щодо організації, діяльності та розвитку кластерів у регіонах; недостатній рівень інноваційної діяльності, нерозвинена інноваційна інфраструктура; недостатня активність територіальних громад у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку територій; недосконалість податкової політики, відсутність стимулюючої функції податків щодо розвитку регіонів.

2. Відновлення та розвиток промислового потенціалу України залежить від рівня інноваційності, що є головною рисою кластерів. За цим показником Львівська область посіла у 2013р. 6 місце серед інших регіонів України.

Активно впроваджували інновації у області підприємства машинобудування, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічної діяльності.

3. Високий рівень науки та освіти в Львівській області дисонує з низьким рівнем інноваційної діяльності підприємств. Питома вага державних коштів у фінансуванні інноваційної діяльності є низькою. Інноваційна діяльність у Львівській області не спрямована на дослідження та розвиток, оскільки приватні підприємства не працюють у цьому напрямку.

4. Активізація внутрішнього просторового потенціалу регіонального розвитку Львівської області повинна ґрунтуватися на можливостях саморозвитку та посилення ендогенних факторів Дрогобицької, Жидачівської, Миколаївської, Самбірської,

Сокальської, Стрийської і Яворівської агломерацій. Виокремлені агломерації можуть стати основою формування регіональних інноваційних кластерів.

Застосування сучасних наукових підходів до управління регіональними інноваційними структурами, інтеграції їх у національну та міжнародні інноваційні системи дозволять сформувати сприятливе інноваційне та інвестиційне середовище шляхом побудови агломеративного інноваційного кластеру, що забезпечить сталий розвиток регіону.

5. Комплексна оцінка інноваційного потенціалу регіону передбачає: наявність обґрунтованої критеріальної та статистичної бази; можливість використання показників для оцінки сукупного інноваційного потенціалу регіону та визначення можливості та ефективності формування кластерів.

6. Система показників оцінювання ефективності кластера дає змогу здійснювати аналіз результативності функціонування кожного з учасників кластера, кластера в цілому та економічних вигод для регіону, у якому відбувається кластеризація. Оцінка ефективності являє собою систему показників, які використовуються на рівні держави (кількість створених нових робочих місць, рівень скорочення виплат з безробіття, наповнення бюджету (учасниками кластера), обсяг залучених іноземних інвестицій, кількість отриманих нових проектів, приріст конкурентоспроможності регіонів країни, зміна інноваційного потенціалу підприємств, обсягу експорту), регіону (зниження соціальної напруженості, вирішення питань екологічної безпеки або поліпшення інфраструктури в регіоні), конкретного підприємства-учасника кластера (рентабельність виробництва, продажу, рівень витрат, продуктивність праці, матеріаломісткість, фондомісткість, трудомісткість продукції), науково-дослідних установ (рівень і престиж наукової установи, результативність наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, індекс цитування, виконання НДР) та закладів освіти (частка додаткових освітніх програм (в т. ч. авторських), предметів профільного характеру в випускних класах (курсах), частка учнів –переможців олімпіад різних рівнів, кількість захищених докторських та кандидатських дисертацій).

Основні результати дослідження за другим розділом дисертаційної роботи знайшли відображення в наукових працях автора [90; 91; 95; 100; 102; 110], поданих у списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО КЛАСТЕРА

3.1 Обґрунтування алгоритму формування інноваційного кластеру в регіоні

Поглиблення світових інтеграційних процесів та загострення територіальної конкуренції зумовлюють необхідність оновлення механізмів стимулювання розвитку регіонів України. Аналіз економічної літератури дає підстави стверджувати, що у сучасних теоретичних і прикладних дослідженнях регіонального управління значна увага приділяється питанням застосування кластерної форми організації регіональної економіки. Передумовою цього є те, що кластер дозволяє підвищити ефективність взаємодії приватного сектора, держави, торговельних асоціацій, дослідницьких і освітніх установ в інноваційному процесі. Він може слугувати основою для конструктивного діалогу між представниками підприємницького сектора і державою з метою виявлення проблем розвитку науки і виробництва, шляхів найбільш ефективної реалізації наявних інвестиційних можливостей і необхідних заходів державної політики, що дає поштовх до розвитку регіональної економіки, а, відповідно, і до підвищення її конкурентоспроможності. У кластерах створюються найсприятливіші умови для реалізації людського капіталу та інновацій, що, у свою чергу, забезпечує високі економічні і соціальні результати цих утворень, а також територій, на яких вони розміщуються.

Існування різних підходів до визначення основних стадій, які проходить процес організації кластерної структури, обумовлює відсутність чіткої послідовності формування кластерів. Дійсно, наукова література пропонує різні методичні підходи до вирішення проблеми формування кластерів в регіоні. Так, класична методика (за М. Портером) виділяє 5 етапів формування кластерів: виявлення підприємств як потенційних учасників кластерів; виявлення діючих вертикальних зв'язків між підприємствами-учасниками кластера; встановлення діючих горизонтальних зв'язків між підприємствами-учасниками кластера із врахуванням постачальників та факторів спеціалізації виробництва; виявлення інфраструктури підприємств та інших установ як потенційних учасників кластера; пошук державних та недержавних механізмів,

організацій та інших засобів впливу на учасників кластера [178, с. 104]. Зважаючи на динамічні зміни у економічному середовищі та зростання рівня ризиків й невизначеності, зазначені етапи формування кластерів потребують доповнення, зокрема, для побудови дієвого та рентабельного кластера обов'язковим є постійний контроль за діяльністю кластерного утворення та оцінка його ефективності, що дасть змогу виявити проблеми та вчасно відкоригувати стратегію кластерного утворення.

Ю. Владимиров та В. Третьак пропонують виділяти п'ять стадій становлення кластера: агітація та мотивація потенційних учасників, розробка стратегії кластера, стадія пілотного проекту, період реалізації стратегічного проекту, стадія саморегулювання [31, с. 74]. На наш погляд, даний алгоритм є дещо укрупненим і не враховує усіх стадій формування кластера.

О. Трофимова у своїх дослідженнях виділяє чотири етапи формування регіонального кластера: постановка організаційної проблеми та розробка правових основ, визначення учасників і меж кластера та аналіз потенціалу майбутньої структури, побудова механізму функціонування кластера в різних розрізах, розробка механізму підвищення ефективності даного механізму [222]. Вважаємо, що зазначений алгоритм в повному обсязі не може застосовувати на практиці, оскільки не враховує можливість коригування дій у разі виявлення неефективності кластера.

В. Буданов виділяє чотири стадії розвитку будь-якої організації, які можливо екстрапольовати на процес формування кластеру: етап стаціонарного впорядкованого рівноважного функціонування, етап переходу «порядок-хаос», етап переходу «хаос-порядок», етап стаціонарного функціонування порядку [26, с. 86]. На нашу думку, запропонований алгоритм формування кластерів потребує доопрацювання, так як не враховує всі особливості формування кластерів та не відзначає особливості контролю та координації діяльності у об'єднанні.

В. Матюха визначив послідовність заходів з формування умов створення кластера, а саме: проведення аналізу та діагностики умов щодо формування кластера, розроблення механізму, ідентифікація кластера, оцінка ефективності кластера. В основі процесу створення кластера, на думку автора, лежать два етапи: проведення аналізу умов до формування кластера; розроблення механізму формування кластерної структури [144, с. 218]. Даний алгоритм побудови кластера не може використовуватися як еталонна модель, оскільки автор не врахував усіх етапів організації кластера, зокрема, поза увагою залишилися питання контролю та корегування заходів,

направлених на створення кластерів.

О. Кузьмін та Л. Саталкіна виділяють сім етапів формування та розвитку кластерів: формування кластера внаслідок історичних передумов; формування фірм-постачальників та фірм, які обслуговують процеси виробництва; формування навколо промислового кластера освітніх та наукових організацій; розвиток організацій, які створюють рекламу, підвищують привабливість та престиж промислового кластера; формування структури передачі інформації та знань для координації економічної діяльності; розробка інвестиційної стратегії, а також формування інвестиційного портфелю підприємств-учасників кластера; функціонування кластерного об'єднання, підтримка позицій на ринку, аж до занепаду або переходу в інший кластер [130, с. 129]. Проаналізувавши основні етапи формування кластеру, запропоновані О. Кузьміном та Л. Саталкіною, варто зауважити, що даний процес потребує деталізації та посилення обґрунтування кожної із стадій, оскільки залишається невизначеним, які історичні передумови мають на увазі автори, що є основним підґрунтям для прийняття рішення стосовно формування кластерів і, якщо історичні передумови відсутні, то чи означає це неможливість сформувати кластер взагалі? Також дискусійним є сама послідовність етапів та роль обслуговуючої інфраструктури в них.

Досліджуючи особливості створення зернопродуктового кластера у південному регіоні, О. Галенко пропонує здійснювати формування кластера в чотири послідовних етапи: аналіз умов для формування кластера; розробка структури кластера з урахуванням факторів, що чинять вплив на зернопродуктовий підкомплекс; формування кластера; супровід функціонування кластера, оцінка ефективності розвитку кластерної структури [42, с. 64]. На нашу думку, запропонований алгоритм потребує деталізації стадій формування алгоритму, оскільки чим чіткіше визначені етапи, тим простішим і ефективнішим є процес побудови кластера.

Д. Стеченко та Ж. Жигалкевич, розглядаючи створення кластерів на основі машинобудівних підприємств, запропонували логіко-структурну схему формування машинобудівного інноваційно-технологічного кластера, що складається з наступних етапів: поява ініціативи про формування машинобудівного кластера; оцінка досягнутого рівня економічного розвитку, конкурентних переваг машинобудівних підприємств; аналіз потенційних можливостей кластера; виявлення взаємозв'язків взаємодіючих машинобудівних підприємств; формування структури кластера; визначення стратегічних принципів функціонування кластера; розробка системи контролю і реалізація механізму його функціонування [214, с. 341]. Однак, дана схема

потребує доопрацювання, оскільки є незакінченою і не передбачає самого формування кластера та оцінки його ефективності, що значно зменшує її практичну цінність.

I. Лисенко пропонує виокремлювати шість етапів формування кластерних утворень: виявлення територій, найбільш схильних до кластерних утворень; аналіз зв'язків між потенційними учасниками кластера; формування позитивних висновків про створення кластерних утворень; розробка поетапних планів створення кластерів; оцінка результатів діяльності кластерного утворення; контроль за діяльністю кластерних утворень [137, с. 103]. На наш погляд, запропонований алгоритм, хоч і відображає основні етапи формування кластерів, однак, не враховує можливість коригування дій у разі виявлення неефективності кластера, унеможливорює його використання як референтної моделі організації кластерів.

Проаналізувавши основні підходи до формування кластерів, варто зазначити, що відсутність чіткого алгоритму формування кластерних утворень є одним із основних стримуючих факторів ефективного розвитку кластерів.

Також слід відзначити той факт, що структура процесу прийняття кожного конкретного рішення стосовно формування кластеру багато в чому визначається особливістю ситуації, видом кластера та специфікою підприємств, що входять до ядра кластера, а тому на кожному етапі набір процедур може змінюватися, залишаючи незмінною лише загальну технологію процесу. Таким чином, в технологічному аспекті, використовуючи системно-структурний підхід, процес формування кластерів можна представити як послідовність етапів, операцій і процедур, між якими існують прямі і зворотні зв'язки: етап підготовки – проведення економічного аналізу, пошук, накопичення, оброблення інформації, визначення потенційних учасників кластеру та потенціалу майбутнього кластеру; етап прийняття рішення, що охоплює розроблення й прийняття рішення стосовно формування кластеру (важливим елементом процесу прийняття рішень є оцінювання дій на різних його етапах); етап реалізації та координації (розроблення заходів для конкретизації рішення; здійснення контролю за його виконанням).

З огляду на вище зазначені етапи прийняття рішень, нами розроблено алгоритм формування регіонального кластера, що передбачає логічну послідовність стадій створення кластеру, які відзначаються простотою, доступністю, обґрунтованістю здійснення процесу формування регіонального інноваційного кластера та враховують можливість коригування дій у разі прийняття необґрунтованих рішень та виявлення неефективності кластерного утворення (рис. 3.1.).

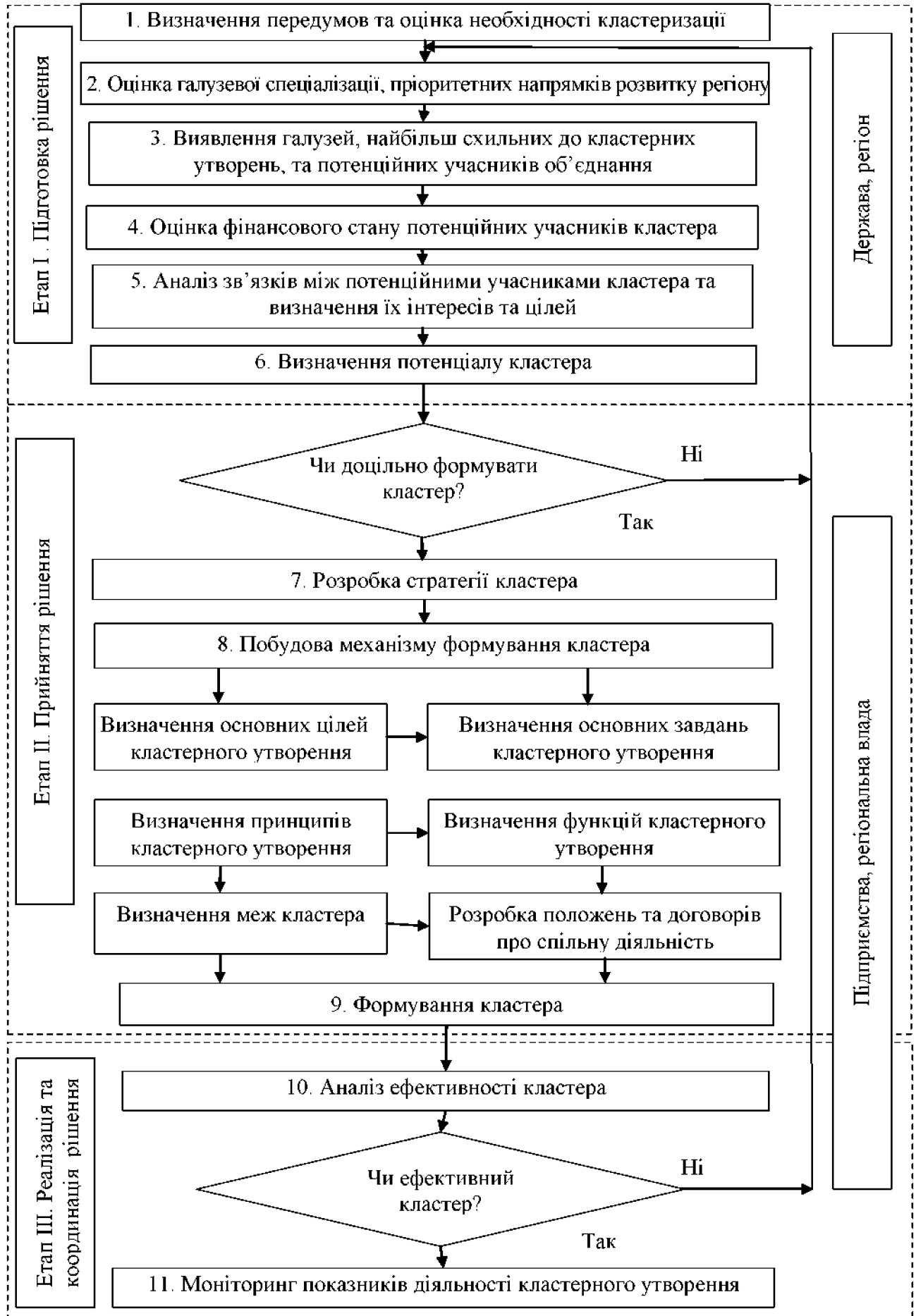

Рис. 3.1. Алгоритм формування регіонального інноваційного кластера*

*- запропоновано автором

На першому етапі відбувається аналіз розвитку регіону, який передбачає оцінку показників економічного і соціального розвитку регіонів. На особливу увагу тут заслуговує аналіз економічного потенціалу регіону, який може здійснюватися за допомогою визначення загального рівня економічного розвитку і за компонентною оцінкою окремих складових потенціалу та ступеня їх використання. До функціонального складу економічного потенціалу входять такі елементи, як: науково-інформаційний, трудовий, природно-економічний, виробничий, організаційно-управлінський, споживацький. Аналіз дає змогу визначити такі характеристики, як: місткість розміщених ресурсів і виробництва, ефективність ресурсних обмежень, сприйнятливість регіону до інновацій. Аналіз також має надати оцінку ступеню використання наявних ресурсів або потенціалу, інерції економічного зростання і соціально-економічних параметрів.

Важливим є також здійснення аналізу взаємопов'язаності регіонального комплексу. Цей показник окреслює його відносну автономність або, навпаки, залежність від інших регіонів, тобто характер міжрегіональних зв'язків.

Оцінка рівня економічного розвитку регіону дозволяє зробити висновок про те, наскільки розвинене середовище для роботи бізнес структури, сприятливі умови для розвитку підприємницької діяльності та про ризики, з якими стикається власниками бізнесу при роботі в регіоні. З метою проведення ґрунтовного аналізу регіону ми пропонуємо здійснювати його за наступними складовими: визначення основних географічних та соціально-економічних характеристик; аналіз національних рахунків; аналіз цін і тарифів; аналіз стану промисловості; аналіз стану сільського господарства; аналіз обсягу інвестицій; оцінка стану транспорту і зв'язку; аналіз стану зовнішньоекономічної діяльності; аналіз стану внутрішньої торгівлі; дослідження інновацій; аналіз стану сфери послуг, освіти, науки, охорони здоров'я; дослідження чисельності та складу населення, його зайнятості; аналіз стану навколишнього природного середовища.

На другому етапі відбувається оцінка галузевої спеціалізації та пріоритетних напрямків розвитку регіону, що дозволяє визначити, які галузі становлять найбільший інтерес з точки зору інвестора, ринки якої продукції найбільш перспективні, в яких галузях існує незадоволений попит, а також можливості для розвитку суміжних галузей та перспективи розвитку регіону.

Співвідношення наявних галузей кожної з груп діяльності має значення для визначення перспектив подальшого розвитку регіону. Також аналіз галузевої специфіки регіону дозволяє визначити ризики, властиві економіці регіону в разі його спеціалізації у певних видах діяльності.

На третьому етапі відбувається визначення базових для регіону галузей, на основі яких найдоцільніше сформувати кластер. Ці галузі, як правило, є основними експортерами та підтримують інші сфери і виробництва. Згідно з думкою М. Портера, галузі окремо взятої нації або регіону мають конкурентну перевагу в тому випадку, якщо вони залучені в мережеві потоки. Добре розвинена мережа складається не тільки зі зв'язків бізнес-партнерів з конкретною галуззю, але і з низкою суміжних та пов'язаних галузей, науково-дослідних центрів, освітніх установ, інноваційних компаній та прямих зв'язків з клієнтами [104].

Як показує досвід зарубіжних країн, особливо успішними є кластери з поєднанням трьох видів підприємств: підприємства-лідери ринку, які володіють найкращими технологіями та працюють на міжнародних ринках; підприємства – постачальники компонентів або супутні підприємства (переважно малі та середні підприємства); найбільш схильні до інноваційної діяльності, динамічні фахівці з університетів, науково-дослідницьких закладів тощо.

Основними передумовами для вибору та формування кластеру є: наявність сукупності підприємств, що взаємодіють у рамках бізнес-процесів, що використовують конкурентні переваги території та орієнтовані на ті сегменти ринку, що мають динамічний розвиток; функціонування значного числа малих і середніх підприємств, що використовують різні, але з деякими загальними рисами технології та / або спеціалізуються на випуску одного чи декількох видів виробів; наявність наукових організацій (з високою підприємницькою культурою), кваліфікованої робочої сили, вільних виробничих приміщень, необхідних для організації бізнесу та інфраструктури, що підтримує промисловий розвиток (технопарки, бізнес-інкубатори, інформаційно-технічні центри, промислові зони, інноваційно-промислові комплекси, агентства з розвитку субконтрактних відносин). Можливість використання існуючої та побудови інноваційної транспортно-логістичної системи взаємодії всіх учасників кластера; торгово-промислові палати та професійні асоціації, які надають компаніям можливість

зустрічатися і обмінюватися досвідом [104]; довіра, добровільна участь та відкритість майбутніх учасників проекту; зацікавленість органів влади в кластерному варіанті розвитку економіки регіону та розширенні кооперації і співробітництва.

На четвертому етапі відбувається оцінка фінансово-економічного потенціалу учасників кластерного утворення, визначення їх сильних та слабких сторін, можливостей та ризиків. Також доцільно визначити ринкові частки потенційних учасників кластеру, що дасть уявлення про їх конкурентні позиції на ринку. Умовно учасників кластеру можна розділити на три групи: безпосередні учасники процесу, тобто ключові підприємства; обслуговуючий сектор (підприємства, установи, організації, що здійснюють обслуговування процесу виробництва товарів (послуг, робіт)); органи влади, діяльність яких є непрямомою та передбачає, певним чином, створення необхідних умов функціонування кластеру.

Особливості функціонування підприємств у кластерному об'єднанні полягають у можливості використання певного ступеня взаємопідтримки, яка опосередковано проявляється через ступінь щільності зв'язків та можливість адаптуватися до ринкового середовища, яке, в свою чергу, в значній мірі визначається темпами зростання базової галузі. В певних умовах конкурентної боротьби конкуренти, які працюють в широких нішах ринку, об'єднуються, керуючись своїми стратегічними інтересами під тиском серйозних труднощів в їх діяльності. Саме тому на п'ятому етапі доцільно проаналізувати взаємозв'язки між потенційними учасниками кластеру.

Визначивши потенціал, переваги та можливості майбутнього кластера приймається рішення про доцільність його формування. Якщо проведений аналіз свідчить про неможливість створення кластера або про його низьку ефективність відбувається повернення до 3 етапу, а саме: виявлення галузей, найбільш схильних до кластерних утворень. Якщо ж приймається позитивне рішення, то відбувається перехід до етапу прийняття рішень, а саме: відбувається розробка стратегії кластера.

Стратегія формування кластера – це взаємозв'язаний комплекс дій, які здійснюються для досягнення поставлених цілей, а саме: формування ефективного кластера з урахуванням потенціалу учасників кластерного

утворення, а також факторів і обмежень зовнішнього середовища. Вона являє собою ділову концепцію (бізнес-концепцію), направлену на створення реальних конкурентних переваг, які здатні зберігатися тривалий час.

Розробка стратегії є складним процесом, однак, як свідчить аналіз фахової літератури, єдиного підходу до етапів її розробки не існує. З метою полегшення формування кластера ми пропонуємо концептуальну схему розробки та реалізації кластерної стратегії, яка характеризується комплексністю та завершеністю (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Основні етапи розробки та реалізації інноваційної кластерної стратегії*

*Розроблено автором з використанням [192; 228]

Важливими пунктами формування та реалізації стратегії є: чітке визначення заходів, направлених на формування та реалізацію стратегії; реалізація заходів, які приносять швидкі результати та надають упевненості у загальному успіху;

постійне інформування партнерів про визначення поточних цілей та досягнуті результати; чітке визначення обов'язків; залучення якомога більшої кількості учасників кластеру до реалізації стратегії кластеру; точне дотримання проміжних часових параметрів; визначення проміжних критеріїв та відповідних пунктів на шляху до визначених загальних цілей кластеру.

Стратегії не можна розглядати як просте вибудовування програм під задалегідь поставлені цілі. Еволюція цілей також є невід'ємною частиною формулювання стратегії. Ефективні стратегії розвиваються навколо декількох ключових концепцій та напрямів, що надає їм узгодженість, збалансованість і фокусованість на досягненні поставленої мети. Концепція формулює основні цілі та макрозавдання, а стратегія забезпечує їх виконання. Стратегія тісно пов'язана з економікою, залежить від рівня розвитку виробництва, науки і техніки [138, с. 44].

На сьогоднішній день світовою практикою напрацьовано три основні типи стратегій інноваційного розвитку: стратегія перенесення (поширення інновацій), сутність якої полягає у використанні зарубіжного науково-технічного потенціалу і його досягнень у вітчизняній економіці; стратегія запозичення (диверсифікації інновацій), сутність якої складає освоєння виробництва високотехнологічної продукції, яка вже вироблялася в інших країнах, шляхом використання власного науково-технічного потенціалу; стратегія нарощування (інноваційного розвитку), за якої доцільно використовувати та розвивати власний науково-технічний потенціал, проводити інтеграцію фундаментальної та прикладної наук [51, с. 9].

Ефективно побудована кластерна стратегія дозволить отримати наступні переваги: встановити взаємозв'язки, які сприятимуть посиленню конкурентних позицій підприємств- учасників кластеру в порівнянні з тими підприємствами, які працюють самостійно; скоординувати діяльність учасників кластеру на потребах внутрішнього та зовнішнього ринків за рахунок узгодженої загальної стратегії кластера. Успішна реалізація кластерної стратегії надасть можливість запровадити сучасні методи виробництва, які забезпечать високий рівень якості продукції, сприятимуть розширенню ринків збуту, оптимізації витрат на виробництві, розповсюдженню та просуванню продукції, збільшенню кількості робочих місць, підвищенню рівня життя населення в регіоні, розвитку науки.

Наступним етапом є побудова механізму формування кластеру, що включає

сукупність методів, принципів, функцій, цілей, завдань, важелів та інструментів, які використовуються в процесі побудови кластера. У формуванні механізму пріоритетна роль повинна належати державі. Сучасна державна і регіональна влада повинні взяти на себе координуючу функцію, виступати активним ініціатором і, що важливо, учасником інноваційних проектів щодо утворення і функціонування кластерів. Додатковими до існуючих форм державної фінансової підтримки розвитку підприємств в окремих сегментах ринку (наприклад, санаторно-курортне лікування і оздоровлення) могли б бути надання дотацій, спрощення податкової системи, розробки системи інформаційної підтримки (організація і проведення ярмарок, виставок), фінансування наукового обґрунтування інноваційних проектів та освіти для навчання і підвищення кваліфікації персоналу [182, с. 91]. Механізм формування кластера покликаний створити умови для інтеграції науки, промисловості та органів влади з метою забезпечення сталого розвитку регіону.

Наступним етапом алгоритму є формування кластера. Відбувається перехід до етапу реалізації рішення, що передбачає оцінку ефективності кластера та контроль за його функціонуванням.

Аналіз ефективності кластера дозволить виявити відхилення між плановими та фактичними показниками та дасть змогу прийняти рішення про доцільність його функціонування. Однак, наявність значної кількості учасників кластера створює певні складнощі при оцінці результатів функціонування кластеру. Методики, що були описані у другому розділі роботи, дозволяють визначити доцільність формування кластеру та ефективність вступу в кластер для учасників об'єднання, однак, ці методики передбачають використання цілого спектру показників і не дозволяють застосовувати розглянуті методи на практиці в повному обсязі. На нашу думку, не варто зводити загальну оцінку ефективності функціонування кластеру до одного показника, оскільки ефект від кластеризації може проявитися в різних сферах, однак, зауважимо, що використання узагальнюючих показників ефективності кластеру значно спрощує процедури моніторингу динаміки розвитку та визначення рейтингу кластерів.

На основі запропонованої методики до оцінки (п. 2.3) ефективності кластера приймаємо рішення про його ефективність. Якщо кластер функціонує ефективно, то переходимо до завершального етапу алгоритму – контролю за діяльністю

кластерного утворення. Якщо ж кластер виявився неефективним, то повертаємося до 7 етапу алгоритму та приймаємо рішення про доцільність його формування (рис. 3.1).

Формування та функціонування кластера як складного економічного утворення потребує ефективної системи забезпечення. Пропонуємо виділяти наступні підсистеми забезпечення кластера: фінансове, інформаційне, нормативно-правове, організаційно-методичне.

Фінансове забезпечення кластерів як інноваційних структур є механізмом різноманітних фінансових потоків, які здатні забезпечити безперерйну діяльність учасників кластера, а в перспективі - розширити їх виробничі фонди. Планування та реалізація концепції фінансування кластера містять наступні пункти: визначення структури витрат; фінансове планування у вигляді середньострокового прогнозу прибутків та витрат кластеру; визначення потреби у фінансуванні / капіталі; запровадження ефективної системи звітності; запровадження системи моніторингу. Основні джерела фінансування для кластерів можна поділити на дві групи: фінансування за рахунок державних фондів сприяння розвитку кластера та недержавне фінансування (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Основні джерела фінансування кластерів*

* Систематизовано автором на основі [3; 124; 212]

Основними проблемами, які виникають у процесі фінансування кластерів, є: перевищення фактичних витрат над запланованими; перевищення потреби у фінансуванні / капіталі над запланованим обсягом ресурсів; під час фінансового планування не закладено достатній запас ліквідності; неточне планування строків при визначенні потреби у коштах та при наданні коштів; неправильно порахований розмір членського внеску учасників кластера; невірна оцінка платіжної дисципліни потенційних клієнтів кластера; відсутність ефективної системи звітності, відсутність системи моніторингу за використанням фінансових ресурсів кластера.

Виходячи з аналізу табл. 2.5, фінансування інновацій здійснюється за рахунок власних джерел та надходжень підприємств. На нашу думку, підприємства-учасники кластера можуть брати участь у грантових програмах, таких, як: Горизонт 2020, програмі «Польська допомога», регіональній програмі ЄБРР з підтримки малого бізнесу в Україні, проекті «Зусилля спільноти з трансферу знань для поєднання досліджень, інновацій та бізнесу – NoGAP» тощо.

Якісне прийняття управлінських рішень на здійснення ефективної господарської діяльності можливе за умови наявності певної інформації. Таким чином, процес забезпечення інформацією є надзвичайно важливим. Актуальність інформаційної складової значно посилюється із зростанням наукомістких технологій виробничого процесу, трансформацією організаційних аспектів праці та управління нею, активізацією впровадження результатів наукових досліджень у матеріальне виробництво, усвідомленням значення аналізу організаційного середовища діяльності економічних суб'єктів для формування їх стратегічних перспектив, оновленням і ускладненням завдань освіти щодо трансформаційних процесів в економіці та переходу до економіки знань.

Інформаційне забезпечення кластера має значний вплив на його розвиток. Учасники об'єднання зацікавлені в інформації про ринки збуту, технології виробництва продукції, методи залучення кваліфікованих фахівців, налагодження партнерської співпраці з міжнародними компаніями, фінансовий стан підприємства-партнера.

Інформаційне забезпечення кластерного формування має на меті комплексне формування інформаційної системи, яка б забезпечувала потреби як кластеру

загалом, так і кожного учасника зокрема. Кожен учасник кластерного утворення має зацікавленість в отриманні максимального обсягу інформації, при цьому не завжди може визначити для себе її корисність. Таким чином, кожний учасник кластеру накопичує інформацію про події, явища, предмети необхідні для побудови стратегії розвитку підприємства, підвищення рівня гнучкості та адаптивності до впливу факторів зовнішнього середовища. Тобто підприємство-учасник кластера накопичує первинну та вторинну інформацію для власних потреб. Крім того, кожне підприємство-учасник кластеру також має на меті отримати більше інформації про інших учасників об'єднання або інформацію, яка є актуальною для них в даний проміжок часу. Для формування такої бази даних, де б накопичувалась та зберігалась інформація, пропонуємо створити реєстр даних (інформаційний фонд), в якому акумулюватиметься інформація про стан суб'єктів утворення та відомості про можливості фінансування або інвестування, потенційні ринки збуту, стан ринку праці, попит населення, нормативно-правові акти тощо.

До організаційно-методичного забезпечення кластера входить сукупність організаційних та науково-методичних заходів, які здійснюються з метою забезпечення ефективного функціонування кластера та включають сукупність упорядкованих дій щодо організації та функціонування кластерів.

Нормативно-правове забезпечення кластера – процес створення і підтримки в необхідних межах конструктивних організаційно-функціональних характеристик кластера за допомогою впорядковуючого впливу нормативно-правових засобів.

Організаційно-методичне та нормативно-правове забезпечення кластера ми детальніше розглянемо у наступному підрозділі.

3.2 Удосконалення нормативно-правового забезпечення та методичних засад формування та функціонування регіонального кластера

В сучасних умовах інтегрування України в європейський простір економічний розвиток можливий за рахунок впровадження інновацій та партнерських форм ведення бізнесу. Інновації виступають саме тим фактором, який буде формувати

європейське бачення майбутнього зростання і процвітання України. Кластери можуть бути потужними каталізаторами цього процесу та повинні функціонувати як пов'язані один з одним територіальні центри, де компанії, об'єднанні у групи, сприяють усуненню бар'єрів для перетворення нових ідей в нові продукти і отримання максимальної вигоди від глобалізації. Таким чином, кластери роблять можливими «відкриті інновації», тобто створення та удосконалення нових ідей в мережі, що складається з компаній і організацій, які співпрацюють один з одним.

Міжнародний досвід формування кластерів доводить вплив національних традицій та звичаїв на формування кластерної політики. Аналіз інформаційних джерел показав, що методологічні та методичні засади формування кластерної політики чітко і однозначно в науковому світі не розроблені. У більшості випадків дослідники кластерів на основі досвіду кластеризації, наводять рекомендації з організації кластерів [221, с. 35].

Кластерна політика – складова частина економічної політики держави. Її цілями є підтримка розвитку кластерів на певних територіях за рахунок створення додаткових умов для підвищення конкурентоспроможності та ефективної взаємодії учасників кластера. Особливість кластерної політики в порівнянні з промисловою політикою полягає в орієнтації виключно на конкурентоспроможні види діяльності регіону або країни.

Інструментарій кластерної політики ширший від традиційного набору інструментів промислової політики та включає підтримку не тільки виробничої діяльності, а й сфери послуг, науково-освітнього комплексу, унікальних компетностей і традицій місцевого співтовариства. Натомість, промислова політика використовує в основному інструменти митної політики, технічного регулювання, державної інвестиційної політики. Кластерна політика пов'язана з використанням непрямих інструментів підтримки, головним чином, спрямованих на розвиток співробітництва, інноваційного потенціалу учасників кластерів.

Документом, що регламентує діяльність кластерів країн Європейського Союзу, є Європейський кластерний Меморандум, підписаний у 2006 р. [263]. У ньому визначено місце кластерів в інноваційному розвитку, сформульовані основні завдання кластерної політики. Разом з тим, формування кластерів в Україні ускладнює наявність низки факторів соціокультурного та політичного характеру, а

саме: рівень життя, освіченість, громадська та соціальна активність, рівень доходів населення, недовіра до органів влади тощо.

Важливим питанням є про роль влади у формуванні кластера. М. Портер вважає, що «... законодавча і виконавча гілки влади, опозиційні партії, а також ті, що знаходяться при владі, всі повинні залучатися до подій, що відбуваються». Ініціативи кластера повинні мотивуватися прагненням досягти результатів; вони повинні направлятися академічними інститутами, інтелектуальними центрами або урядовими агентствами, які здатні бачити дослідження в повному його обсязі [178, с. 274].

Можна виділити наступні фактори, що визначають зростаючий вплив держави на процеси кластеризації: недосконалість ринку, зростання значущості та обсягу суспільних товарів; об'єктивна пріоритетність громадських інтересів в умовах глобалізації; необхідність захисту національного бізнесу в міжнародних відносинах; необхідність узгодження інституціональних механізмів в національній та світовій економіці.

Зарубіжний досвід показує, що у великих розвинених економіках більшість кластерних ініціатив, які діяли в останні кілька років, були висунуті місцевими або регіональними урядами. У менших за розміром розвинених країнах і в багатьох країнах, що розвиваються, національні уряди відіграють важливу роль в ініціативах з кластерного розвитку, особливо там, де місцевим і регіональним урядам не вдається бути партнерами для приватного сектора. У тих країнах, де нормою є централізоване прийняття рішень, багато рішень по кластерах приймаються на національному рівні. Відносно новим явищем стало виникнення іноземних кластерних ініціатив, які підтримуються наднаціональними урядовими організаціями, особливо, в Євросоюзі [260, с. 18-19].

Проведений аналіз зарубіжного досвіду формування кластерної політики дозволив зробити наступні висновки: існують національні особливості кластерної політики; наявне різноманіття стратегічних кластерних альтернатив визначається національними особливостями і прийнятою кластерною концепцією; кластерні політики держав різняться за ступенем втручання уряду в процес кластеризації; методичні засади формування кластерної політики не розроблені.

Політика уряду на національному та регіональному рівнях чинить серйозний вплив на розвиток кластерів. Адекватна політика уряду здатна підвищити ефективність кооперації та конкуренції між кластерами, а також може зробити бізнес-середовище більш сприятливим для розвитку [263]. Тобто, кластерна політика – це діяльність органів державного і регіонального рівнів управління, направлена на розробку принципів, завдань і методів формування та розвитку кластерів, що мають забезпечити конкурентоспроможність національної (регіональної) економіки. Досвід багатьох країн підтверджує необхідність державного регулювання кластеризації економіки.

По-перше, кластер забезпечує позитивний ефект не тільки від діяльності кожного учасника, а й підвищує конкурентоспроможність регіону («ефект переливу»). Учасники кластеру впливають один на одного, створюючи при цьому як конкурентні переваги особисто для себе, так і можливості для інших учасників. Цей процес пов'язаний із обміном досвідом, персоналом, продукцією, ресурсами тощо.

По-друге, відносини між суспільством і державою (союз уряду, бізнесу та праці у відповідності з теорією Дж. Харта) сприяють поширенню нових технологій, поживаленню конкуренції як між регіонами однієї країни, так і між іншими державами.

По-третє, держава значною мірою відповідальна за те, чи будуть в країні створені інституційні механізми, що сприяють економічному розвитку і підвищенню конкурентоспроможності регіонів та країни загалом. Держава, як учасник кластерного утворення, сприяє формуванню інфраструктури, бізнес-середовища, доступу до ресурсів.

У країнах ЄС набирають популярність державні програми підтримки кластерів. Найбільш успішними програмами розвитку кластерів, які стали модельними для багатьох європейських аналогів, вважаються BioRegio та InnoRegio (Німеччина), Competitiveness Clusters (Франція) [260].

Аналіз європейських програм розвитку кластерів дозволяє виділити ряд особливостей їх державного регулювання [1, с. 12]:

1. Кластерна політика в більшості випадків спрямована на підтримку високотехнологічних секторів економіки (біотехнологій, інформаційних технологій

тощо).

2. Розглянуті програми передбачають «заявний» характер отримання інформації про кластери для їх подальшого відбору. Влада самостійно не визначає найбільш перспективні кластери (хоча і можуть встановлюватися пріоритетні напрямки підтримки), а організує конкурс колективних заявок.

3. Відбір кластерів відбувається на принципах конкуренції - підтримку отримують далеко не всі, а лише найкращі.

4. Досить тривалі терміни підготовки заявок на державну підтримку.

5. Конкурсний відбір заявок відбувається в кілька етапів. У Німеччині, наприклад, існує двоступенева система: після попереднього відсіву заявок учасникам кластеру, що залишилися, пропонується деталізувати конкурсні пропозиції. Держава компенсує витрати учасників на доопрацювання проєктів.

6. Основними бенефіціарами державних програм виступають малі та середні підприємства.

7. За реалізацію кластерної стратегії відповідають відразу кілька міністерств. У більшості європейських країн їх число не перевищує трьох, в Ірландії воно досягає семи, а у Фінляндії – восьми.

8. Фінансування програм може відбуватися з кількох бюджетів (не тільки з бюджету власне програми, але й через залучення коштів з інших федеральних і регіональних програм).

9. В структуру зарубіжних програм, як правило, закладені заходи з моніторингу та оцінки.

В Україні кластерна політика в даний час відсутня, процес формування та діяльності інноваційних кластерів в країні ускладнюється відсутністю належного законодавчого регулювання їхнього створення та діяльності. Ключовими елементами, що формують інституційне середовище інноваційного розвитку промислового сектору України, є забезпечення інноваційної діяльності, законодавча, нормативно-правова база та програмні документи у сфері інноваційної діяльності, а також інноваційна інфраструктура.

Найважливіший вплив на реалізацію інноваційної політики держави здійснює Кабінет Міністрів України, одним із завдань якого є забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави,

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації, зокрема, інвестиційної та інноваційної політики та формування в Україні інноваційної інфраструктури; Міністерство освіти і науки України, яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики, зокрема, у сфері освіти, науки, інновацій, інформатизації та інтелектуальної власності; Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами, яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері інвестиційної діяльності та управління національними проектами. До сфери управління агентства належать 27 регіональних центрів з інвестицій та розвитку, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, державне підприємство «Державна інвестиційна компанія»; Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України, яке забезпечує реалізацію державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. До сфери управління агентства належать Український інститут науково-технічної та економічної інформації; державне підприємство «Український державний центр науково-технічної та інноваційної експертизи»; 10 регіональних центрів науки, інновацій та інформатизації; Державна інноваційна небанківська фінансово-кредитна установа «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу».

Нормативно-правове забезпечення інноваційних процесів в Україні становить значна кількість нормативно-правових актів (Додаток Е). До них належать Господарський кодекс України, закони України «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інвестиційну діяльність», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій», «Про науковий парк «Київська політехніка» та ін. З інноваційною діяльністю пов'язані також такі нормативно-правові акти: Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження

Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні», Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та умов надання у 2012 році державних гарантій для забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання, залученими для реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку національної економіки» та ін. Переважна їх кількість має здебільшого теоретичний характер та проголошує інноваційну спрямованість розвитку економіки України.

Інноваційна діяльність нерозривно пов'язана з інвестиційною діяльністю. Особливістю інновації є те, що вона несе в собі ризик. Отримання ефекту від інноваційної діяльності передбачає очікування, ефект не може бути отримано миттєво після впровадження інновації, закономірністю його отримання в контексті розвитку територіальних громад є проходження значного проміжку часу. Взагалі на стадії розробки інновацій жоден експерт не зможе дати гарантії щодо отримання ефекту від її впровадження, особливо це характерно для інноваційних форм та методів розвитку територіальних громад, оскільки територіальні громади є складною соціально-економічною системою, кожна з яких має свої особливості, пов'язані з географічним розташуванням, наявними ресурсами, складом населення за віком, національністю, рівнем освіти, місцевими традиціями тощо. Крім того, інновації, що стосуються кардинальної зміни форми, способу чи принципів здійснення діяльності, які вже тривалий час застосовуються на відповідній території, майже завжди натикаються на непорозуміння з боку членів територіальних громад.

Впровадження інновацій у діяльність, що безпосередньо впливає на життя громади, є складним, тривалим у часі процесом. Важливим фактором у цьому процесі є інвестиційна забезпеченість інновацій на всіх стадіях її розвитку. Діяльність інвестора завжди передбачає ризик, оскільки інноваційна діяльність на всіх етапах пов'язана зі значними фінансовими вкладеннями. Закони України «Про інноваційну діяльність» та «Про інвестиційну діяльність» тісно пов'язані між собою.

Закон України «Про інноваційну діяльність» трактує інноваційну діяльність як «...діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг» [183, ст. 1].

Однак, інструментарій кластерної політики включає підтримку не тільки виробничої діяльності, а й сфери послуг, науково-освітнього комплексу, унікальних компетенцій і традицій місцевого співтовариства. Кластерна політика пов'язана з використанням непрямих інструментів підтримки, головним чином, спрямованих на розвиток співробітництва, інноваційного потенціалу учасників кластерів. В Україні координація процесу кластеризації як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях недостатня. В даний час не визначені: єдині підходи до розуміння поняття «кластер», відсутня систематизація кластерів, єдиний понятійний апарат та набір інструментів кластерної політики, механізми координації діяльності органів влади місцевого самоврядування, об'єднань підприємців щодо її реалізації. Сам термін “кластер” проте у економічному сенсі зустрічається в регіональних концепціях і програмах соціально-економічного розвитку.

Кластер повинен являти собою неформальне об'єднання господарюючих суб'єктів, сконцентроване на певній території. Учасники кластера повинні бути пов'язані функціональними або договірними відносинами, які мають обумовлювати конкурентоспроможність діяльності, позитивний економічний ефект, високу норму прибутку. Однак, виходячи з системоутворюючого значення інновацій та інноваційної діяльності в сучасній економічній політиці держави, що формується в останні роки, галузь законодавства про інноваційну діяльність можна розглядати в якості основи для розвитку нормативно-правової бази кластерної політики. Це визначає особливості державної підтримки організаційних форм інноваційної діяльності, таких, як: технопарки, особливі економічні зони, які відповідають або виступають аналогами регіональних кластерів.

Саме по собі закріплення в законодавстві термінів і визначень кластерної політики не повинно ставати самоціллю. Правові дефініції не утворюють регулятивних норм. Першочергове завдання полягає у визначенні предмета

правового регулювання та правового забезпечення заходів державної підтримки кластерів.

У даний час активність регіональних органів влади нерідко спрямована на формування і створення кластерів на своїй території. Водночас, цей процес індивідуальний, який хоч і може бути підтриманий програмно-цільовим методом, розпорядчими актами державних органів і методами прямої економічної підтримки, але все ж залишається стохастичним і більшою мірою залежать від факторів, якими важко керувати. Можливості формування спеціального правового регулювання в сфері реалізації кластерної політики в цілому обмежені, особливо, на державному рівні. Вдосконалення цивільного законодавства, податкового, митного, бюджетного законодавства може справити позитивний вплив на розвиток кластерів. Залежно від особливостей кластера, його розвиток також можуть визначати земельне та сільськогосподарське законодавство, законодавство у сфері застосування інформаційних технологій. Проте, дані галузі законодавства не відображають сутності та інструментів кластерної політики. Для різних кластерів ефективні інструменти кластерної політики, які могли б бути відображені в законодавстві, відрізняються. Питання використання тих чи інших заходів державної підтримки та правового регулювання повинні вирішуватися для кожного кластера окремо.

Рекомендованими інструментами кластерної політики для інноваційних кластерів є: сприяння формуванню кластерних інноваційних мереж; організація інформаційної підтримки розвитку кластера; сприяння трансферу технологій серед учасників кластера. За сприяння трансферу технологій основними завданнями є: організація проведення експертизи інноваційних проектів; активізація процесів патентування в кластері; проведення аудиту та інвентаризації інтелектуальної власності; формування бази даних інтелектуальної власності. Ці та інші інструменти кластерної політики пов'язані в основному з реалізацією державного замовлення регіональними органами виконавчої влади. Підкреслимо, що правове регулювання в даному випадку мінімальне, обмежується розробкою і прийняттям стратегій і планів розвитку кластерів, регіональних цільових програм розвитку кластерів, положень про координаційні ради. У випадку створення регіональних реєстрів результатів науково-технічної діяльності, інноваційних організацій та проектів виокремлюються

організації з розвитку кластеру та інші спеціалізовані некомерційні організації, формується можливість додаткового правового регулювання, яке пов'язане з веденням реєстрів і наданням відповідними організаціями послуг учасникам кластера, порядком субсидування їх діяльності. Разом з тим, навіть для використання таких обмежених правових можливостей, які застосовуються в основному вищими виконавчими органами влади країни, необхідний системний підхід. Даний підхід можна забезпечити тільки законами. Таким чином, з метою створення умов для ефективного застосування інструментів державної підтримки кластерів систему таких інструментів слід закріпити в законодавчих актах. При цьому закони про інноваційну діяльність володіють значним потенціалом для того, щоб стати базовим джерелом правового регулювання в сфері реалізації кластерної політики. Доцільно також розглянути можливість субсидування суб'єктів кластеру, запропонувати інструменти кластерної політики, а, отже, сформуванню відповідну методичну базу.

Конкурентними перевагами для перспективного розвитку кластера та інших супутніх виробництв на певній території є: наявність мережі освітніх центрів високого рівня, які здійснюють підготовку фахівців; науковий потенціал, орієнтований на розробку інноваційних технологій і матеріалів; наявність високотехнологічних підприємств з виробництва обладнання. Базовою ланкою в розбудові кластерів можуть стати вищі навчальні заклади та наукові установи державної та приватної форм власності, оскільки саме вони мають науковий потенціал, необхідний для розробки та впровадження науково-технічних, інноваційних, інвестиційних проектів і нових видів продукції та можуть забезпечити високоінтелектуальний рівень взаємодії учасників як у прийнятті рішень, так і у впровадженні новітніх технологій та якісно новому виробництві.

Таким чином, забезпечення заходів для об'єднання науки, виробництва та фінансового сектора за найбільш прийнятною схемою взаємодії всіх потенційних учасників інноваційного кластера може здійснюватися через формування договірної форми об'єднання осіб згідно з договором про спільну діяльність без створення юридичної особи.

Правовою підставою для формування та діяльності інноваційного кластера слугуватиме, передбачений главою 77 Цивільного кодексу України, договір про

спільну діяльність, адже відносини суб'єкта господарювання з іншими суб'єктами господарювання здійснюються на основі договорів. Відповідно до ст. 1130-1131 Цивільного кодексу України спільну діяльність можна здійснювати без створення юридичної особи, на основі об'єднання вкладів учасників або без нього [232, с. 248].

Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» визначені правові, економічні, організаційні засади формування цілісної системи пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та їх реалізації в Україні. Зазначений Закон зобов'язав органи виконавчої влади України всіх рівнів створювати режим найбільшого сприяння виконанню робіт, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, і концентрації на них фінансово-економічних та інтелектуальних ресурсів.

Відповідно до цього Закону реалізація стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності є одним із найважливіших завдань Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, Національної та галузевих академій наук України, а також інноваційних структур, створених за підтримки держави.

У цьому контексті зусилля органів державної влади, Національної академій наук України, суб'єктів господарювання державного сектора економіки у сфері інноваційної діяльності мають бути спрямовані, перш за все, на реалізацію стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності.

Державна політика, що регламентує впровадження напрямків інноваційного розвитку в Україні, носить фрагментарний характер та відображає неузгодженість деяких нормативних документів. У країні обмежена кількість програм фінансування наукової та науково-технічної діяльності як на регіональному, так і на національному рівні. Реалізації ключових напрямів інноваційного розвитку, визначених у низці законодавчих та нормативно-правових документів у сфері інноваційного розвитку, перешкоджають неузгодженість та фрагментарність державної політики; недостатнє фінансування відповідних державних програм, наукової та науково-технічної діяльності в Україні; відсутність організаційної та фінансової підтримки інноваційних підприємств; відсутність ефективної системи контролю за інноваційною діяльністю та коригування інноваційної політики.

Водночас, постановою Кабінету Міністрів України № 296 від 11 квітня 2012 р. було доручено органам виконавчої влади, іншим суб'єктам управління об'єктами

державної власності, у тому числі Національній та галузевим академіям наук, забезпечити укладення підприємствами, установами та організаціями, що належать до сфери їхнього управління (віднесені до їхнього відання), господарськими товариствами, у статутному фонді яких частка держави перевищує 50 %, договорів про спільну діяльність виключно на підставі відповідних рішень Кабінету Міністрів України.

Так, Державним агентством України з інвестицій та інновацій розроблено проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності», яким передбачається дозволити участь Державної агенції самостійно або спільно із зацікавленими органами виконавчої влади, Національною та/або галузевими академіями наук, державними підприємствами, установами, організаціями, і господарськими товариствами, у статутному фонді яких частка держави перевищує 50%, у формуванні (у межах наданих їм повноважень) інноваційних кластерів як договірних форм об'єднання підприємств шляхом укладення договорів про спільну діяльність без об'єднання вкладів учасників відповідно до стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, визначених законом.

Запропонована форма створення кластерів на сьогодні є оптимальною, не суперечить законодавству України та надасть можливість розвинути конкуренцію на внутрішньому ринку держави, забезпечивши потреби суспільства у високотехнологічній, конкурентоспроможній, екологічно чистій продукції та високоякісних послугах. Кластери виникають в регіонах, які мають специфічні переваги для розміщення компаній, що працюють в тій чи іншій галузі, а також можуть сприяти встановленню зв'язків і співробітництва між ними; кластери повністю використовують свій економічний потенціал, якщо вони володіють надійними зв'язками з ринком та іншими кластерами, а також якщо учасники кластерів співпрацюють заради зміцнення цих зв'язків і узгодження своїх рішень, які не спрямовані на те, щоб порушити збалансовані ринкові відносини.

Отже, з метою підтримки формування та розвитку кластерів на регіональному рівні необхідно здійснювати організаційно-економічну підтримку ініціатив

підприємств та організацій об'єднання шляхом розвитку соціальної та виробничої інфраструктури регіону, в якому функціонує кластер; створювати єдину інформаційну базу з інформацією про існуючі у регіонах кластери, електронні форми заявок для підприємств, які бажають стати учасниками об'єднання; інформувати підприємців про переваги кластерної моделі; створювати, здійснювати часткове фінансування об'єктів соціальної, виробничої та ринкової інфраструктури на основі державно-приватного партнерства в рамках кластеру.

Таким чином, розробка чіткої ефективної кластерної політики в Україні мають ґрунтуватись на правильно визначених засадах, які передбачають розвиток та впровадження інновацій всіма учасниками кластера (рис. 3.4)

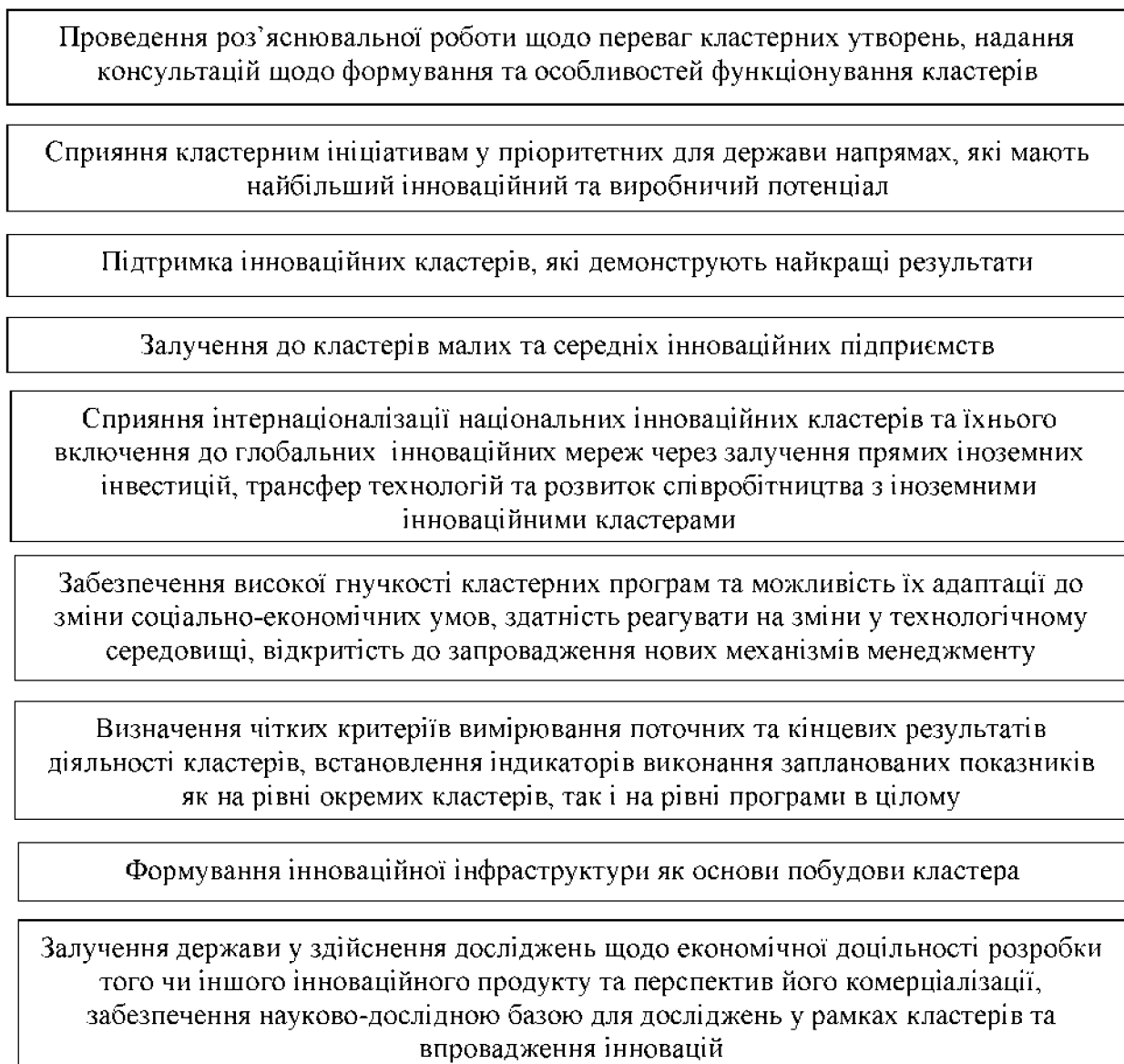

Рис. 3.4. Основні засади державної політики щодо формування інноваційних кластерів*

* Сформовано автором на підставі [51; 60; 71; 117]

Успіх політики уряду залежить від дій багатьох учасників, до яких відносяться урядові (державні) органи різних рівнів, компанії, інвестори, торговельні асоціації, торгово-промислові палати, навчальні заклади, науково-дослідні інститути, а також інші структури, що роблять вплив на бізнес-середовище для розвитку кластерів, наприклад, партнери по ринку праці. Успіх політики уряду залежить також від визначення та реалізації планів дій, що відображають специфічні потреби того чи іншого кластера або регіону; директиви загального характеру, які визначають політичні заходи.

Рішення практичного завдання підвищення конкурентоспроможності національної економіки України викликає необхідність розробки методики формування кластерної політики. З урахуванням обґрунтованих теоретичних основ кластера і кластерного підходу, зарубіжного досвіду формування кластерної політики, а також наукового підходу до процесу розроблення і здійснення політики, пропонуємо наступні етапи розроблення і здійснення кластерної політики в Україні (рис. 3.5).

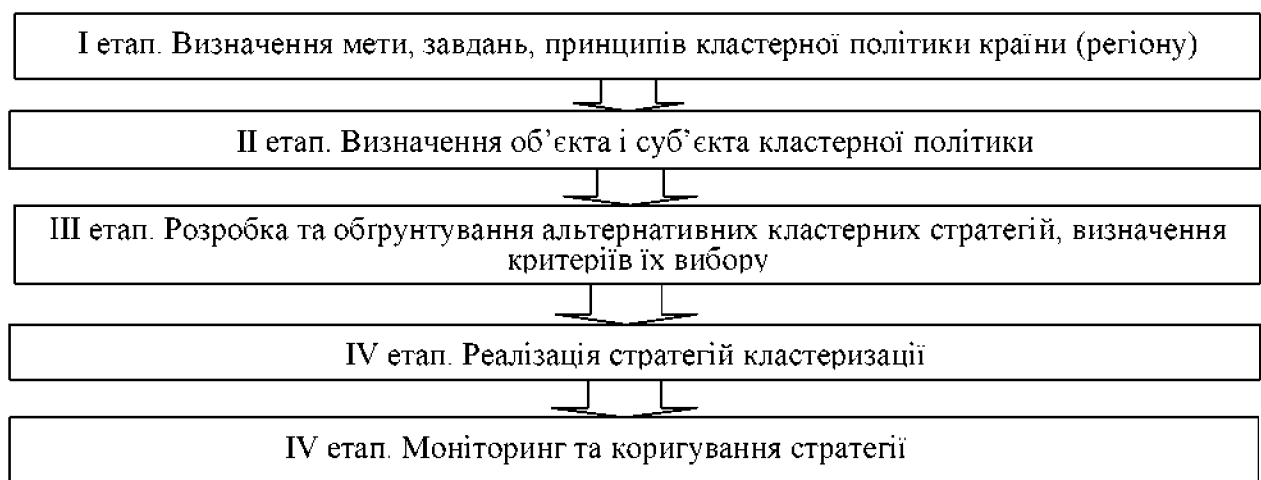

Рис. 3.5. Етапи розроблення і здійснення кластерної політики в Україні

* Сформовано автором за основи [203; 224]

Кластерна політика в Україні не має бути лише централізованою, оскільки має враховувати інтереси кожного учасника кластеру. Наголосимо, що кластерна політика має розроблятися на різних рівнях управління – наднаціональному, національному, міжрегіональному, регіональному. Політика уряду повинна бути орієнтована на непрямі методи підтримки мережевої співпраці, а не на пряме

субсидування окремих підприємств; уряд повинен створювати організаційні умови для розвитку мережевої співпраці та державно-приватного партнерства, сприяти розвитку інфраструктури кластера, використовувати економічні стимули для розвитку партнерства і кооперації.

Об'єктом кластерної політики має виступати конкурентоспроможність країни (регіону). Суб'єктами проведення політики є органи державного та регіонального управління, що взаємодіють із підприємствами, установами, організаціями, що входять до складу кластера. Суб'єктами проведення наднаціональної політики виступають різні міжнародні організації – Європейський Союз, UNIDO, Європейський банк реконструкції та розвитку тощо.

Як правило, у формуванні кластерних утворень в регіонах значна роль відводиться промисловим асоціаціям, що стають ядром кластера та виступають ініціатором утворення. Підприємства, що входять до складу кластера, формують попит на регіональному ринку, інформують про рівень конкуренції та особливості здійснення діяльності на нових ринках інші підприємства й органи державної влади даних територій.

Також промислові асоціації беруть участь у розробці державної та регіональної кластерної стратегії розвитку території, сприяючи залученню в об'єднання інших підприємств, підвищуючи при цьому конкурентоспроможність кластеру за рахунок налагодження міцних зв'язків між різними суб'єктами формування.

Формування партнерських відносин між бізнесом та органами влади дозволяє ініціювати законодавчі реформи з підтримки кластерів, залучати інвестиції в кластер, розширювати торговельні та економічні зв'язки з іншими країнами, що, в свою чергу, сприяє розвитку прикордонного співробітництва. Сьогодні для України питання інтегрування у європейський простір має надзвичайне значення, адже підписання угоди про Асоціацію з ЄС, з одного боку відкриває широкі перспективи для розвитку вітчизняної економіки, з іншого, створює загрозу для вітчизняних підприємств, яким буде важко адаптувати власну діяльність та зорієнтувати її на європейський ринок.

Г. Якушева пропонує багаторівневий підхід до управління конкурентоспроможністю регіону та відзначає завдання кластеризації за рівнями управління (табл. 3.1) [251].

Таблиця 3.1

Склад завдань кластеризації економіки за рівнями управління*

Мета підприємств: підвищення конкурентоспроможності на основі організації та розвитку кластерів		
Завдання кластеризації за рівнями управління	макрорівень	Розробка законодавства з кластерної політики Розробка національної кластерної політики Надання суб'єктам кластера державних субсидій, пільг, кредитів, державних замовлень Впровадження методів економічного стимулювання співпраці всередині кластера Формування урядових інститутів, метою яких є сприяння процесу кластеризації економіки
	мезорівень (регіон)	Формування і просування кластерних ініціатив Розробка регіональної кластерної стратегії Створення і розвиток регіональних інноваційних структур Економічне стимулювання мережевої співпраці Запровадження регіональних програм формування та розвитку кластерів Відстоювання інтересів суб'єктів кластера Розвиток ділового партнерства з суб'єктами кластера Формування інфраструктурного забезпечення кластерних зв'язків та сприяння співпраці всередині кластерного об'єднання Залучення іноземних інвестицій в кластери Економічна освіта суб'єктів кластера та спеціалістів державних установ
	мезорівень (галузь)	Створення умов для залучення інвестицій, в т. ч. іноземних, в перспективні кластери Сприяння інтересам підприємств-учасників кластеру в уряді, розробка програм підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі, наукових досліджень, впровадження інновацій Надання допомоги підприємствам-учасникам кластеру у збуті продукції на зовнішньому ринку
	мікрорівень	Організація фінансування наукових досліджень, маркетингу, спільного збуту на зовнішніх ринках Сприяння дотриманню неформальних домовленостей учасників кластерного об'єднання про позиціонування товарів на визначених сегментах ринку Створення інформаційної інфраструктури для підприємств-учасників кластера

* Джерело [251].

Опираючись на методологічний підхід Г. Якушевої, можемо запропонувати наступну модель взаємодії в рамках кластера для Дрогобицької агломерації (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Структурна модель взаємодії в рамках кластера
(на прикладі Дрогобицької агломерації)*

* Сформовано автором за основи [251]

У регіоні спостерігається відсутність інформованості підприємців про зміст поняття «кластер», результати діяльності кластерних утворень в інших регіонах та позитивний досвід діяльності кластерних об'єднань за кордоном. Стереотипне мислення керівників, налаштування підприємців вести справи поодиночці; низький рівень довіри між підприємцями й органами влади; низький рівень розвитку асоціативних структур (торгових палат, промислових асоціацій, агентств регіонального розвитку тощо); відсутність широкомасштабної державної підтримки

процесів об'єднання підприємств у кластери, особливо, на початкових етапах створення кластеру (відсутність коштів на реалізацію кластерних проектів, відсутність законодавчих і нормативних документів, які стимулюють і регулюють діяльність кластерів та ін.); нестабільна політична та економічна ситуація в країні, постійне загострення кризових явищ у вітчизняній економіці, високий рівень корупції, недобросовісна конкуренція також створюють певний бар'єр у розвитку кластерів. Вважаємо, що держава має стати основним суб'єктом регулювання діяльності кластерного утворення, здійснювати розробку стратегії розвитку регіональних кластерів та законодавчих актів з питань об'єднання. В Україні гостро відчувається повна залежність регіонів від центру, відбулося значне розбалансування системи місцевого самоврядування, вирішення більшості питань відбувається через корупційні схеми та механізми. Національне законодавство не надає можливості швидко реагувати на потреби територіальної громади.

Україні необхідна децентралізація влади, що надасть можливість для формування кластерних ініціатив. Реформа компетенцій громад, району та регіону надасть нові можливості для розвитку партнерства та кооперації, створить умови для розвитку інфраструктури. Для вирішення ж проблеми в цілому дуже важливою є активна співпраця органів місцевого самоврядування та державної влади щодо швидкого реагування на потреби територій у застосуванні тих чи інших інноваційних форм, методів та інструментів розвитку.

На основі вивчення закордонного досвіду формування, підтримки кластерних утворень та з урахуванням специфіки вітчизняного державного управління в якості суб'єктів кластерної політики національного рівня ми пропонуємо розглядати такі (табл. 3.2):

Таблиця 3.2

Суб'єкти кластерної політики в Україні*

Суб'єкти	Функції
1	2
Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	<ul style="list-style-type: none"> - формування конкурентного середовища; - оптимізація підтримки розвитку кластерів в рамках певних програм, законодавчих ініціатив; - переоцінка впливу політичних заходів на кластери та структурні зміни в регіонах з метою більш ефективного географічного розподілу економічної активності в країні; - сприяння партнерству та транснаціональній кооперації між кластерами сусідніх країн; - сприяння поширенню інформації щодо можливостей розвитку інновацій в регіонах;

1	2
Комітети з економічних реформ обласних та місцевих адміністрацій, колегіальні органи управління кластерним процесом у формі некомерційних організацій	<ul style="list-style-type: none"> - розроблення та підтримка кластерних програм та ініціатив, відкритих для всіх компаній і структур, для яких співпраця в рамках кластера може бути корисна, і де всі учасники, включаючи уряд, активно задіяні в розробці та реалізації відповідних планів дій; - використання відкритої конкуренції для концентрації спеціальних інструментів політики на реалізацію ініціатив, найбільш орієнтованих на отримання результату, а також сприяння міграції робочої сили та капіталу з депресивних кластерів в інші галузі; - сприяння розвитку портфельного підходу до кластерної політики, який враховує потреби різних кластерів та їх зміну протягом життєвого циклу; - сприяння утворенню нових кластерів на основі існуючих ресурсів, а також структурним змінам в кластерах, які втратили свої конкурентні переваги; - інтегрування кластерних заходів з крос-кластерною (горизонтальною) політикою шляхом впровадження механізмів зворотного зв'язку між кластерними ініціативами та горизонтальною політикою, а також управління кластерами; - сприяння поліпшенню загальних умов для розвитку інновацій, підтримка глобальних досліджень; - надавання консультацій з питань кооперації та партнерства.

* Сформовано автором на основі [122; 170]

Зважаючи на те, що кластерні ініціативи виникають в регіонах, які мають специфічні переваги, що сприяють співробітництву між учасниками утворення, такі об'єднання дозволяють підвищити показники економічного та соціального розвитку регіону, сприяють зростанню його конкурентоспроможності. Таким чином, державні, регіональні та місцеві органи влади мають сприяти формуванню та ефективному функціонуванню кластерних утворень та забезпечуючої (обслуговуючої) інфраструктури регіону. На кожному рівні управління в умовах децентралізації влади слід створювати зв'язки між учасниками кластеру.

Крім вищезазначених суб'єктів кластерної політики, пропонуємо створити спеціальний державний (регіональний) орган підтримки кластерів (агенцію). Агенція має забезпечити координований та сталий розвиток кластерних ініціатив на основі концентрації інформації, знань і досвіду, представляти інтереси кластерів в уряді і сприяти вдосконаленню кластерної політики, інтернаціоналізації економіки України. Основними функціями кластерної агенції стануть наступні: підтримка та сприяння розвитку нових динамічних інноваційних кластерів та центрів концентрації «ноу-хау» на основі кооперації та конкуренції як на внутрішньому рівні, так і в міжрегіональному розрізі; розробка

та впровадження стратегії формування та функціонування кластерних утворень, що враховуватимуть специфічні потреби регіонів; сприяння створенню бізнес-зв'язків і сервісних платформ, що слугуватимуть фундаментом майбутнього кластеру.

3.3 Формування моделі регіональних кластерів Дрогобицької агломерації

В Україні назріла необхідність опрацювання нових підходів у питанні розвитку економіки регіонів, насамперед, за рахунок раціонального, взаємозв'язаного, узгодженого використання усіх ресурсів регіону, що зумовлює пошук нових форм та принципів організації виробництва та партнерських відносин. Перехід від систем вертикальної та горизонтальної кооперації великих підприємств-виробників до систем, що формуються на засадах самоорганізації та децентралізованих управлінських зв'язках всіх учасників процесу створення продукції та послуг, зумовлюють запровадження партнерської, кластерної моделі розвитку.

Формування кластера є складним процесом, тривалість та інші особливості якого визначаються конкретною сферою економічної діяльності, складом майбутніх учасників кластера, рівнем їх активності з налагодження співпраці тощо. Необхідною передумовою цього процесу є наявність кластерних ініціатив з боку членів майбутнього кластера, з боку держави або певних сторонніх організацій [168, с. 54].

Кластери, з одного боку, характеризуються міцними технологічними чи фінансовими взаємозв'язками між учасниками, з іншого – нагадують асоціації, тому що дозволяють учасникам не тільки зберігати юридичну самостійність, але й конкурувати між собою. Схожість з асоціаціями підкреслюється також можливістю участі у кластері всіх основних економічних суб'єктів – бізнесу, держави і населення. Іншими словами, в кластерах формується складна комбінація конкуренції та кооперації. Вони знаходяться наче в різних площинах і

доповнюють один одного, особливо, в інноваційних процесах. У свою чергу, зазначена форма об'єднання потребує високої довіри, стійких, особливих взаємин між організаціями-учасниками.

Не менш важливою передумовою створення кластера є високий рівень концентрації в регіоні підприємств певної галузі. Ключові учасники кластерів знаходяться в географічній близькості один до одного і мають можливості для активної взаємодії. Географічний масштаб може варіюватися залежно від типу та особливостей кластера й охоплювати один або декілька регіонів держави. Так, зокрема, до найбільш сконцентрованих галузей Дрогобицької агломерації належать: паливна, хімічна, машинобудівна, деревообробна, легка і харчова. Найбільшими промисловими центрами є м. Дрогобич і м. Борислав. У м. Дрогобич зосереджені головні підприємства (нафтопереробний, експериментально-механічний, долотний заводи, завод автомобільних кранів, спеціального устаткування, меблевий комбінат, багато підприємств легкої і харчової промисловості). Місто Борислав – центр озокеритової промисловості, виробництва штучних алмазів і алмазного інструменту, меблів, фарфорових виробів, а також деяких товарів легкої промисловості і продуктів харчування. Місто Трускавець і смт. Східниця – рекреаційні центри.

В 1996 р. було розроблено схему планування Дрогобицької агломерації. У 2003 р. було створено асоціацію міст і територіальних громад Дрогобиччини «Регіональна агломерація «Дрогобиччина», проте, на практиці її створення не принесло бажаних результатів з розробки стратегії розвитку регіону. Незбалансований економічний розвиток даної агломерації призвів до того, що розвиток одного міста суперечить розвитку іншого. З метою подолання існуючих дисбалансів розвитку та функціонування агломерації ми пропонуємо на її базі створити інноваційний регіональний кластер «Дрогобиччина». Формування та розвиток такого кластеру можливий за умов добровільного об'єднання підприємств та організацій на засадах пропонованих методів та принципів партнерства, регламентації та виконання взаємних зобов'язань, обміну знаннями та компетенціями, створення єдиного інформаційного ресурсу для учасників об'єднання (рис. 3.7).

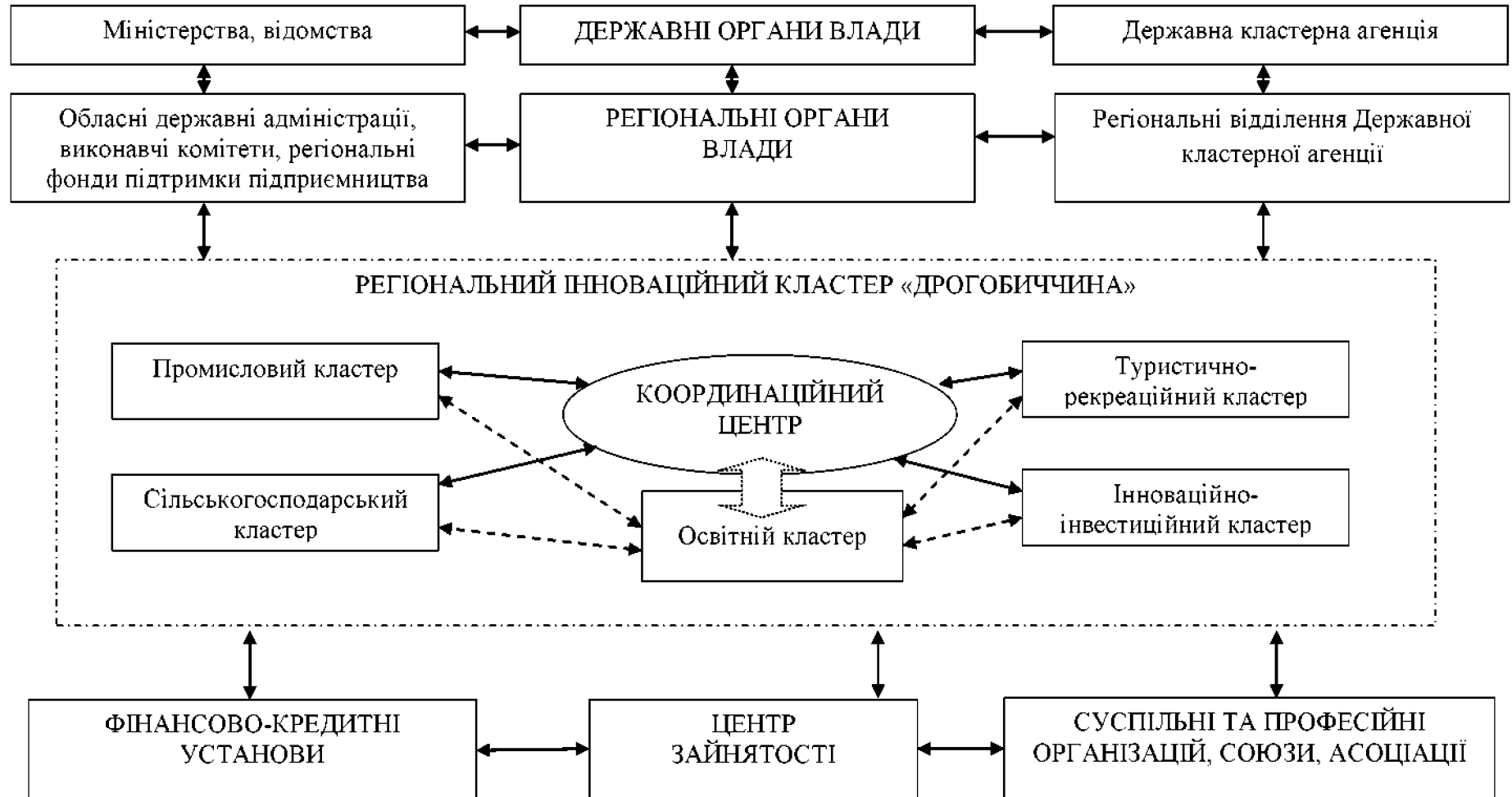

Рис. 3.7. Структурна схема регіонального інноваційного кластера «Дрогобиччина»*

* Запропоновано автором

Формування кластера надасть регіону значну кількість переваг та можливостей. В першу чергу, кластеризація сприятиме зміцненню зусиль регіональної влади, бізнесу та громад щодо покращення рівня економіки в регіоні, дозволить вирішувати проблему зайнятості та працевлаштування населення, підвищити рівень життя. Вони також сприятимуть розвитку науки та наукоємких галузей. Не менш важливим є й те, що створення регіонального інноваційного кластера «Дрогобиччина» сприятиме обміну інформацією та досвідом між учасниками кластера, реалізуватиме додатковий інноваційний потенціал у наявних агломераціях (перехресні інновації), сприятиме залученню інвестицій для фінансування діяльності кластера, економічному та соціальному розвитку регіону.

Залучення представників підприємницьких структур до формування програм підвищення рівня підготовки кадрів, проведення консультацій з питань розвитку бізнесу, виділення площ для нових підприємств, запровадження податкових пільг для інвесторів, розвиток ринкової інфраструктури сприятиме покращенню середовища для залучення інвестицій.

Безпосередня участь місцевих органів влади у діяльності кластера може полягати в такому: призначення координатора з боку місцевої адміністрації; регулярна участь у робочих зустрічах, засіданнях підприємств-членів кластеру з метою визначення проблем галузі та вироблення рішень для їх оперативного вирішення; створення робочої групи для розробки стратегічного плану розвитку регіону, популяризації ефективних концепцій регіонального розвитку; забезпечення інформаційної підтримки заходів та проектів в рамках розвитку кластерів; участь в проекті, спрямованому на підвищення якості місцевої продукції.

Для ефективного функціонування кластера необхідно налагодити тісну співпрацю з закладами освіти та науково-дослідними центрами регіону (науково-дослідна лабораторія матеріалів твердотільної мікроелектроніки Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка, науково-дослідна установа «Карпатський геологічно-нафтовий інститут», Львівський філіал Національного науково-дослідного центру України, Львівський державний центр науки, інновацій та інформатизації та ін.). Начальні заклади за співпраці здійснюють підготовку спеціалістів із компетентностями, необхідними для зміцнення та розвитку конкурентоспроможних та перспективних підприємств. Кластер також дасть

можливість студентам, працівникам підприємств отримати загальні та вузькоспеціалізовані знання, допоможе зорієнтуватися у потребах і можливостях щодо перспектив працевлаштування та особистісного розвитку.

З огляду на це, навчальні заклади можуть виконувати наступні функції. По-перше, формувати комплекс заходів з підвищення рівня підготовки спеціалістів у вузах (пропозиції щодо змін в програми викладання, тренінги, практична підготовка). Замість того, щоб створювати по всій країні велику кількість програм з навчання спеціалізованих працівників-виробничників, навчальні заклади можуть працювати з підприємствами галузі для визначення основних потреб в кадрах, розробки навчальної програми та її впровадження в залежності від попиту. Це економить час і навчальним закладам, і підприємствам та допомагає пересвідчитись, що студенти отримують найновіші знання та розвивають необхідні навички. По-друге, брати участь в проектах з підготовки пропозицій щодо програми регіонального розвитку, законодавства тощо; в «мозкових штурмах», мета яких – знайти шляхи вирішення нагальних проблем, що стосуються підприємств галузі [122].

Фінансово-кредитні установи, взаємодіючи із учасниками кластера, зможуть розширити клієнтську базу та отримати вигоди, пов'язані із обслуговуванням більшої кількості клієнтів. Співпраця кластера із регіональними центрами зайнятості населення (Дрогобицький міськрайонний центр зайнятості, Бориславський міський центр зайнятості, Трускавецький міський центр зайнятості) дозволить зменшити рівень безробіття та залучити кваліфікованих працівників у діяльність підприємств-учасників кластера. Співпраця із професійними організаціями, асоціаціями дозволить сформувати ефективну кадрову політику учасників кластерного утворення, що сприятиме дотриманню прав працівників та більш ефективному використанню людського капіталу. Кластер дозволить підвищити якість життя населення регіону та ефективність діяльності його учасників на основі кооперації і співробітництва. Синергетичний ефект кластеру сприятиме посиленню ресурсного, управлінського та інтелектуального потенціалів в регіоні.

Кластероутворення в Дрогобицькій агломерації доцільно розпочати із формування туристично-рекреаційного кластера, який має бути створений з метою забезпечення умов для економічного розвитку промисловості, туризму, сільського

господарства Дрогобиччини, що дасть змогу підвищити рентабельність, ефективність діяльності та конкурентоспроможність як наведених галузей економіки, так і регіону в цілому. Регіональний інноваційний кластер також має на меті: забезпечення ефективної узгодженої роботи з урахуванням інтересів держави та суб'єктів господарської діяльності; посилення конкурентних позицій Дрогобиччини у виробництві продукції, сільському господарстві, туризмі, інноваційно-інвестиційному розвитку; збільшення кількості, якості робочих місць та поліпшення соціального рівня мешканців регіону. Формування рекреаційно-туристичного кластеру в регіоні надасть можливість раціонального природокористування, збереження та поширення культурної спадщини, збільшення потоку туристів.

Туризм як вид економічної діяльності посідає все важливіше місце в житті районів Дрогобиччини, оскільки вони займають вигідну геополітичну позицію в західній частині України. Площа району 1217 км², 23% якої – гірська частина, 39% – ліс. На території Дрогобиччини розташовані курорти «Трускавець» та «Східниця». Таким чином, регіон має значний потенціал для формування курортних зон, використання зазначених ресурсів, розвитку зеленого, сакрального та агротуризму.

За результатами дослідження та прогнозування діяльності інноваційного кластеру доцільно використати рекомендації UNIDO що пропонують визначати зміни параметрів таких показників як інвестиції, обсяг наданих послуг, рівень зайнятості населення, витрати з надання послуг та виробництва продукції.

Дана методика передбачає такі сценарії розвитку [24]: пасивний сценарій (активізації інноваційного кластеру, агломерації не передбачається); організаційний сценарій (створення Регіонального центру консалтингу, дорадництва, що забезпечить координацію всіх учасників, можливість використання студентів як робочої сили під час виробничої практики; координацію процесів реалізації продукції фермерських господарств); цільовий сценарій (розширення функцій регіонального центру щодо розподілу функціонування туристичних підприємств та активізацію науково-дослідної грантової діяльності щодо розвитку територій, територіальних громад; надання послуг туризму, активізації розвитку фермерських господарств, формування консорціумів на базі наукових установ та навчальних закладів).

Для зменшення ризиків щодо рівня конкурентоспроможності підприємств до та після входження в кластер, туристичні підприємства розподілені за спеціалізацією та територіями. Крім того, наявний попит щодо туристичних послуг свідчить про те, що зменшення рівня обсягу надання туристичних послуг в регіоні не буде. Регіональний центр Дрогобицької агломерації буде існувати за рахунок інвестицій науково-технічних проектів та програм за прикладом Львівського державного центру науки, інновацій та інформатизації, що активно використовує такі програми, як: Горизонт 2020, українсько-польські науково-дослідні грантові програми та інші європейські проекти. Інвестиції підприємств та господарств для підтримки роботи регіонального центру прогнозується залучати за рахунок участі в згаданих програмах. У табл. 3.3 представлено розподіл сфер функціонування туристичних підприємств в регіональній агломерації.

Таблиця 3.3

Розподіл сфер функціонування санаторіїв в Дрогобицькій агломерації*

Підприємство	Спеціалізація /особливість	Лікувальні послуги	Додаткові послуги
1	2	3	4
Санаторій «Шале Грааль»	Лікувально-рекреаційний курортний комплекс (ціна на проживання та лікування від 1670 грн. за добу). Лікувальна база Медікал SPA-центру «Авель» санаторію «Шале Грааль» застосовує бальнеотерапію на основі мінеральної води, озокеритотерапію та фізіотерапевтичне лікування	Пропонуються програми з лікування захворювань серцево-судинної, нервової та сечостатевої систем	Харчування Басейн Інтернет
Санаторій «Рубін»	Лікування, діагностика основної та супутньої патології дитячого і підліткового віку (ціна на проживання та лікування від 240 грн. за добу).	Пропонуються програми з лікування печінки і жовчовивідних шляхів; нирок і сечовивідних шляхів; порушення обміну речовин (цукровий діабет, сечокислі діатези, інше); хвороб верхніх дихальних шляхів; хвороб опорно-рухового апарату	Харчування Інтернет
Санаторій «Карпати»	Лікування та оздоровлення (ціна на проживання та лікування від 590 грн. за добу). На території санаторію «Карпати» розташована клініка «Саенко», що спеціалізується на лікуванні пацієнтів з патологіями хребта	Пропонуються програми з лікування станів після операцій на нирках, цукрового діабету I – II типів; станів після дроблення каменів; уретритів; хвороб чоловіків; хронічних гепатитів; простатитів; холециститів; панкреатитів; колітів; гастритів; циститів	Харчування Басейн Інтернет

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4
Санаторій «Rixos-Прикарпаття»	Лікування, діагностика, реабілітація, відпочинок (ціна на проживання та лікування від 1920 грн. за добу). На території санаторію розташовано СПА-центр з міні-аквапарком та медичний центр, оснащений найсучаснішим обладнанням, пропонує широкий спектр процедур	Пропонуються кілька груп комплексних медичних програм	Харчування Басейн Інтернет
Санаторій «Аркада»	Лікування, діагностика, відпочинок (ціна на проживання та лікування від 340 грн. за добу). Використовуються мінеральні води, озокерит, кліматотерапія, фізіотерапія	Лікування захворювань органів травлення; сечовивідної системи; ендокринної системи (цукровий діабет, ожиріння); захворювань серцево-судинної патології; захворювань нервової системи та хребта; захворювань жіночих статевих органів	Харчування

* Сформовано за Web-сайтів підприємств

До складу кластера також пропонуємо залучити фермерські господарства, суб'єкти господарювання фізичних осіб-підприємців, що володіють власним транспортом, заклади освіти, а саме: Дрогобицьку філію медичного коледжу «Монада», Дрогобицьку філію медичного училища «Медик», Дрогобицьке вище професійне училище № 19, Дрогобицький механіко-технологічний коледж.

Активна участь навчальних закладів та наукових установ дозволить зекономити кошти на заробітну плату фахівців, а також досягти соціального ефекту щодо практичного навчання майбутніх фахівців, надання реального першого місця роботи, що буде активно впливати на рішення молоді залишитись жити та працювати в регіоні. Також одним з факторів ефективності інноваційного кластеру є логістична координація та економія на транспортних послугах.

Експертна оцінка доцільності та ефективності запровадження інноваційного кластера з активною підтримкою регіональної влади та громади представлена в додатку Ж. Експертами були обрані викладачі навчальних закладів; фахівці туристичних підприємств; власників фермерських господарств. Анкета представлена в додатку (Додатку З). Цільові питання опитування для експертів з навчальних закладів представлені та відрізняються тим, що враховуються можливості використовувати матеріально-технічну базу, запроваджувати цільовий туризм (наприклад, мовні табори, науково-практичні конференції, семінари, тренінги тощо). На рис. 3.8 представлено профіль входження в кластер для навчальних закладів,

де головними факторами є практичне навчання та працевлаштування. Результати опитування навчальних закладів свідчать про зацікавленість останніх у об'єднанні, оскільки це дасть змогу підвищити якість навчання та забезпечити першим робочим місцем учнів навчального закладу.

Рис. 3.8. Профіль входження в кластер для навчальних закладів (за даними статистичних спостережень та експертних оцінок)

Результатом дослідження є оцінка одержаних коефіцієнтів кластерних можливостей, які на даному етапі можна охарактеризувати як помірні (або – для туристичних підприємств – як близько до помірних), хоча профіль економії (рис. 3.9) показує найбільший ефект для туристичних підприємств. Такі показники характеризують більш інноваційну спрямованість навчальних закладів та прагнення фермерів до співпраці з розумінням неможливості використання технологій та організації ринків збуту та достатньо стабільного ринку туристичних послуг.

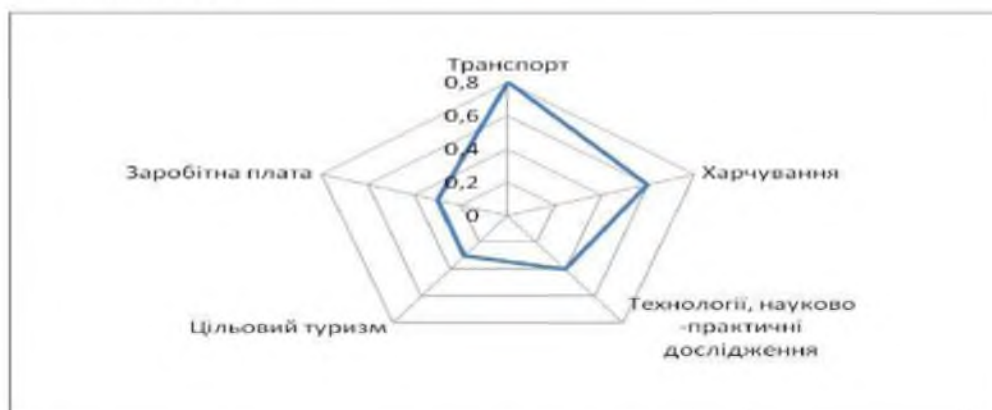

Рис. 3.9. Профіль входження в кластер для туристичних підприємств (за даними статистичних спостережень та експертних оцінок)

Аналіз показників економії за визначеними факторами можуть бути основою для підрахунку в подальшому економічного ефекту в процесі прийняття рішення щодо входження в кластер нових учасників та формування профілів за визначеними факторами, приклад якого для фермерських господарств представлено на рис. 3.10.

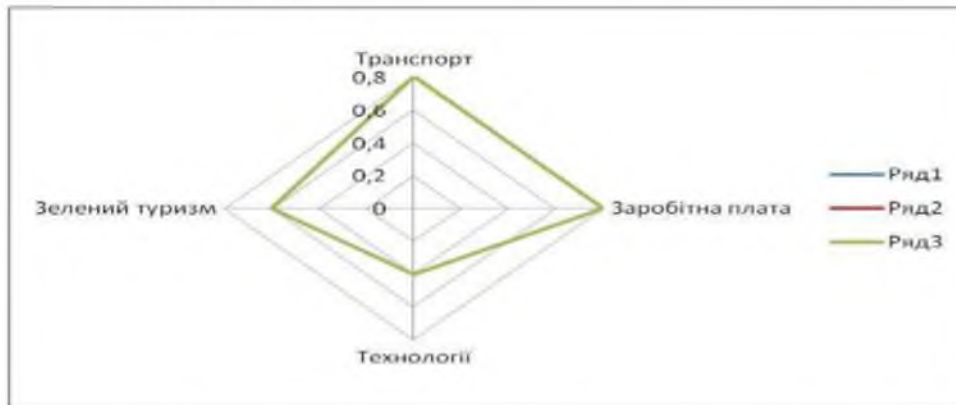

Рис. 3.10. Профіль переваг входження в кластер для фермерських господарств (за даними статистичних спостережень та експертних оцінок)

Приклад порівняння експертних оцінок говорить про активність навчальних закладів та фермерських господарств. Фактор поєднання науки, виробництва та навчання (технології) також з часом повинен мати велике значення. Найбільш песимістичним є профіль для туристичних підприємств, які не передбачають оптимістичного прогнозу та за даними анкетування найбільше значення для них має економія на транспортних витратах та забезпечення харчування. Власники невеликих туристичних підприємств висловлюють побоювання, що можуть бути ліквідовані під тиском великих компаній або можуть втратити свою частку ринку.

Отже, можна зробити висновок, що ініціаторами та активною рушійною силою формування інноваційного кластеру повинні стати навчальні заклади та фермерські господарства. Підтримка їх підприємствами-лідерами туристичної та інших галузей дасть можливість досягти синергетичного ефекту агломерації. Фасилітатори кластероутворення можуть стати зазначені підприємства і організації сфери обслуговування, оскільки вони мають найбільшу зацікавленість в об'єднанні. Інші учасники, відзначені на рис. 3.3 сприятимуть отриманню максимального ефекту та максимальну кількість переваг для кожного учасника об'єднання та кластеру загалом.

У сучасних умовах господарювання функціонування кластеру неможливе без ефективного організаційно-методичного забезпечення, яке полягає у розробці заходів та методичних матеріалів, інструкцій, положень про формування та

функціонування кластера, що є підґрунтям для його правової діяльності. З метою побудови інноваційного регіонального кластера «Дрогобиччина» вважаємо за доцільне розробити Положення «Про інноваційний регіональний кластер «Дрогобиччина», що має включати наступні складові: загальні положення; мету та завдання кластера; добровільні зобов'язання учасників кластера; вимоги щодо діяльності Координаційної ради; вимоги щодо фінансово-господарської діяльності кластера (Додаток К).

Розвиток туризму, у тому числі сакрального та агротуризму, може бути вагомим чинником для зростання зайнятості, особливо, у сільській місцевості, а охорона культурної спадщини сприятиме формуванню регіональних особливостей. Регіон багатий на села з індивідуальним житловим фондом, добрими та працьовитими людьми. Однак, в регіоні спостерігається значний рівень безробіття. Таким чином, регіон потребує розвитку галузей, в які не треба інвестувати значні капіталовкладення та розвиток яких сприятиме популяризації здорового способу життя, спорту. До таких галузей відноситься і сільський та зелений туризм, який давно практикується в Україні. Найпопулярнішими щодо відпочинку є села біля озер, річок, а також гірські села. Підвищення конкурентоспроможності рекреаційно-туристичної сфери, активізація потоків туристів у певному напрямку можливі за рахунок формування такого територіально-галузевого об'єднання, як туристичний кластер.

На думку О. Самко, туристичний кластер – це система інтенсивної виробничо-технологічної та інформаційної взаємодії туристичних підприємств, постачальників базових та додаткових послуг із приводу створення спільного туристичного продукту [194, с. 8]. Таким чином, у туристичний кластер об'єднуються підприємства, які мають на меті використовувати інфраструктуру регіону, природні, трудові, фінансові ресурси, здійснювати спільну діяльність, що ґрунтується на партнерських відносинах, не втрачаючи при цьому статус юридичної особи. До туристичних кластерів відносяться групи підприємств, що сконцентровані географічно в межах регіону, які спільно використовують туристичні ресурси, спеціалізовану туристичну інфраструктуру, локальні ринки праці, здійснюють спільну маркетингову та рекламно-інформаційну діяльність.

У структурі типового туристичного кластеру виділяють основних сектори: сектор виробництва туристичних послуг; сервісний сектор; допоміжний сектор

[223, с. 9]. погоджуємося із думкою І. Писаревського, що до сектора виробництва туристичних послуг варто залучити підприємства, що безпосередньо виробляють та реалізують туристичні послуги (туроператорські фірми та турагентства, заклади з розміщення, оздоровлення, перевезення, харчування та організації дозвілля туристів). Фінансово-кредитні та страхові установи, наукові установи, навчальні заклади туристичного профілю варто долучити до сервісного сектору, оскільки будуть обслуговувати основні підприємства сектора виробництва. Допоміжний сектор, має об'єднувати різноманітні підприємства з виробництва сувенірів, специфічних для певної місцевості, туристичного спорядження, поліграфічні підприємства, телерадіокомпанії, а також органи державної та регіональної влади, міжнародні та державні фонди і програми. Склад учасників може розширюватись залежно від тісноти зв'язків, рівня сформованості кластеру. Частина послуг сервісного та допоміжного характеру можна залучати в аутсорсингових компаніях на основі договорів співробітництва.

Створення кластерів в Дрогобицькій агломерації дозволить досягти оптимального поєднання традиційних та інноваційних форм господарювання, отримати рівень оптимального та раціонального природокористування, покращити екологічну ситуацію в регіоні.

Ефективне формування та функціонування рекреаційно-туристичного кластеру в регіоні буде, в першу чергу, залежить від вибору організаційної форми [194]. Найбільш зручною в управлінні та правовому забезпеченні є географічно-адміністративна форма кластеру в поєднанні з фокусною формою, які передбачають формування просторового кластеру на основі територіально-адміністративної одиниці (в нашому випадку – це Дрогобицька агломерація) та територіально-рекреаційної системи, а також об'єднання зацікавлених підприємств навколо одного центру. Центром туристичного кластеру мають стати м. Трускавець та смт. Східниця. У м. Трускавець діють потужні підприємства, які надають послуги європейського рівня. Так, на курорті функціонують більше як 70 курортно-відпочинкових та оздоровчих закладів, які можуть вмістити понад 12 тис. людей одночасно. Щорічно курорт приймає на лікування і оздоровлення близько 200 тис. осіб. На території смт. Східниці знаходиться 38 джерел і 17 свердловин води типу «Нафтуся», велика кількість лікувальних санаторіїв, оздоровчих та рекреаційних комплексів, готелів, пансіонатів, приватних вілл та

апартаментів. В регіоні активно розвивається зелений туризм, послугами якого користуються відпочиваючі з Польщі, Угорщини, Румунії та України.

Аналіз стану ринку рекреаційних послуг регіону показує, що він знаходиться на початковій стадії формування на шляху до міжнародних стандартів. Таким чином, питання створення матеріальної бази, яка б могла конкурувати із європейською, є надзвичайно актуальним. Необхідно створити зимові бази відпочинку в районі м. Борислав, м. Старий Самбір, с. Підбужжя, с. Кропивник, с. Підгородці. Це місця, де налагоджується транспортне сполучення і гори мають належні схили для різної складності лижних трас.

Отже, розвиток туризму і відпочинку в регіоні повинен стати пріоритетним завданням поліпшення стану туристично-рекреаційного господарства та створення належних умов для зростання якості рекреаційних послуг, сприятиме посиленню конкуренції в туристичній сфері та підвищить щільність партнерських зв'язків між підприємствами, організаціями регіону та владою. Дрогобицька агломерація за наявними природно-кліматичними умовами та географічним положенням є вигідною територією для створення рекреаційно-туристичного кластера, оскільки дана територія добре відома пам'ятками історії, традиціями та звичаями, краєвидами, первісною природою.

Інноваційну політику розвитку туризму мають відпрацювати науковці наявних науково-дослідних інститутів Національної академії аграрних наук України, Національної академії наук України, Львівського аграрного університету, Львівської академії ветеринарної медицини, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету «Львівська політехніка», Національного лісотехнічного університету України, Львівської комерційної академії, Дрогобицького педагогічного університету ім. Ів. Франка та інших наукових установ.

Метою діяльності кластеру «Дрогобищина туристична» має стати формування іміджу регіону через створення нових локальних туристичних маршрутів, покращення транспортної системи, започаткування інформаційно-освітніх інтернет-сторінок та друкованих видань у тематиці туристичних об'єктів Дрогобищини. Крім того, кластер забезпечуватиме популяризацію туризму в регіоні шляхом участі у національних та міжнародних туристичних виставках; проведення рекламних акцій, сприятиме підтримці та відновленню історико-

архітектурної та культурної спадщини регіону; забезпечуватиме контроль екологічної ситуації в регіоні та містах-учасниках; сприятиме збільшенню робочих місць шляхом розвитку туризму тощо (рис. 3.11).

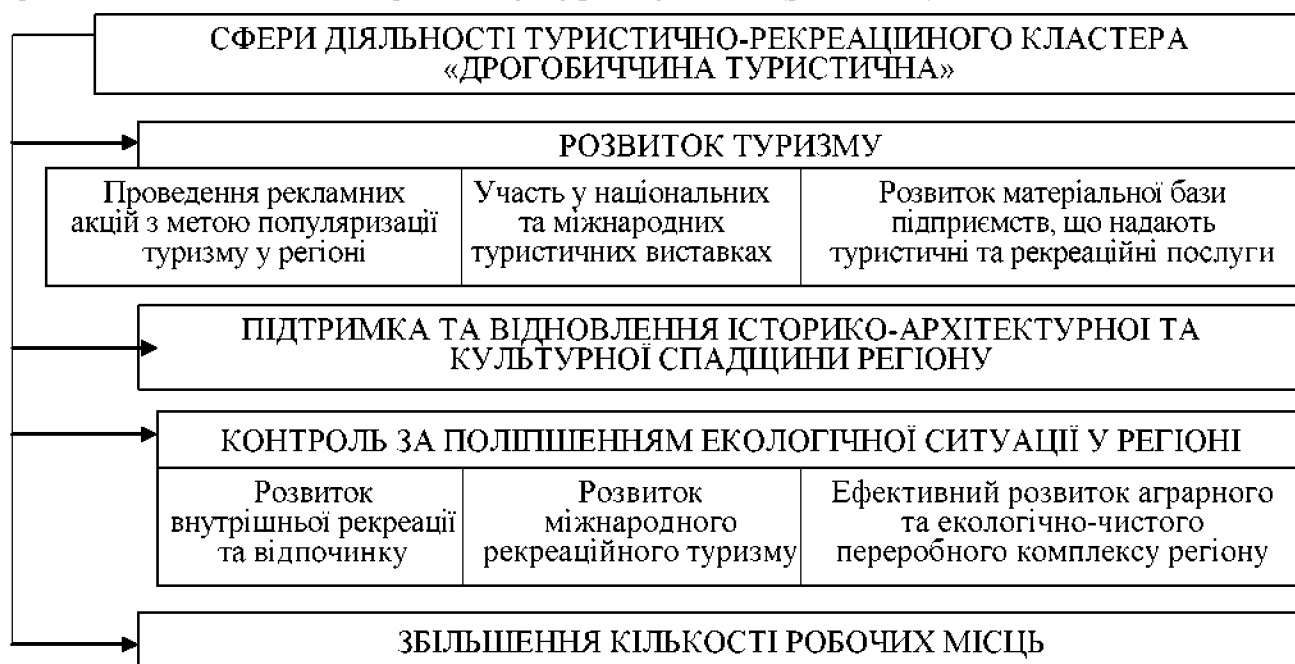

Рис. 3.11. Сфери діяльності туристично-рекреаційного кластера «Дрогобиччина туристична»

* Сформовано автором на основі [61; 194]

Формування туристично-рекреаційного кластеру на території регіональної агломерації має забезпечити об'єднання підприємств і організацій, що виробляють, надають рекреаційні та туристичні послуги (готельне, ресторанне господарство, транспорт та ін.) із підприємствами харчової, легкої промисловості, сільського господарства, виробництва сувенірів тощо. Мережеве об'єднання в даному випадку сприятиме посиленню конкуренції. Тобто одна галузь буде зростати за рахунок переваг іншої. Також формування кластеру сприятиме поширенню нових напрямків туризму у регіоні, зокрема, сакрального туризму, активізації історико-археологічних досліджень, популяризації відпочинку та оздоровлення саме в досліджуваному регіоні. Розвиток туристично-рекреаційного кластера «Дрогобиччина туристична» може дати відчутний соціальний ефект, передусім, за рахунок розширення зайнятості населення. Ефективна політика освоєння туристично-рекреаційного потенціалу регіону може стати дієвим інструментом екологізації господарського комплексу, засобом підвищення рівня екологічної безпеки та економічної привабливості території. Запропонована структурна модель туристично-рекреаційного кластера «Дрогобиччина туристична» зображена на рис. 3.12.

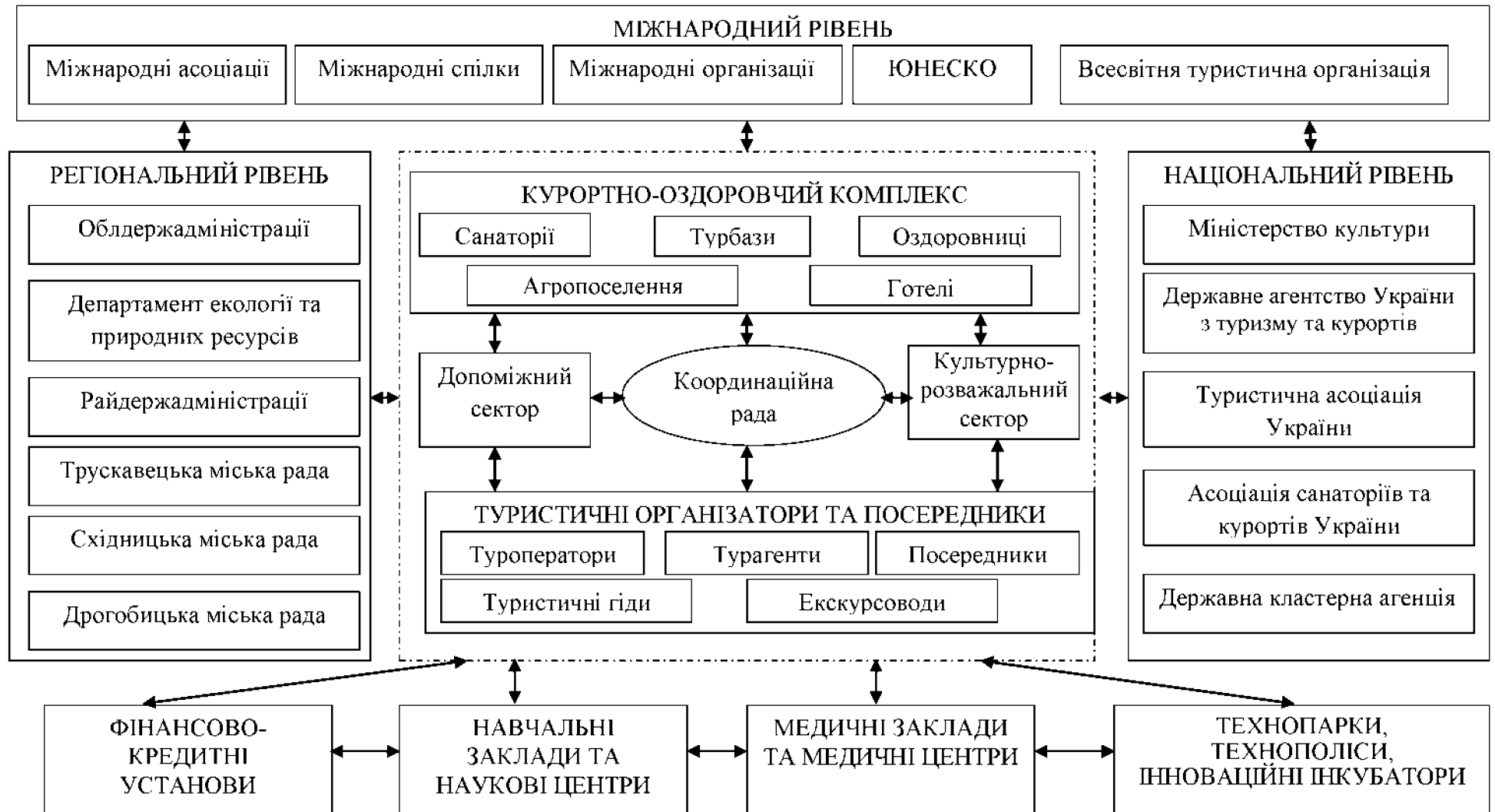

Рис. 3.12. Структурна модель туристично-рекреаційного кластера «Дрогобиччина туристична»*

* - запропоновано автором

У своїй багатокомпонентній основі туристично-рекреаційний кластер «Дрогобиччина туристична» формує додатковий синергетичний та компліментарний активи завдяки: координації спільних дій, посиленню обміну інформацією, досвідом, інноваційними технологіями, спільному використанню обслуговуваних інфраструктурних об'єктів дестинації; підготовці та підвищенню кваліфікації кадрів туристичного супроводу й обслуговування; можливості реального порівняння роботи фірм-конкуrentів, ефективності їхньої діяльності; наявності трудових ресурсів відповідної кваліфікації; застосування особливих режимів оподаткування, інвестування; правового регулювання, надання субвенцій.

Таким чином, формування туристично-рекреаційного кластера «Дрогобиччина туристична» активізує підприємницьку діяльність в регіоні. Формування об'єднання не вимагає значних вкладень та дозволить збільшити потік туристів у регіон, підвищить рівень зайнятості населення, рівень заробітної плати. Формування кластерного утворення надасть можливість об'єднання малих та середніх підприємств в регіоні, адже саме вони мають бути ядром кластера. Посилення конкуренції та кооперації в регіоні сприятиме пропаганді здорового способу життя, раціональному природокористуванню, ефективному використанню наявних в регіоні ресурсів, підвищенню рівня компетентності населення, поширенню інноваційних технологій в регіоні.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі дисертації здійснено обґрунтування інструментарію прийняття управлінських рішень щодо організації регіонального інноваційного кластера «Дрогобиччина», сформульовано основні методичні положення формування кластерів в регіонах України, розроблено структурну схему регіонального інноваційного кластера «Дрогобиччина». На основі здійснених досліджень можна зробити такі висновки:

1. Алгоритм формування регіонального кластера передбачає послідовність етапів: проведення економічного аналізу та визначення потенціалу майбутнього кластеру; прийняття рішення стосовно формування кластеру; контроль за його

виконанням та оцінювання результатів діяльності кластера, внесення необхідних коректив у разі відхилення показників діяльності кластера від запланованих.

2. Ефективно побудована кластерна стратегія дозволить отримати переваги: встановити взаємозв'язки, які сприятимуть посиленню конкурентних позицій підприємств-учасників кластеру в порівнянні з тими підприємствами, які працюють самостійно; скоординувати діяльність учасників кластеру на потребах внутрішнього та зовнішнього ринків за рахунок узгодженої загальної стратегії кластера. Успішна реалізація кластерної стратегії надасть можливість запровадити сучасні методи виробництва, які забезпечать високий рівень якості продукції, сприятимуть розширенню ринків збуту, оптимізації витрат на виробництві, розповсюдженню та просуванню продукції, збільшенню кількості робочих місць, підвищенню рівня життя населення в регіоні, розвитку науки.

Кластерна стратегія дасть змогу отримати переваги: встановити взаємозв'язки, що сприятимуть посиленню конкурентних позицій підприємств-учасників кластера порівняно з тими підприємствами, які працюють самостійно; скоординувати діяльність учасників кластера на потребах внутрішнього та зовнішнього ринків за рахунок узгодженої загальної стратегії кластера.

3. Запропоновано закріпити на рівні законодавства правовий режим функціонування кластерів в Україні шляхом введення правової категорії «кластер» та розробки «Концепції створення кластерів в Україні», що передбачає державну підтримку, у тому числі фінансову, формування об'єктів інфраструктури розвитку кластерних ініціатив, створення ефективного механізму функціонування об'єднань. Передумови реалізації кластерної політики запропоновано формувати за напрямками: сприяння створенню кластерних інноваційних мереж; організація інформаційної підтримки розвитку кластерів; сприяння трансферту технологій серед учасників кластера, що дасть змогу вирішити питання з організації проведення експертиз інноваційних проектів, активізувати процеси патентування в кластері, проведення аудиту та інвентаризації інтелектуальної власності, сформувати бази даних об'єктів інтелектуальної власності.

4. Спеціальний державний (регіональний) орган підтримки кластерів має забезпечити координований та сталий розвиток кластерних ініціатив на основі концентрації інформації, знань і досвіду, представляти інтереси кластерів в уряді і сприяти вдосконаленню кластерної політики, інтернаціоналізації економіки України. Основними функціями кластерної агенції рекомендовано такі: підтримка та сприяння розвитку нових динамічних інноваційних кластерів та центрів концентрації «ноу-хау» на основі кооперації та конкуренції як на внутрішньому рівні, так і в міжрегіональному розрізі; розробка та впровадження стратегії формування та функціонування кластерних утворень, що враховуватимуть специфічні потреби регіонів; сприяння створенню бізнес-зв'язків і сервісних платформ, що слугуватимуть фундаментом майбутнього кластеру.

5. Розроблена структурна схема регіонального інноваційного кластера «Дрогобиччина» дозволить вирішити основні проблеми території, підвищити економічний рівень розвитку як підприємств-учасників кластера, так і регіону в цілому. Формування кластера надасть регіону значну кількість переваг: сприятиме зміцненню зусиль регіональної влади, бізнесу та громад щодо покращення рівня економіки в регіоні, дозволить вирішити проблему зайнятості та працевлаштування населення, підвищити рівень життя в регіоні. Створення регіонального інноваційного кластера «Дрогобиччина» сприятиме розвитку науки та наукоємних галузей, обміну інформацією та досвідом між учасниками кластера, реалізуватиме додатковий інноваційний потенціал агломерації; сприятиме залученню інвестицій для фінансування діяльності кластера, соціальному розвитку регіону.

6. Формування в Дрогобицькій агломерації туристично-рекреаційного кластера «Дрогобиччина туристична» сприятиме активізації підприємницької діяльності в регіоні, поширенню інноваційних технологій, раціональному природокористуванню забезпечить збільшення потоку туристів, підвищить рівень зайнятості населення, заробітної плати

Основні результати дослідження за третім розділом дисертації знайшли відображення в наукових працях автора [94; 96-98; 101; 103; 111], поданих у списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні методичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо формування кластерних утворень та моделей розвитку регіону з метою підвищення конкурентоспроможності кожного учасника об'єднання та регіону загалом. Отримані науково-практичні результати дають можливість зробити такі висновки:

1. Кластерна модель розвитку регіону сприяє підвищенню конкурентоспроможності як окремого підприємства, установи, організації, що входить до складу кластера, так і регіону загалом, а також приводить до поширення концепції економіки знань, підвищує компетентність учасників об'єднання, сприяє інтенсифікації інновацій та підвищенню конкурентоспроможності регіону. Під кластером запропоновано розуміти сукупність суб'єктів господарювання, які об'єднані між собою на певній території на добровільних засадах спільною ідеєю, на основі кооперації та концентрації зусиль, з метою досягнення цілей, що в підсумку забезпечить ефективність діяльності кожного учасника кластера, підвищення конкурентоспроможності регіону (певної території) та отримання соціально-економічного ефекту.

2. Інноваційний шлях розвитку економіки сприяє появі інноваційних кластерів, що є об'єднанням підприємств, установ та організацій з метою концентрації їх сильних сторін для вирішення складних завдань і більш швидкого й ефективного впровадження у діяльність нових знань, наукових відкриттів та винаходів, що дасть змогу поліпшити структуру і якість виробництва, систему управління та соціальну сферу, а отже підвищити добробут і конкурентоспроможність регіону.

3. Передумовами формування кластерів є розробка та реалізація заходів, що визначають можливості для залучення суб'єктів господарювання до кластера та сприяють співробітництву між ними, ефективній організації роботи всередині кластера та наданню послуг учасникам кластера, підвищенню компетентності робочої сили, стимулюють інноваційну та інвестиційну діяльність у регіоні. Такими заходами є: вдосконалення нормативно-правової бази, що сприяє діловій активності; розвиток інфраструктури в регіоні; підтримка підприємництва; формування

механізму взаємодії бізнес-структур та влади. У межах кластера посилюється кооперація, концентрація, конкуренція, комунікація, координація взаємодії підприємств-учасників, у результаті чого зростає конкурентоспроможність регіону та формуються компетенції об'єднання, активізується інноваційна діяльність, диверсифікуються види економічної діяльності в регіоні.

4. Систематизацію різновидів кластерів доцільно здійснювати за такими класифікаційними ознаками: життєвим циклом кластера, географічною ознакою, напрямом інтеграційних відносин, спеціалізацією, галузевою специфікою. Запропонована класифікація дає змогу здійснити ґрунтовний аналіз та визначити особливості формування кластерів у регіоні. Обґрунтовані теоретичні підходи до класифікації кластерів можуть бути використані в процесі розробки та реалізації державної політики у сфері кластеризації та в діяльності органів державного управління з метою налагодження ефективної взаємодії підприємств, установ, організацій, що є учасниками кластера.

5. Визначення ефективності кластера має базуватися на комплексному підході, що враховує максимальну кількість переваг від кластеризації для кожного учасника об'єднання, оцінювання показників, які використовуються на рівні держави, регіону, конкретного підприємства-учасника кластера, агентства національного розвитку, банківських та небанківських фінансових установ, компаній, науково-дослідних установ, закладів освіти. Результативність окремого суб'єкта господарювання, що входить у кластер, оцінюється за основними сферами його діяльності. Загальну оцінку результативності функціонування кластера відображають показники, що характеризують виробничу структуру об'єднання, інвестиційну та інноваційну діяльність, економічний та соціальний розвиток регіону, що дає змогу виявити позитивні та негативні тенденції після формування кластера та є підґрунтям для прийняття управлінських рішень щодо організації та функціонування кластера.

6. Алгоритм формування регіонального кластера передбачає послідовність етапів: 1) підготовчий (проведення економічного аналізу, визначення потенційних учасників кластеру); 2) прийняття рішення (визначення доцільності проведення кластеризації в регіоні); 3) реалізація та координація (визначення ефективності об'єднання, внесення необхідних коректив у разі прийняття необґрунтованих рішень). Визначена послідовність етапів дає змогу приймати рішення про

доцільність формування регіонального кластера на основі ґрунтовної оцінки галузевої специфіки регіону та визначити потенційних учасників кластера, координувати діяльність об'єднання в разі визнання його неефективності.

7. Основними етапами розробки та реалізації інноваційної кластерної стратегії є такі: визначення мети та основних завдань формування кластера; аналіз внутрішніх можливостей кластера; аналіз зовнішнього середовища; аналіз стратегічних альтернатив кластера; вибір стратегії кластера; розробка програми для реалізації стратегії; фінансове забезпечення стратегії; реалізація стратегічної програми; організація системи управління та контролю за реалізацією стратегії; визначення відхилень між плановими та фактичними результатами реалізації стратегії.

Важливими напрямками формування та реалізації стратегії слід вважати: чітке визначення заходів, що сприяють покращенню результатів та загальному успіху об'єднання; постійне інформування партнерів про уточнення поточних цілей та досягнуті результати; чітке визначення обов'язків учасників кластера та проміжних критеріїв оцінки їх діяльності; залучення переважної більшості учасників кластера до реалізації спільної стратегії; дотримання часових параметрів.

8. Кластерна політика має стати складовою частиною економічної політики держави. Інструментарій кластерної політики включає підтримку не тільки виробничої діяльності, а й сфери послуг, науково-освітнього комплексу, унікальних компетенцій і традицій місцевої громади. Питання використання тих чи інших заходів державної підтримки та правового регулювання повинні вирішуватися на місцях для кожного кластера окремо. Рекомендованими інструментами державної політики створення кластерів є такі: сприяння формуванню кластерних інноваційних мереж; організація інформаційної підтримки розвитку кластера; сприяння трансферту технологій серед учасників кластера.

9. З метою вирішення проблем розвитку території, активізації інноваційної діяльності в регіоні сформована структурна модель регіонального інноваційного кластера «Дрогобиччина». Формування кластера надасть регіону велику кількість переваг та можливостей: сприятиме зміцненню партнерства регіональної влади, бізнесу та громад щодо покращення економічного розвитку регіону, вирішення проблеми зайнятості та працевлаштування населення, підвищення рівня життя, створить середовище активного розвитку науки та наукоємних галузей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашкин В. Л. Кластерная политика в России: от теории к практике / В. Л. Абашкин, А. Д. Бояров, Е. С. Куценко // Научный журнал НИУ ВШЭ «Форсайт». – 2012. – Т. 6. – № 3.
2. Актуальные проблемы формирования Российской ИС [Электронный ресурс] / Режим доступа : <http://www.opes.ru/1116218.html>. – Название с экрана.
3. Анненкова О. В. Механізм державної підтримки інноваційних кластерів / О. В. Анненкова // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : Збірник наукових праць; за ред. І. Г. Ткачука. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. VI. – Т. 2. – С. 108–112.
4. Анненкова О. В. Практичні та теоретичні аспекти формування та розвитку кластерних структур в умовах глобалізації // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2008. – № 3(13). – С. 7 – 12.
5. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.
6. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.
7. Асаул А. Кластер – это способ самоорганизации сообщества для выживания в условиях бескомпромиссной международной конкуренции / А. Асаул // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 60–61.
8. Асаул А. Сетевые промышленные организации как форма концентрации производства / А. Асаул // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічному розвитку території : Збірник матеріалів конференції. – К. : Спілка економістів України, 2001. – С. 40–48.
9. Бакум В. В. Оптимизация виробничого потенціалу економічної системи / В. В. Бакум // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 21–27.

10. Баранов І. В. Вплив кластерної моделі організації економіки на розвиток інноваційної діяльності підприємств / І. В. Баранов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 12. – С. 92–96.

11. Башнянин Г. І. Організація інноваційної діяльності в економічному регіоні: монографія / Г. І. Башнянин, О. Д. Вовчак, Т. І. Городиський, А. М. Бутов, І. В. Бойчук. – Львів, 2013. – 145 с.

12. Безвушко Є. Кластери та їх роль у відродженні економіки Поділля / Є. Безвушко // Перспективні дослідження. – 1999. – № 2. – С. 17–23.

13. Безруких П. П. Нетрадиционные возобновляемые источники энергии / П. П. Безруких // Энергетическая безопасность и малая энергетика. XXI век : Сб. докл. Всероссийской науч.-техн. конф (ЭбиМЭ–2002, 3–5 декабря 2002 г.). – Москва, 2002. – С. 30–39.

14. Белалов В. А. Механизмы создания и функционирования создания и функционирования высокотехнологичных отраслевых кластеров / В. А. Белалов, В. Б. Леонтьев, Д. Б. Рыгалин. – М. : МИЭТ, 2005. – 158 с.

15. Бирюков А. В. Формирование инновационных кластеров в высокотехнологичных отраслях промышленности (на примере опк России): автореферат. доктора. экон. наук, спец. : 08.00.05 / А. В. Бирюков. – М. : НОУ ВПО «Высшая школа приватизации и предпринимательства – институт», 2009. – 43 с.

16. Бирюков В. Л. Некоторые проблемы создания региональной экологической службы мониторинга природно-технических систем / В. Л. Бирюков, В. В. Довгуша, М. Н. Тихонов // Экономика природопользования. – 1996. – № 1. – С. 36 – 35

17. Білега О. В. Оцінка ефективності мотиваційних механізмів управління розвитком кластерів / О. В. Білега // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 1(44). – С. 147–152.

18. Біловодська О. А. Формування маркетингових критеріїв щодо оцінки інноваційного потенціалу регіону / О. А. Біловодська, О. Ф. Грищенко // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 4. – Т. 2. – С. 246–256.

19. Білоус Г. Інноваційні кластери допомагають подолати кризу / Г. Білоус // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 56.
20. Блохин Ю. И. Классификация и кодирование технико-экономической информации / Ю. И. Блохин, Ю. И. Панфилов. – М. : Знание, 1975. – 111с.
21. Божкова В. В. Методические основы управления экологическими рисками инноваций на уровнях государства, региона и предприятия / В. В. Божкова // Инновационное развитие топливно-энергетического комплекса: проблемы и возможности; под общ. ред. Г. К. Вороновского, И. В. Недина. – К. : Знання України, 2004. – С. 156 – 161.
22. Бойко М. Кластери як інноваційна форма економічного розвитку регіонів / М. Бойко // Вісник КНТУ. – 2008. – № 2. – С. 7–13.
23. Бороненко В. Изучение роли кластеров в повышении конкурентоспособности региона / В. Бороненко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 50–51.
24. Боярко І. М. Інвестиційний аналіз [Електронний ресурс] / І. М. Боярко // Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15860415/investuvannya/statistichniy_ymovirnisniy_metodotsinki_rizikovanosti_investitsiynih_proekti. - Назва з екрану.
25. Брижань И. Кластеры и их экономическое значение / И. Брижань, В. Чевганова // Экономика Украины. – 2002. – № 11. – С. 35–41.
26. Буданов В.Г. Синергетическая методология / В. Г. Буданов // Вопросы философии. – 2006. – № 5. – С. 79–94.
27. Бусленко Н.П. Лекции по теории сложных систем / Н. П. Бусленко, В.В. Калашников, И.Н. Коваленко. – М. : Сов. радио, 1973. – 439 с.
28. Вайзеккер Э. Фактор четыре. Затрат – половина, отдача – двойная. Новый доклад Римскому клубу / Э. Вайзеккер, Э. Ловинс, Л. Ловинс ; перевод А. П. Заварницына, В. Д. Новикова ; под ред. ак. Г. А. Месяца. – М. : Academia, 2000. – 384 с.

29. Варналій З. С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / З. С. Варналій; за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 820 с.

30. Великий Ю. В. Роль малого бізнеса в становленні і розвитку кластерних інноваційних систем / Ю. В. Великий // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 3. – С. 13–16.

31. Владимиров Ю. Л. О классификациях кластеров предприятий / Ю. Л. Владимиров, В. П. Третьяк // Альманах «Наука, Инновации, Образование». – 2008. – Вып. 7 – С. 72–86.

32. Власюк О. С. Конкурентоспроможність регіонів як елемент інтеграційних стратегій України / О. С. Власюк // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: Збірник наукових праць / відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів : Ін-т регіональних досліджень, 2008. – Вип. 3 (71). – С. 13–17.

33. Внукова Н. М. Услуги банков как обеспечение кластерных инициатив трансграничного сотрудничества / Н. М. Внукова // Банкир. – 2007. – № 1. – С. 56–60.

34. Войнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. Войнаренко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 27–30.

35. Войнаренко М. П. Кластери в інституційній економіці: монографія / М. П. Войнаренко. – Хмельницький : ХНУ, 2011. – 502 с.

36. Войнаренко М. П. Кластерные технологии в системе развития предпринимательства, интеграции и привлечения инвестиций / М. П. Войнаренко // Social Aspects and Financing of Industrial Restructuring : Regional forum, 26 and 27 November 2003, Moscow, Russian Federation. Topic 6: Regional dimension of industrial restructuring. – М. : Press, 2003. – С. 29–37.

37. Войнаренко М. П. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. П. Войнаренко // Економіст. – 2000. – № 1. – С. 29–33.

38. Волосяк М. В. Роль кластерів у промислово-інноваційному розвитку регіонів / М. В. Волосяк // Економіка: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2006. – № 213. Том IV. – С. 125–1263.

39. Воронов А. А. Кластерный анализ – база управления конкурентоспособностью на макроуровне / А. А. Воронов, А. Н. Буряк // Маркетинг. – 2003. – №1 (68). – С. 11–20.

40. Воронов А. А. Кластеры – новая форма самоорганизации промышленности в условиях конкуренции / А. А. Воронов // Маркетинг: методы, формы, исследования. – 2002. – № 5. – С. 42–50.

41. Воронов Д. С. Конкурентоспособность предприятия: оценка, анализ, пути повышения / Д. С. Воронов, В. В. Криворотое. – Екатеринбург : УГТУ-УПИ, 2001. – 96 с.

42. Галенко О. І. Формування зерно продуктового кластера в південному регіоні [Електронний ресурс] / О. І. Галенко // Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/61.pdf>. — Назва з екрану.

43. Гаман М. В. Державне регулювання інноваціями України та зарубіжний досвід: монографія / Гаман М. В. . – К.: Вікторія, 2004. – 312 с.

44. Геєць В. М. Інноваційний шлях розвитку та економічне зростання / В. М. Геєць // Інноваційна Україна : науковий збірник. – 2005. – Вип. 7. – К. : НТУ КПІ. – С. 38 – 42.

45. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.

46. Герасимчук З. В. Організаційно-економічний механізм становлення інноваційного потенціалу регіону: монографія / З. В. Герасимчук, Н. С. Куцай. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. – 216 с.

47. Гімпель В. В. Еколого-економічне обґрунтування кластерних формувань для забезпечення сталого розвитку регіону : автореферат. канд. екон. наук, спец. : 08.00.06. – Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища / В. В. Гімпель. – Суми : СумДУ, 2013. – 20 с.

48. Глушаниця Р. В. Кластерний принцип формування міжнародних стратегічних альянсів / Р. В. Глушаниця // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 3. – С. 38–43.

49. Гонорська А. В. Аналіз економічної ефективності інноваційних проектів / А. В. Гонорська, В. С. Косинський, С. М. Куц // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2007. – № 2(31). – С. 15–21.

50. Горблюк Р. В. Кластери: теоретичне підґрунтя та перспективи розвитку // Р. В. Горблюк // Регіональна економіка. – 2010. – № 3. – С. 222–229.

51. Гораль Л.Т. Візії вітчизняної кластеризації: сутнісно-аналітичний аспект // Л.Т. Гораль / Вісник тернопільського економічного університету. – 2014. – №3. – 49–56.

52. Горецький А. І. Державні механізми формування кластерів у рекреаційній сфері Карпатського регіону / А. І. Горецький // Державне будівництво. – 2013. – №2. – С. 7–13.

53. Городиський Т. І. Інноваційний потенціал регіону: суть, функції та структура / Т. І. Городиський // Економіка: проблеми теорії та практики : Зб. наук. праць Дніпропетровського національного університету: в 3-х томах. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2006. – Вип. 220. – Т. 3. – С. 889–901.

54. Господарський кодекс від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 1. – С. 21.

55. Грановеттер М. Успех инновационного кластера основан на открытости, гибкости и свободе [Электронный ресурс] // The New Times. – 2010. – № 12. – Режим доступа: <http://newtimes.ru/articles/detail/1884>. – Название с экрана.

56. Грик Я. Н. Ресурсный подход к оценке инновационного кластера / Я. Н. Грик, Е. А. Монастырный // Инновации. – 2006. – № 5. – 56–60.

57. Громыко Ю. В. Что такое кластеры и как их создавать? [Электронный ресурс] / Ю. В. Громыко // Альманах «Восток». – 2007. – № 1 (42). – Режим доступа : http://www.situation.ru/app/j_art_1178.htm. – Название с экрана.

58. Гуменюк О. І. Кластери як організаційна структура інноваційно-інвестиційної моделі розвитку промисловості / О. І. Гуменюк // Економіка та управління національним господарством. – 2007. – № 2(68). – С. 9–18.

59. Гуриева Л. К. Национальная инновационная система России: модели и инфраструктура [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://masters.donntu.edu.ua/2004/fem/belomerya/library/6.htm>. – Название с экрана.

60. Гудзь М. В. Економічні аспекти впливу інфраструктури на інвестиційний потенціал регіонів / М. В. Гудзь // Економічний простір: збірник наукових праць. – № 67. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2012. – С. 104-110.

61. Гудзь М. В. Туристський кластер як форма прояву інтеграційних процесів / М.В. Гудзь // Маркетинг: теорія і практика : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля / гол. ред. Т. С. Максимов. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2012. – С. 75-80.

62. Гудзь М. В. Методичні підходи до оцінювання інвестиційної привабливості регіону [Електронний ресурс] / М. В. Гудзь // Ефективна економіка. – 2012. – № 12. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1682>. - Назва з екрану.

63. Гудзь М. В. Підходи до реалізації стратегії розвитку рекреаційних регіонів / М. В. Гудзь // Можливості та розвиток сучасного туризму : світовий та національний досвід : монографія / за заг. ред. проф. В. М.Зайцевої; Запорізький національний технічний університет. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2014. – С. 5-11.

64. Гудзь М. В. Проблеми та перспективи розвитку регіональних кластерів в Україні [Електронний ресурс] / М. В. Гудзь // Ефективна економіка. – 2015. – № 3. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=2&iid=2915>. - Назва з екрану.

65. Данилишин Б. М. Регулювання розвитку інноваційного потенціалу в економіці: монографія / Б. М. Данилишин, М. Х. Корецький, О. І. Дацій. – Донецьк : Юго–Восток Лтд, 2006. – 292 с.

66. Дворцов В. И. Пространственное развитие территории на основе кластерных технологий / В. И. Дворцов // Менеджмент в России и за рубежом. – 2008. – № 2. – С. 45–48.

67. Демченко В. В. Особенности формирования транскордонных кластерів / В. В. Демченко // Регіональна економіка. – 2010. – № 3. – С. 179–186.

68. Державне управління: плани і проекти економічного розвитку: монографія / За заг. ред. О. Ю. Кучеренка, І. В. Запатріної. – К. : ВІП, 2006. – 624 с.

69. Діденко О. А. Розвиток кластерних систем як засіб конкурентоспроможності національної економіки / О. А. Діденко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 1. – С. 37–42.

70. Дмітрієва В. О. Розширення кола критеріїв, ознак видів кластерів та розробка її фасетної класифікації / В. О. Дмітрієва, І. В. Вишнякова // Экономика и управление: научно-практический журнал // Национальная Академия природоохранного и курортного строительства. – №2. – Симферополь: НАПКС, 2011. – С.60-64.

71. Дмитерко М. О. Регіональні кластери України: Ефективність їх створення та перспективи розвитку / М. О. Дмитерко // Социально-экономические реформы в контексте интеграционного выбора Украины : X Международная научно-практическая Интернет-конференция (21–22 ноября 2013 г.). - Режим доступа: http://www.confcontact.com/2013-sotsialno-ekonomicheskie-reformi/2_dmitrenko.htm. - название с экрана.

72. Дорофиев В. В. Управление научно-техническим потенциалом региона: организационно-информационные аспекты. – К. : УкрИНТЄСИ, 1995. – 216 с.

73. Дырдонова, А.Н. Оценка эффективности кластерных образований в регионе / А.Н. Дырдонова // Регионология. – 2010. – № 4. – С. 83-88

74. Егорова М. Модель региональной инновационной системы: теоретико-методологический аспект / М. Егорова, В. Авилова // Инновации. – 2007. – № 6. – С. 66–69.

75. Емельянов А. А. Имитационное моделирование экономических процессов: уч. пособ. / А. А. Емельянов, Е. А. Власова, Р. В. Дума. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 368 с.

76. Єрмакова О. А. Підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України на основі кластерної моделі: монографія / О. А. Єрмакова. – Одеса : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. – 221 с.

77. Єрмакова О.А. Підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України на основі кластерної моделі: автореферат. канд. екон. наук, спец.: 08.00.05. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / О. А. Єрмакова. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, 2010. - 20 с.

78. Забарна Е. Сучасні організаційні форми інноваційної діяльності / Е. Забарна // Економіст. – 2004. – № 6. – С. 63 – 65.

79. Загорский В. С. Кластеры: признаки, диагностика, формирование [Электронный ресурс] / В. С. Загорский, А. Н. Тищенко // Проблемы экономики. – 2009. – №4. – Режим доступа : http://www.nbu.gov.ua/portal /soc_gum/rekon/2009_4/12-19.pdf.] – Название с экрана.

80. Захарченко В. И. Разработка кластерной политики для малого бизнеса в промышленности [Электронный ресурс] / В. И. Захарченко, Л. Д. Глущенко. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/4_SND_-2011/Economics/10_78442.doc.htm. – Название с экрана.

81. Захарченко Кластерная форма территориально-производственной организации/ В.И. Захарченко, В.Н. Осипов – Одесса: «Фаворит» – «Печатный дом», 2010. – 236 с.

82. Зобов А. Инновационные кластеры: системный подход / А. Зобов // Маркетинг. – 2011. – № 3. – С. 14–21.

83. Иванова Н. Национальные инновационные системы / Н. Иванова // Вопросы экономики. – 2001. – № 7. – С. 59–70.

84. Иванова О. П. Эффективность интеграции: методы оценки / О. П. Иванова. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2002. – 214 с.

85. Игнатова Н. В. Влияние межфирменной интеграции на эффективность промышленного производства : дис. канд. экон. наук : 08.00.01 / Н. В. Игнатова. – Волгоград, 2004. – 196 с.

86. Израэль Ю. А. Экология и контроль состояния природной среды / Израэль Ю. А. – Л. : Гидрометеиздат, 1979. – 376 с.

87. Ильяшенко С. Н. Теоретические основы экономического регулирования экологичности технологий предприятий ТЭК / С. Н. Ильяшенко, О. В. Прокопенко // Инновационное развитие топливно-энергетического комплекса : проблемы и возможности ; под общ. ред. Г. К. Вороновского, И. В. Недина. – К. : Знання України, 2004. – С. 139 – 147.

88. Иванченко Г. В. Агротехнопарк: необхідність створення та роль в розвитку регіону / Г. В. Иванченко // Актуальні проблеми і прогресивні напрямки управління економічним розвитком вітчизняних підприємств : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (24–25 травня 2011 р.) / Редкол. : П. П. Мазурок, А. П. Наливайко, А. В. Шайкан [та ін.] – Кривий ріг : КЕІ КНЕУ, 2011. – С. 361-364.

89. Иванченко Г. В. Використання комунікаційних технологій в управлінні регіональною економікою / Г. В. Иванченко // Внутрішня торгівля: розвиток та механізми регулювання на макро- і макрорівнях : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Львів : Львівська комерційна академія, 2013. – С. 161-163.

90. Иванченко Г. В. Ефективність створення і функціонування інтегрованих формувань в регіоні / Г. В. Иванченко, Н. Г. Міценко // Вісник Львівської комерційної академії. – 2011. – Вип. 36. – С. 155-158.

91. Иванченко Г. В. Інноваційні аспекти розвитку кластерних утворень / Г. В. Иванченко // Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки : збірник тез IV Всеукраїнської міжвузівської науково-конференції (7-8 квітня 2011 р.). – Рівне : НУВГП, 2011. – С. 133-134.

92. Иванченко Г. В. Інтегральні утворення: суть та умови розвитку в регіоні / Г. В. Иванченко, Н. Г. Міценко // Соціально-економічні та правові дослідження в

суспільстві знань : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції : 3-4 червня 2010 р. – Львів : Львівський інститут МАУП, 2010. – С. 333-335.

93. Іванченко Г. В. Кластер як форма розвитку сучасних систем організації управління в регіоні / Г. В. Іванченко // Інтеграційні економіко-правові напрями розвитку України та країн близького зарубіжжя : збірник матеріалів I міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2012. – С. 120-122.

94. Іванченко Г. В. Кластерні моделі розвитку інфраструктури Дрогобиччини / Іванченко Г. В. // Вісник Львівської комерційної академії. – 2011. – Вип. 38. – С. 166-172.

95. Іванченко Г. В. Кластерні моделі розвитку як ефективна форма економічного устрою регіону / Г. В. Іванченко // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України . – 2011. – Вип. 21.11. – С. 165-170.

96. Іванченко Г. В. Методологічні основи управління інноваційною діяльністю сучасного підприємства / Г. В. Іванченко, Н. Ю. Чорна, О. В. Кочерга // Інвестиції : практика та досвід. – 2014. – № 1. – С. 98-103.

97. Іванченко Г. В. Основні етапи розробки і реалізації інноваційної кластерної стратегії / Г. В. Іванченко // Інноваційна стратегія і тактика фінансово-економічного розвитку суб'єктів національного господарства : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (19-20 грудня 2014р.). – Чернівці, 2014. – Ч. 2. – С. 117-120.

98. Іванченко Г. В. Основні завдання формування інноваційного кластеру на території агломерації «Дрогобиччина» / Г. В. Іванченко // Соціально-економічні аспекти реструктуризації регіональної економіки : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Вінниця, 6-7 грудня 2012 р. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2012. – Т. 1. – С. 141-144.

99. Іванченко Г. В. Основні критерії класифікації кластерних утворень / Г. В. Іванченко // Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України : збірник наукових праць Міжнародної науково-

практичної конференції. – Вінниця : Центр підготовки наукових та навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ, 2013. – Ч. 1. – С. 45-52.

100. Іванченко Г. В. Особливості оцінювання ефективності кластерних утворень / Г. І. Башнянин, Т. І. Городиський, Г. В. Іванченко // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України . –2013. – Вип. 23.7. – С. 157-164.

101. Іванченко Г. В. Особливості формування інноваційного регіонального кластера «Дрогобиччина» / Г. В. Іванченко // Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: VIII Міжнародний бізнес-форум (19 березня 2015 р.). – К. : КНТЕУ, 2015. – С. 103-105.

102. Іванченко Г. В. Оцінка ефективності кластерних утворень / Г. В. Іванченко // Проблеми економіки та управління у промислових регіонах: матеріали доповідей учасників IV міжрегіональної науково-практичної конференції, 27–28 травня 2011р. / відпов. ред. П. В. Гудзь. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2011. – С. 50-51.

103. Іванченко Г. В. Прогнозування розвитку кластерних моделей регіону / Г. В. Іванченко // Перспективы инновации в науке, образовании, производстве и транспорте 2011 : сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции. – Экономика, Туризм и рекреация, География, Геология. – Одесса : Черноморье, 2011. – Т. 13. - С. 14-15.

104. Іванченко Г. В. Розробка кластерної моделі розвитку регіонів: методологічний підхід [Електронний ресурс] / Г. В. Іванченко // Ефективна економіка. – 2013 – № 5. – Режим доступу до журналу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2049>. - Назва з екрану.

105. Іванченко Г. В. Роль соціально-економічного потенціалу в регіональному відтворювальному процесі / Г. В. Іванченко // Інноваційна модель розвитку регіону як умова економічної безпеки в контексті інтеграційних процесів : матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених / За заг. ред. д.е.н., проф. В. І. Дубницького. – Донецьк : ДЕГІ, 2011. – С. 33-35.

106. Іванченко Г. В. Синергетичний ефект кластерних утворень в регіоні / Г. В. Іванченко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2012. – №2 (53). – С. 66-70.

107. Іванченко Г. В. Стадії життєвого циклу кластерів та особливості їх еволюції / Г. В. Іванченко // Інноваційний потенціал соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції. – Вінниця : Центр підготовки наукових та навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ, 2012. – Ч. 1. – С. 106-111.

108. Іванченко Г. В. Формування кластерних утворень: світовий досвід / Г. В. Іванченко, Н. Г. Міценко // Стратегічний розвиток національної економіки, регіонів і підприємств : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 15-17 листопада 2012 року, м. Донецьк. – Донецьк : ДонДУУ, 2012. – Т. 2. Регіон у системі пріоритетів стратегічного економічного розвитку. – С. 86-90 (0,20 друк. арк.).

109. Іванченко Г. В. Формування кластерної політики в Україні / Г. В. Іванченко // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2012. – Вип. 14. – С. 182-185.

110. Іванченко Г. В. Формування оцінки конкурентоспроможності кластерних утворень / Г. В. Іванченко // Стратегічні пріоритети розвитку національної економіки і регіонів. – 2012. – Т. XIII. – Вип. 256. – С. 55-63.

111. Іванченко Г. В. Функціонування регіональної агломерації «Дрогобиччина» як агломеративного кластера / Г. В. Іванченко // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2011. – Вип. 21.9. – С. 160-172.

112. Іванченко Г. В. Cluster Models in Ukraine: Benefits and Problems of Interration / Г. В. Іванченко // Scientific Letters of International Academic Society of Michal Baludansky. – 2012. – № 1 – С. 96-97.

113. Інноваційна діяльність Львівської області: статистичний збірник / [відп. за вип. Л. В. Сотнікова]. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2014. – 60 с.

114. Інтернет-сторінка Міжнародної асоціації наукових парків (МАНП) [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://technopark.al.ru>. – Назва з екрану.

115. Йохна М. А. Економіка і організація інноваційної діяльності / М. А. Йохна, В. В. Стадник. – К. : Академія, 2005. – 400 с.

116. Калашникова Н. И. Хозяйственные связи между предприятиями: содержание, функционирование, управление : монография / Н. И. Калашникова. – Саратов : Саратовский ун-т, 1988. – 111 с.

117. Камінська О. В. Формування та розвиток виробничо-інноваційних кластерів в регіонах України: автореферат. канд. екон. наук, спец. : 08.00.05. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / О. В. Камінська – Черкаси: Черкаський державний технологічний університет, 2015. - 24 с.

118. Карапетян Е. Модернізація типології промислових кластерів [Електронний ресурс] / Е. Карапетян // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 2 (5). – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11keetpk.pdf>. – Назва з екрану.

119. Карминский А. М. Информационные системы в экономике: в 2-х ч. Ч. 1. Методология создания / А. М. Карминский, Б. В. Черников. – Учеб. пособие. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 336 с.

120. Ковальова Ю. М. Механізм регулювання соціально-економічного розвитку регіону на основі формування кластерів / Ю. М. Ковальова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 4. – С. 179–187.

121. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность / Д. И. Кокурин. – М. : Экзамен, 2001. – 576 с.

122. Концепція впровадження кластерної моделі [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.ppngo.org/sub_page.php?menu=2&id=-53&pid=13. – Назва з екрану.

123. Корецький Б. М. Домінантні напрямки управління конкурентоспроможністю регіону на основі кластеризації його економіки / Б. М. Корецький, А. Б. Клиновський // Формування ринкових відносин. – 2008. – № 9. – С. 124–127.

124. Косач І. А. Функціонування кластерів в умовах сучасних економічних відносин / І. А. Косач // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 1. – С. 125–128.

125. Котов А. А. Финансово-промышленные группы в переходной экономике России : автореф. дис. канд. экон. наук : 08.00.01 / А. А. Котов; Воронежский госуд. ун-т. – Воронеж, 2000. – С. 15–17.

126. Крайник О. П. Кластери як інструмент економічного розвитку регіону [Електронний ресурс] / О. Крайник // Науковий вісник «Демократичне врядування»: електронне фахове видання. – 2010. – Вип. 5. – Режим доступу: <http://www.lvivacademy.com/visnik5/fail/+Krajnyk.pdf>. - Назва з екрану.

127. Крикавський Є. В. Маркетинг енергозбереження / Є. В. Крикавський, Н. С. Косар, Л. А. Мороз. – Львів : Львівська політехніка, 2001. – 196 с.

128. Кугаевский А. А. Эффективность регионального транспортного комплекса (методологические вопросы) / А. А. Кугаевский. – Новосибирск : Наука, 1989. – 128 с.

129. Кузнецова І.С. Національна інноваційна система та її становлення в Україні / І. С. Кузнецова // Економіка знань та її перспектива для України. – К. : Інститут економічного прогнозування, 2005. – С. 133–134.

130. Кузьмін О.Є. Кластери як важливий чинник залучення інвестицій на промислові підприємства / О. Є. Кузьмін, Л. О. Саталкіна // Бізнес інформ. – 2013. – № 4. – С. 127–134.

131. Кулик Р. О. Основні економічні механізми формування синергетичного ефекту в кластерних структурах / Р. О. Кулик // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С. 35–41.

132. Кулик Р. О. Особливості формування кластерних структур / Р. О. Кулик // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 68–71.

133. Куртева Т. Непростой опыт организации кластеров / Т. Куртева // Діловий вісник. – 2009. – № 10. – С. 10–12.

134. Кусраев А. Г. Интеллект народа и образ жизни [Электронный ресурс] /А.Г. Кусраев // Режим доступа: http://www.darial-online.ru/1999_4/kusraev.shtml. – Название с экрана.

135. Лапко Е. Экологический фактор в инновационной деятельности / Е. Лапко // Экономика Украины. – 1998. – № 8. – С. 69–75.

136. Ларионова Н. А. Конкурентоспособность региона в глобализирующейся экономике. Экономика региона: тенденции развития : монография / Н. А. Ларионова; под общ. ред. О. И. Кирикова. – Воронеж : ВГПУ, 2006. – 182 с.

137. Лисенко І. В. Особливості організаційно-інвестиційного механізму формування кластерних утворень / І. В. Лисенко // Вісник Чернігівського державного технічного університету. – 2012. – № 3 (60). – С. 98–106.

138. Лямець В. І. Концептуальні основи побудови стратегії кластера / В. І. Лямець, О. А. Ягольницький // Економіка розвитку. – 2010. – № 4. – С. 44–46.

139. Малий М. В. Якщо зацікавлених людей об'єднує спільна мета, то можна подолати будь-які перешкоди / М. В. Малий // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 14–15.

140. Марков Л. С. Кластерообразование в региональной экономике : монография / Л. С. Марков, И. Г. Меньшенина, Л. М. Капустина. – Екатеринбург : Урал. гос. экон. ун-т, 2008. – 154 с.

141. Марков Л. С. Экономические кластеры: понятия и характерные черты / Л. С. Марков //Актуальные проблемы социально-экономического развития : взгляд молодых ученых : сб. науч. тр. – Новосибирск : ИЭОПП СО РАН, 2004. – С. 104.

142. Марченко Т. І. Суть та система класифікації кластерних структур [Електронний ресурс] / Т. І. Марченко // Спецпроект: анализ научных исследований : матеріали V міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (17-18 июня 2010 года). – Режим доступа: http://www.confcontact.com/2010spec_tezi/ec_marchenko.php. - Назва з екрану.

143. Маршалл А. Принципы экономической науки: в 3-х томах. Т. 1 / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1993. – 235 с.

144. Матюха В. В. Кластери як форма територіальної організації надрокористування в умовах посилення процесів глобалізації / В. В. Матюха // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 2. – С. 214–218.

145. Матюха В. В. Комплексна оцінка економічної ефективності функціонування кластерних структур / В. В. Матюха // Будівництво України. – 2008. – № 6. – С. 5–7.

146. Мельник А. Ф. Ідентифікація структурно-технологічної деформації економіки регіонів як база вибору механізмів регіональної структурної політики / А. Ф. Мельник // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2014. – №1. – С. 23–34.

147. Микитюк Н. О. Особливості застосування системного підходу при формуванні та управлінні кластерами / Н. О. Микитюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 683. – С. 112–117.

148. Мишенин Е. В. Организационно-экономические принципы формирования мониторинга лесов / Е. В. Мишенин // Бизнес-информ. – 1999. – № 21–22. – С. 81–85.

149. Мишенин Е. В. Принципы формирования экологического мониторинга / Е. В. Мишенин, М. А. Комлык // Инновационное развитие топливно-энергетического комплекса: проблемы и возможности ; под общ. ред. Г. К. Вороновского, И. В. Недина. – К. : Знання України, 2004. – С. 168 – 173.

150. Мишенина Н. В. Оценка уровня экологизации производства на инновационной основе / Н.В. Мишенина // Инновационное развитие топливно-энергетического комплекса: проблемы и возможности ; под общ. ред. Г. К. Вороновского, И. В. Недина. – К. : Знання України, 2004. – С. 151 – 156.

151. Миграян А. А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой [Электронный ресурс] / А. А. Миграян / Режим доступа : <http://subcontract.ru/Docum/http://www.krsu.edu.kg/vestnik/v3/a15.html>. - Название с экрана.

152. Мізерник І. Д. Проблеми створення та функціонування агротехнопарку «Дрогобич» / І. Д. Мізерник, Б. І. Бугай, М. В. Одрехівський, Н. Б. Франків // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С. 238 – 245.

153. Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів / Н. А. Мікула // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : Збірник наукових праць. Вип. 3 (71); за ред. Є. І. Бойко. – Львів : Ін-т регіональних досліджень, 2008. – С.129–141.

154. Міценко Н. Г. Логістика як інструмент інтеграції підприємств України в системи транскордонного співробітництва / Н. Г. Міценко, І. П. Міщук // Бюлетень міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. - № 1(5). - Т. 2. - С. 234-243.

155. Міценко Н. Г. Необхідність та напрямки державного впливу на формування і розвиток інтегрованих систем / Н. Г. Міценко // Науково-технічна інформація. - 2013. - № 1 (55). - С. 34-40.

156. Міценко Н. Г. Проблеми ефективної діяльності малих підприємств та шляхи її забезпечення / Н. Г. Міценко, О. М. Кринська // Науковий вісник : зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУУ, 2006. - Вип. 16.2. - С. 194-198.

157. Міценко Н. Г. Про об'єктивну необхідність поєднання державного і ринкового регулювання економіки / Н. Г. Міценко, М. М. Павлишенко // Вісник ЛКА : зб. наук. праць. - (Серія економічна). - Львів : ЛКА, 2007. – Вип. 25. – С. 531-542.

158. Міценко Н. Г. Формування цільової концепції розвитку малого підприємства / Н. Г. Міценко, Н. М. Кудрявцева // Науковий вісник : зб. наук. праць. - Науки: економіка, політологія, історія. - Одеса : ОНЕУ, 2013. – № 5 (184). - С. 40-47.

159. Мовчан І. В. Формування інноваційних кластерів в Україні / І. В. Мовчан, І. М. Чучіна // Економічний простір. – 2011. – № 49. – С. 289–294.

160. Монастырный Е. А. Инновационный кластер / Е. А. Монастырный // Инновации. – 2006. – № 2. – С. 38–43.

161. Мошнов В. А. Комплексная оценка конкурентоспособности предприятия [Электронный ресурс] / В. А. Мошнов. – Режим доступа : http://www.cfin.ru/management/strategy/estimate_competitiveness.shtml – Название с экрана.

162. Огородник І. В. Розвиток і розміщення нових локальних мережевих територіально-виробничих систем-кластерів // Формування ринкових відносин в Україні : Зб. наук. пр. – К. – 2004. – Вип. 2 (33). – С. 53–59.

163. Одрехівський М. В. Інноваційна модель розвитку агломерації «Дрогобич-Борислав-Стебник-Трускавець-Східниця» / М. В. Одрехівський // Регіональна економіка. – 2002. – № 4. – С. 128–134.

164. Одрехівський М. В. Маркетингово-орієнтоване управління рекреаційними інноваційними підприємствами : автореф. дис. д-ра екон. наук : 08.00.04 / М. В. Одрехівський ; Донецьк : Донец. нац. ун-т., 2010. – 40 с.

165. Одрехівський М. В. Методологічні засади розвитку машинобудівного комплексу Дрогобиччини / М. В. Одрехівський, Ю. С. Хомош // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Проблеми управління інноваційною діяльністю : збірник наукових праць. – Львів, 2005. – Вип. 3 (53). С. – 511 – 518.

166. Олійник А. Д. Методологічні основи формування інноваційних кластерних структур / А. Д. Олійник // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб. / за ред. І. Г. Ткачук. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. V. – Т. 1. – С.170–178.

167. Онишко Св. В. Державне регулювання кластеризації економіки як напрямок розбудови національної інноваційної моделі / Св. В. Онишко, С. В. Онишко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 11. – С. 55–61.

168. Організація забезпечення створення фінансових кластерів транскордонного співробітництва : монографія / наук. ред. та кер. кол. авт. докт. екон. наук, проф. Внукова Н. М. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2011. – 104 с.

169. Островерхов, В. М. Кластерна модель інноваційного розвитку економіки Прикарпаття / В. М. Островерхов, І. М. Білецька // Проблеми

соціально-економічного розвитку регіонів в умовах глобалізації : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – Запоріжжя, 2011. – С. 173-182.

170. Папковська О. Формування кластерної політики в регіонах України [Електронний ресурс] / О. Папковська // Праці Одеського політехнічного університету. – 2011. – Вип. 1(35). – Режим доступу : file:///C:/Users/Администратор/Downloads/Popu_2011_1_47%20(1).pdf. – Назва з екрану.

171. Пархомець М. К. Організаційно-економічні засади підвищення функціонування цукробурякового під комплексу АПК: монографія / М. К. Пархомець, Р. О. Олійник. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 260 с.

172. Пасхальный Д. С. Развитие хозяйственных связей в условиях формирования кластерных структур : автореф. дис. на соискание уч. степени к.э.н.: спец. 08.00.01/ Денис Сергеевич Пасхальный; Саратовский гос. соц.–эконом. ун-т. – Саратов, 2008. – С. 18.

173. Передовий досвід розвитку кластерів // For the Programme Sustainable Economic Development and Employment Promotion (SEDEP) in the Ukraine PN : 2007.2159.7 – Київ, 2009 р. – 69 с.

174. Пилипенко И. В. Новая геоэкономическая модель развития страны: повышение конкурентоспособности с помощью развития кластеров и промышленных районов / И. В. Пилипенко // Безопасность Евразии. – 2003. – № 3. – С. 580–604.

175. Підвисоцький В. Г. Транскордонні кластери: європейський досвід створення та розвитку / В. Г. Підвисоцький, Т. В. Палпу // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 4. – С. 28–35.

176. Пічугіна М. А. Оцінка ефективності діяльності інноваційного кластеру [Електронний ресурс] / М. А. Пічугіна // Ефективна економіка. – 2010. – № 6. – Режим доступу: <http://economy.nauka.com.ua/index.php?-operation=1&iid=245>. – Назва з екрану.

177. Познякова О. І. Кластери як результат трансформації власності в системі інноваційних структур / О. І. Познікова // Вісник Нац. у-ту «Львівська

Політехніка» : Проблеми економіки та управління. – 2010. – № 8 (668). – С. 135-141

178. Портер М. Конкуренция / М. Портер; [пер. с англ.] – М : Вильямс. 2005. – 608 с.

179. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.

180. Портер М. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер ; пер. з англ. – К. : Основи, 2003. – 390 с.

181. Принципи оцінки конкурентоздатності регіонів .– К. : ІС, 2004. – 119с.

182. Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів: Постанова Кабінету Міністрів України № 549 від 22 травня 1996 [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/-show/549-96-п>. – Назва з екрану.

183. Про інноваційну діяльність: Закон України № 40-IV від 04 липня 2002 [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. – 2002. – № 31. – С. 145. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>. – Назва з екрану.

184. Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні: Закон України № 3715-VI від 08 вересня 2011 [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. – 2011. – № 77. – Ст. 2841. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>. – Назва з екрану.

185. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України № 991-XIV від 16 липня 1999 [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. – 1999. – № 32. – С. 57. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/991-14>. – Назва з екрану.

186. Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець»: Закон України № 514-XIV від 18 березня 1999 [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. – 1999. – № 14. – С. 3. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514-14>. - Назва з екрану.

187. Развитие кластеров: сущность, актуальные подходы, зарубежный опыт / авт.-сост. С. Ф. Пятинкин, Т. П. Быкова. Минск : Тесей, 2008. – 78 с.

188. Разуев И. Г. Особенности взаимодействия финансового интеллектуального капитала в российской экономике: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.01 / И. Г. Разуев. – Самара, 2007. – 24 с.

189. Реймерс Н. Ф. Природопользование : словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс. – М. : Мысль, 1990. – 637с.

190. Рибак Ю. В. Кластерні моделі розвитку країн скандинавського регіону : автореферат. канд. экон. наук, спец.: 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини / Ю. В. Рибак. – К. : Київський нац. економічний ун-т ім. В. Гетьмана, 2014. – 20 с.

191. Романова Е. Региональные кластеры и конкурентная экономика (на примере Германии) / Е. Романова // Современная Европа. – 2008. – № 2. – С. 90–104.

192. Рутко Д. Ф. Оценка эффективности функционирования кластерных структур / Д. Ф. Рутко // Научные труды РИВШ. Философско – гуманитарные науки : Сб. науч. ст. / под ред. В.Ф. Беркова. – Минск : РИВШ, 2009. – Вып. 7 (12). – С. 413–419.

193. Рыхтик М. И. Национальная инновационная система США: история формирования, политическая практика, стратегия развития / М. И. Рыхтик, Е. В. Корсунская // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2012. – № 6(1). С. 263–268.

194. Самко О. О. Стратегічні імперативи нарощування та активізації використання туристичного потенціалу регіону : автореферат. канд. экон. наук, спец.: 08.00.05 – розвиток продуктивних сил та регіональна економіка / О. О. Самко – Чернігів : Чернігівський державний технологічний університет, 2010. – 20 с.

195. Самойлов М. А. Оценка эффективности функционирования региональных промышленных кластеров (методические основы) / М. А. Самойлов // Экономические науки. – 2009. – № 6. – С. 168-171.

196. Сандулова Т. Международная конференция по кластерам в Севастополе / Т. Сандулова // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 68–69.

197. Семенов В. А. Управление нагрузкой в США и Великобритании / В. А. Семенов // Энергетик. - 1992. - № 6. - С. 19-20.

198. Семенов Г. А. Кластеры підприємств : зарубіжний досвід як приклад ефективності інноваційного розвитку / Г. А. Семенов, О. С. Богма // Держава та регіони. – (Серія: Економіка та підприємництво). – 2006. – № 4. – С. 323–327. –

199. Семенова Н. Н. Кластеризация – новое явление в мировой экономике и политике [Электронный ресурс] / Н. Н. Семенова. – Режим доступа : www.nikst.ru. - Название с экрана.

200. Сіваченко І. Ю. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств: навч. посібник / За ред. І. Ю. Сіваченка, Ю. Г. Козака, Ю. І. Єханурова. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 456 с.

201. Сілін Р. Кластери: погляд громадськості... / Р. Сілін // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 36–39.

202. Скопенко Н. С. Основні підходи до визначення доцільності та ефективності інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання / Н. С. Скопенко // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – К. : НУХТ. – 2013. – № 52. – С. 186–196.

203. Смолич Д. В. Концептуальні засади формування інноваційних кластерів в умовах транскордонного співробітництва регіонів / Д. В. Смолич // Проблеми економіки та управління : збірник наукових праць / відп. ред. Й. М. Петрович. – Львів : Львівська політехніка, 2012. – С. 206–211.

204. Соколенко С. И. Проблемы і перспективи посилення конкурентоспроможності економіки України на основі кластерів / С. И. Соколенко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 31–35.

205. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: сети, альянсы, партнерства, кластеры / С. И. Соколенко. – К. : Логос, 2002. – 646 с.

206. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации : Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Украинский контекст. Научное издание / С. И. Соколенко. – К. : Логос, 2002 – 648 с.

207. Соколенко С. І. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону [Електронний ресурс] / С. І. Соколенко // Формування та розвиток регіональних кластерів як один із інструментів підвищення конкурентоспроможності регіону : матеріали круглого столу (Полтава, 11 липня 2008 р.). – Режим доступу : <http://ucluster.org/-sokolenko/2008/07/innovacijny-klastery-mexanyzm-pidvyshhennya-konkurentospromozhnosti-regionu/>. – Назва з екрану.

208. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці / С. І. Соколенко. –К. : Логос, 2004. – 848 с.

209. Соколенко С. І. Проблеми і перспективи посилення конкурентоздатності економіки України на основі кластерів / С. І. Соколенко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : Збірник наукових праць / Відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів : Ін-т регіональних досліджень, 2008. – Вип. 3 (71). – С.18–30.

210. Соколенко С. І. Проблеми і перспективи посилення конкурентоспроможності економіки України на основі кластерів / С. І. Соколенко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 31–35.

211. Соколенко С. І. Стратегія конкурентоспроможності економіки України на основі інтеграційних систем – кластерів / С. І. Соколенко Севастополь : Рібест, 2006, – 37 с.

212. Соколенко С. І. Фінансування розвитку нових виробничих систем / С. І. Соколенко // Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія / О. М. Алимов, А. І. Даниленко [та ін.] – К. : Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. - 540 с.

213. Сомова Е. Промышленные кластеры. Зарождение, функционирование и упадок / Е. Сомова // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 4. – С. 117–121.

214. Стеченко Д. М. Системно-структурний підхід до формування машинобудівних інноваційно-технологічних кластерів / Д. М. Стеченко,

Ж. М. Жигалкевич // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць ; спец. вип. у 2 ч. / відп. ред. А. Ф. Павленко. – К. : КНЕУ, 2010. – Ч. 2. – Економіка підприємства: теорія і практика. – С. 337–344.

215. Сторонянська І. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку: монографія / І. Сторонянська. – Львів : ІРД НАН України, 2009. – 392 с.

216. Тарасенко В. Стратегии развития территориальных кластеров / В. Тарасенко // Экономические стратегии. – 2011. – № 11. – С. 82-92.

217. Тищенко О. М. Кластери як вектор розвитку економіки: організація, сутність і концепції / О. М. Тищенко // Теоретичні та прикладні питання економіки : Зб. наук. праць. – К. : Київський університет, 2010. – Вип. 21. – С. 74–80.

218. Ткаченко Т. І. До основ механізму формування кластерів у туризмі / Т. І. Ткаченко // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 236. – С. 89–92.

219. Ткачук І. Г. Кластер народних художніх промислів «Сузір'я»: методика, коментар, поради: навч. посібник / І. Г. Ткачук, С. О. Кропельницька, А. Д. Петруняк. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2009 – 272 с.

220. Томарева-Патлахова В. В. Моделі регіонального розвитку в контексті економічних реформ / В. В. Томарева-Патлахова // Держава та регіони. - (Сер. : Економіка та підприємництво). - 2013. - № 1. – С. 76-80.

221. Третьяк В. П. Кластеры предприятий как форма квазиинтеграции [Электронный ресурс] / В. П. Третьяк. – Режим доступа : www.znanie.org/FLG/Tretyak/Prezen21_10.ppt. – Название с экрана.

222. Трофимова О. М. К вопросам формирования инновационных кластеров в региональной экономике [Электронный ресурс] / О. М. Трофимова // Научный вестник Уральской академии государственной службы: политология, экономика, социология, право. – 2010. – № 2(11). – Режим доступа: // <http://vestnik.uara.ru/ru-ru/about/>. – Название с экрана.

223. Туризм і місто: досвід, проблеми та перспективи: монографія / за заг. ред. І. М. Писаревського; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2011. – 284 с.

224. Ульянченко Ю. О. Теоретико-методологічні аспекти соціально-економічного розвитку регіонів на кластерних засадах [Електронний ресурс] / Ю. О. Ульянченко // Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/3/02.pdf>. – Назва з екрану.

225. Ускова Т. В. Производственные кластеры и конкурентоспособность региона : монографія / Т. В. Ускова, А. С. Барабанов, О. И. Попова и др.; кол. авт. под рук. Т. В. Усковой. – Вологда : Ин-т соц.-экон. развития территорий РАН, 2010. – 246 с.

226. Федоренко В. Г. Кластеры – системный инструмент підвищення конкурентоспроможності економіки / В. Г. Федоренко, А. Ф. Гойко, В. Б. Джабейло // Економіка та держава. – 2007. – № 9. – С. 6–9.

227. Федулова Л. І. Організаційно-інституційні передумови формування технологічних кластерів як точок росту економіки України / Л. І. Федулова // Наука та інновації. – 2011. – № 2. – С. 25–34.

228. Федулова Л. Розвиток національної інноваційної системи України / Л. І. Федулова, М. Т. Пашута // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 35 – 47.

229. Филлипов П. Н. Кластеры конкурентоспособности финляндии/ П. Н. Филлипов, С. Ф. Сутырин // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2004. – Сер. 5. – Вып. 1. – № 5. – С. 71–78.

230. Фияксель Э. А. Организация структуры регионального венчурного кластера / Э. А. Фияксель // Инновации. – 2007. – № 11. – С. 88–90.

231. Хоменко О. Національні інноваційні кластери як механізм забезпечення реалізації пріоритетних напрямків інноваційної діяльності в Україні / О. Хоменко // Інтелектуальна власність. – 2009. – № 6. – С. 4–8.

232. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. - назва з екрану.

233. Чевганова В. Кластери та їх економічне значення / В. Чевганова, І. Брижань // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 35–41.
234. Чистякова Н. О. Региональная инновационная система: модель, структура, специфіка / Н. О. Чистякова // Інновації. – 2007. – № 4. С. 55– 58.
235. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія / В. І. Чужиков. – К. : КНЕУ, 2008. – 272 с.
236. Чужиков В. Кластери як об'єкт державного регулювання / В. Чужиков // Вісник УАДУ. – 2001. – № 4. – С. 160–167.
237. Шарко М. Модель формування національної інноваційної системи України / М. В. Шарко // Економіка України. – 2005. – № 8. – С. 25– 30.
238. Шевченко А. В. Пріоритети державної політики підтримки розвитку інноваційних кластерів у промисловості України / А. В. Шевченко // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2. – С. 45–50.
239. Шевченко О. Кластеризація як засіб інноваційного розвитку України й бар'єри її реалізації / О. Шевченко // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 73. – С. 50–61.
240. Шильченко Т. Н. Кластерный элемент при формировании экономики регионов России / Т. Н. Шильченко // Вестник Таганрогского института управления и экономики. – 2009. – № 1. – С. 20–25.
241. Шовкалюк В. С. Кластери та інноваційний розвиток України [Електронний ресурс] // Створення та функціонування інноваційних кластерів. Інформаційно-аналітичні матеріали Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України. - Режим доступу: http://www.dknii.gov.ua/images/stories/Stvor_ta_funk_klasteriv.pdf. – Назва з екрану.
242. Шумська Г. М. Принципи функціонування кластерів у регіональній економіці України / Г. М. Шумська // Економічний простір. – 2011. – № 48/2. – С. 68–73.
243. Щеглюк С. Д. Кластери і територіально-виробничі комплекси: конвергенційні та біфуркаційні аспекти розвитку / С. Д. Щеглюк // Соціально-

економічні дослідження в перехідний період. Механізми управління ефективністю інновацій в регіоні. – Львів, 2005. – Вип.1 (51). – С. 323–332.

244. Щеглюк С. Д. Локальні кластери як інструменти підвищення конкурентної політики в регіоні [Електронний ресурс] / С. Д. Щеглюк // Ефективна економіка. – 2015. – № 5. — режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=45&iid=5637>. – Назва з екрану.

245. Щеглюк С. Д. Просторові зміни в галузево-територіальній структурі промисловості регіону в результаті впливу світової фінансово-економічної кризи / С. Д. Щеглюк, Ю. І. Гелетій // Просторовий розвиток регіону: соціально-економічні можливості, ризики і перспективи: монографія / НАН України. Інститут регіональних досліджень; за ред. д.е.н., проф. Шевчука Л. Т. – Львів, 2011. – 256 с.

246. Щеглюк С. Д. Просторовий розвиток регіонів України: теоретичні проблеми і практичні завдання / С. Д. Щеглюк, Л. Т. Шевчук, Я. В. Шевчук // Економіст. – 2011. – №5. – С. 17-19.

247. Экономический потенциал административных и производственных систем: монографія / Под общей ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы : Университетская книга, 2006. – 973 с.

248. Югас Е. Ф. Інноваційний кластер як фактор конкурентоспроможності / Е. Ф. Югас // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2010. – Вип. 31 – С. 84–88.

249. Ягуткин С. М. Современные критерии эффективности кооперации сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий: на примере Белгородской обл. / С. М. Ягуткин // Аграрные доктрины двадцатого столетия: уроки на будущее. – 1998. – С. 223–226.

250. Ягуткин С. М. Технологии управления социально-экономическими процессами в современных городах России / С. М. Ягуткин // Научные ведомости БелГУ. – 2009. – № 16(71). – С. 98–103.

251. Якушева Г. А. Формирование кластерной политики как направление повышения конкурентоспособности национальной экономики [Электронный ресурс] / Г. А. Якушева. – Режим доступа: <http://litcey.ru/ekonomika/56126/index.html>. – Название с экрана.

252. Яремчук І. Г. Економіка природокористування / І. Г. Яремчук. – К.: ВЦ «Просвіта», 2000: Просвіта, 2000. – 431 с.

253. Яшева Г. А. Методологические основы кластерного подхода в повышении конкурентоспособности предприятий / Г. А. Яшева // Белорусский экономический журнал. – 2006. – № 2. – С. 87–100.

254. Asheim B. Location, agglomeration and innovation: Towards regional innovation system in Norway / B. Asheim, A. Isaksen. – Oslo, 1996. – 64 p.

255. Cluster Analysis & Cluster-based policy in OECD-countries various approaches, early results & policy implications : Various approaches, early results & policy implications [Electronic resource] / Editors Theo J. A. Roelandt & Pim den Hertog. – Mode of access: <http://www.oecd.org/daf/corporate>. – Title screen.

256. Crouch C. Great Britain: falling through the holes in the networks concept / C. Crouch, H. Farrell, P. LeGales, C. Trogilia, H. Voelzkow // Local Production System in Europe: Rise or Demise?. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – P. 161-211.

257. Darwent D. Growth Poles and Growth Centres in Regional Planning: a Review, Environment and Planning / D. Darwent, 1969. – 346 p.

258. Egan, T. Toronto Competes: An Assessment of Toronto's Global Competitiveness / T.Egan. – Toronto: ICF Consulting, Economic Development Office, 2000. – 72 p.

259. Engel D., Mitze T., Patuelli R., Reinkowski J. Does the support of innovative clusters sustainably foster R&D activity? Evidence from the German BioRegio and BioProfile Contests [Electronic resource] / D. Engel, T. Mitze, R. Patuelli. – Mode of access: http://www.academia.edu/4658779/Does_the_Support_of_Innovative_Clusters_Sustainably_Foster_R_and_D_Activity_Evidence_from_the_German_BioRegio_and_BioProfile_Contests 2011. – Title screen.

260. Enright M. J. Enhancing the competitiveness of SMEs in the global economy: Strategies and policies / M. J. Enright, I. Flowes-Williams // Organization for Economic Cooperation and Development : conference for Ministers responsible for SMEs and Industry Ministers, Bologna, Italy, 14–15 June 2000. – Mode of access: <http://www.oecd.org/daf/corporate>. – Title screen.

261. Freeman C. Continental, National and Sub-National Innovation Systems Complementarity and Economic Growth / C. Freeman // Research Policy. – 2002. – № 31. – P. 191 - 211.

262. Grubel Herbert G. Intra Industry trade: The Theory and Measurement OF internationally trade in Differentiated Products / G. Grubel Herbert and Peter J. Lloyd. – Wiley, New York. – 1975. – 205 p.

263. Laffitte P. The European cluster memorandum. Promoting European Innovation through Clusters: An Agenda for Policy Action [Electronic resource] / P. Laffitte. – Mode of access: <http://www.clusterobservatory.eu>. – Title screen.

264. Lundvall B. National System of Innovation: towards a theory of innovation and interactive learning / B. Lundvall. – London : Frances Printer, 1992. – 157 p.

265. Roelandt T. Cluster analysis and cluster-based policy making in OECD Countries: an introduction to the theme. Boosting Innovation: The Cluster Approach / T. Roelandt, P. Hertog. – Paris: OECD, 1999. – Ch.1. – P. 9-23.

266. Rosenfeld S. Bringing business clusters into the mainstream of economic development. European Planning Studies / S. Rosenfeld, 1997. – 5(1). – P. 3-23.

267. Schumpeter J. A. Business Cycles : A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process / Joseph A. Schumpeter. – New York Toronto London : McGraw-Hill Book Company, 1939. – 461 p.

268. Shapiro S. S. An analysis of variance test for normality / S. S. Shapiro, M. B. Wilk. – Biometrika, 1965. – Vol. 52. – № 3/4. – P. 591–611.

269. Steiner M. Learning with clusters. Research Policy / M. Steiner, C. Hartmann, 1998. – P. 140–162.

270. Swann G. M. P. *The Dynamics of Industrial Clustering: International Comparisons in Computing and Biotechnology* / G. M. Swann, M. Prevezer, D. Stout. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – P. 13–51.

271. Swann G. M. P. A Comparison of the dynamics of industrial clustering in computing and biotechnology. *Research Policy Swann* / G. M. Swann, M. Prevezer, 1996. – P. 139–157.

272. Alslev Christensen T. Cluster and Network Policy Programmes in Europe [Electronic resource] / Alslev Christensen T. , G. zu Kocker, T. Lammer-Gamp, M. Thomsen, K. Olesen . - Mode of access : http://files.conferencemanager.dk/medialibrary/f13db635-416d-4cbc-a46578f2ff8796c6/images/Cluster_policy_programmes_in_Northern_Europe_Article__2_.pdf. – Title screen

273. Van den Berg L. Growth clusters in European cities: an integral approach [Electronic resource] / L. Van den Berg, E. Braun, W. Winden. – Mode of access: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:-FxlBsQhy0j8J:venus.unive.it/matdid.php%3Futente%3Dlvdberg%26base%3D%252Fgrowth%2Bclusters%2Bin%2BEuropean%2Bcities.doc%26cmd%3Dfile+%&cd=5&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>. – Title screen.

274. Weber A. *Theory of the Location of Industries* / A. Weber. – Chicago : University of Chicago Press, 1969. – 235 p.

Додаток А

Таблиця А.1

**Погляди вітчизняних та зарубіжних вчених на сутність та зміст
поняття «кластер»***

Автор, джерело	Зміст поняття
1	2
Розенфельд С. (Rosenfeld S.) [266, с. 4]	концентрації підприємств, які можуть досягати певного рівня синергетики, виходячи з географічної близькості та взаємозалежності, навіть якщо вони не працевлаштовують значну частину населення у регіоні
Стейнер М. (Steiner M.), Гартман С. (Hartmann C.) [269, с. 145]	об'єднання взаємодоповнюючих підприємств (у виробничому або обслуговуючому секторах), суспільних, приватних і напівсуспільних дослідницьких інститутів та інститутів розвитку, які зв'язані ринком праці, зв'язками витрати-випуск, технологічними зв'язками
Свон Г. (Swann G.M.P.) [271, с.139]	групи підприємств у межах однієї галузі промисловості, зосереджені на одній географічній території; велике угруповання підприємств у споріднених галузях промисловості у певній дислокації
Еган Т. (Egan T.) [258, с. 23]	форма промислової організації, яка залежить від мереж високоспеціалізованих, взаємопов'язаних фірм приватного сектору і закладів суспільного сектору, чия кінцева продукція проникає на ринки за межі центрального регіону
Кроуч С. (Crouch C.), Фарел Г. (Farrell H.) [256, с. 163].	група підприємств, які займаються подібними видами діяльності, розміщуються близько одне до одного, але без особливо важливої присутності у регіоні
Ван ден Берг Л., Браун Е., Ван Вінден В. [273, с. 187]	локальні мережі спеціалізованих організацій, процеси виробництва яких інтегровані через обмін товарами, послугами й/або знанням
Роландт Т. (Roelandt T.) Хертог П. (Hertog P.) [265, с. 17]	мережі взаємозалежних фірм, інтегрованих у ланцюг виробництва доданої вартості
Безвушко Є. [12, с. 17].	об'єднання за територіальною ознакою схожих, пов'язаних між собою, взаємодоповнюючих підприємств, яке дає змогу кожному підприємству вигравати від ефекту масштабу так само, як у формальному об'єднанні, але при цьому зберігається вже вироблена гнучкість окремих підприємств
Войнаренко М. П. [35, с. 29].	територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами й органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції й економічного зростання регіону
Соколенко С. І. [206, с. 59].	група близьких, географічно взаємопов'язаних компаній та організацій, що співпрацюють з ними, спільно діючих у певному виді бізнесу, і характеризуються спільністю напрямків діяльності і взаємодоповнюючих одна одну

1	2
Чевганова В., Брижань І. [233, с. 36].	одна з форм об'єднання схожих, пов'язаних між собою, взаємодоповнюючих підприємств і організацій, що кооперуються з метою взаємної підтримки і координації, які в повсякденному житті виливаються в такі поняття, як «соціальний капітал» і «довіра»
Геєць В. М., Семиноженко В. П. [45, с. 158]	сукупність різних юридичних осіб, пов'язаних партнерськими відносинами по всьому технологічному ланцюжку від видобутку сировини до споживання продукції і послуг
Соколенко С. І. [206, с. 123]	новий ефективний спосіб і система взаємодії, постійного ділового спілкування територіально і економічно споріднених учасників виробничого процесу заради отримання кожним із них сукупного синергетичного комерційного результату
Семенов Г. А., Богма О. С. [198, с. 325]	добровільне об'єднання підприємств і підприємців не обов'язково однієї галузі, які взаємопов'язані між собою та доповнюють одне одного, з постачальниками, споживачами, науковими інститутами, суспільними організаціями та органами влади, які пов'язані спільними цілями та здатні разом вирішувати складні питання, які не можуть вирішити поодиночі
Федоренко В. Г., Гойко А. Ф., Джабейло В. Б. [226, с. 6]	мережа незалежних виробничих або сервісних фірм (включаючи їхніх постачальників), творців технологій і ноу-хау (університети, науково-дослідні інститути, інжинірингові компанії), що зв'язують ринкові інститути (брокери, консультанти) і споживачів, взаємодіючих один з одним у рамках єдиного ланцюжка створення вартості та мають географічну близькість
Внукова Н. М. [33, с. 56]	це добровільне партнерське об'єднання за територіальною ознакою виробників товарів з постачальниками та іншими інститутами, спрямоване на одержання сукупної економічної вигоди на основі комплексного задоволення своїх виробничих вимог та запитів споживачів
Бойко М. [22, с. 8]	сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних стратегічних економічних суб'єктів, спеціалізованих постачальників, а також пов'язаних з їхньою діяльністю підприємств, що конкурують, але разом з тим проводять узгоджувальну політику щодо задоволення потреб цільових споживачів
Чужиков В. [235, с. 112]	локально-ієрархічне об'єднання технологічно та географічно пов'язаних компаній, фінансових та інших бізнесових структур, які в межах певних регіонів створили оптимальну організаційну форму поєднання окремих своїх підрозділів із метою мінімізації витрат, а через це підвищення своєї конкурентоспроможності на національних і світових ринках; на вибір місця їх зосередження вплинули переваги якості місцевої інфраструктури, сприятливості місцевої влади щодо організації підприємництва, можливість ефективного лобіювання своїх інтересів, якість робочої сили, наявність університетів, лабораторій тощо

Продовження табл. А.1

1	2
Познякова О. І. [177, с. 139]	особливий вид організаційно-господарського об'єднання, найчастіше територіально локалізованого, в якому поєднуються кооперування і конкуренція між учасниками різних форм власності з метою отримання максимального позитивного соціально-економічного ефекту
Рибак Ю. В. [189, с. 7]	організаційно оформлена локально інтегрована мережа взаємно зацікавлених у співробітництві та використанні його результатів юридично незалежних суб'єктів у певній сфері діяльності із координацією дій та програм розвитку в межах чітко визначеної стратегії
Тарасенко В. [216, с. 85]	складна самоорганізуюча соціальна структура, орієнтована, з одного боку, на потенціал регіону, а з іншого – на формування бренду регіону і механізми соціально-економічного розвитку регіональних галузей

* - систематизовано автором

Додаток Б

Таблиця Б.1

Групування регіонів України за обсягами реалізованої інноваційної продукції за 2010-2013 рр.

(сформовано і розраховано автором за даними Державної служби статистики України)

Характеристика обсягу реалізованої інноваційної продукції	Кількість регіонів у групі	Період	Регіони	Рейтинг регіону		Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.
				у групі	у загальній сукупності	
1	2	3	4	5	6	7
Найвищий	1	2010	Луганська	1	1	6749,8
		2011	Полтавська			15509
		2012	Полтавська			8227,8
		2013	Донецька			6130,8
Високий	3	2010	Полтавська	1	2	5617,5
			Донецька	2	3	3651,8
			м. Київ	3	4	3076,4
	1	2011	Донецька	1	2	5049,2
	1	2012	Донецька	1	2	4975
	3	2013	Полтавська	1	2	3999,6
			Дніпропетровська	2	3	3813
м. Київ			3	4	3178,4	
Середній	6	2010	Запорізька	1	5	1979
			Черкаська	2	6	1756,9
			Миколаївська	3	7	1514,5
			Харківська	4	8	1473,4
			Сумська	5	9	1208,8
			Чернігівська	6	10	1084,7
	8	2011	Луганська	1	3	2508,9
			м. Київ	2	4	2490,3
			Запорізька	3	5	2312,8
			Черкаська	4	6	2277,4
Миколаївська	5	7	1328,9			
Середній	8	2012	Харківська	6	8	1164,8
			Сумська	7	9	1104,7
			Чернігівська	8	10	1064
			Харківська	1	3	2878
			Луганська	2	4	2786,8
			м. Київ	3	5	2343

Продовження табл. Б1

Характеристика обсягу реалізованої інноваційної продукції	Кількість регіонів у групі	Період	Регіони	Рейтинг регіону		Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.
				у групі	у загальній сукупності	
1	2	3	4	5	6	7
Середній	8	2012	Сумська	4	6	2211,1
			Івано-Франківська	5	7	1707,9
			Дніпропетровська	6	8	1692,4
			Запорізька	7	9	1671,6
			Закарпатська	8	10	1052,5
	5	2013	Харківська	1	5	2972,3
			Сумська	2	6	2328,8
			Запорізька	3	7	1671,1
			Луганська	4	8	1416,9
			Закарпатська	5	9	1363,9
Низький	14	2010	Закарпатська	1	11	878,6
			Дніпропетровська	2	12	854,1
			Рівненська	3	13	785,6
			Київська	4	14	607,7
			Херсонська	5	15	476,1
			Львівська	6	16	383,6
			Кіровоградська	7	17	356,8
			Вінницька	8	18	309,1
			Івано-Франківська	9	19	305,8
			Волинська	10	20	295,5
			Тернопільська	11	21	277,4
			Одеська	12	22	235,8
			Житомирська	13	23	165,4
			Чернівецька	14	24	153,9
			Закарпатська	1	11	918,5
			Дніпропетровська	2	12	815,1
Низький	14	2011	Рівненська	3	13	669,8
			Київська	4	14	534,6
			Херсонська	5	15	518,9
			Львівська	6	16	490,8
			Кіровоградська	7	17	469,5
			Вінницька	8	18	456,7

Продовження табл. Б1

Характеристика обсягу реалізованої інноваційної продукції	Кількість регіонів у групі	Період	Регіони	Рейтинг регіону		Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.
				у групі	у загальній сукупності	
1	2	3	4	5	6	7
Низький			Івано-Франківська	9	19	447,4
			Волинська	10	20	441,2
			Тернопільська	11	21	389
	14	2012	Одеська	12	22	292,8
			Житомирська	13	23	221,3
			Чернівецька	14	24	178,1
			Одеська	1	11	887,6
			Житомирська	2	12	751,2
			Львівська	3	13	658,1
			Київська	4	14	635,5
			Херсонська	5	15	564,8
			Тернопільська	6	16	491,5
			Хмельницька	7	17	360,5
			Черкаська	8	18	346,5
			Вінницька	9	19	304,6
			Кіровоградська	10	20	294,2
			Миколаївська	11	21	202,9
			Чернігівська	12	22	190,2
			Волинська	13	23	164,4
			Чернівецька	14	24	132,2
	6	2013	Одеська	1	10	916,8
			Івано-Франківська	2	11	881,6
			Львівська	3	12	849,5
Київська			4	13	831,4	
Житомирська			5	14	829,3	
Кіровоградська			6	15	803,9	
Низький	14	2013	Миколаївська	7	16	639,2
			Черкаська	8	17	566,9
			Вінницька	9	18	498,5
			Херсонська	10	19	406,3
			Волинська	11	20	287
			Хмельницька	12	21	263,2

Продовження табл. Б1

1	2	3	4	5	6	7
Низький	14	2013	Тернопільська	13	22	155,5
			Чернігівська	14	23	147,9
Найнижчий	1	2010	Хмельницька	1	25	32,3
	1	2012	Хмельницька	1	25	127
	1	2012	Рівненська	1	25	83,9
	2	2013	Рівненська	1	24	111,9
			Чернівецька	2	25	99,9

Додаток В

Таблиця В.1

Основні показників діяльності суб'єктів господарювання у Львівській області за період 2008-2014рр.

(сформовано автором за даними Державної служби статистики України)

№ з/п	Показники	Роки					
		2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Підприємства</i>							
1.	Обсяг реалізованої продукції, тис. грн.	3014742,4	2740778,5	3366228,2	3991239,4	4203169,6	4334453,1
2.	Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	8969,4	8274,8	7958,2	7793,1	7679,7	9729,1
3.	Кількість найманих працівників, тис. осіб	8189,5	8887,5	7836,4	7712,4	7577,6	8279,4
4.	Витрати на персонал, млн. грн.	201162,5	22568,1	263803,2	315382,3	374105,6	378223,2
5.	Обсяг капітальних інвестицій у матеріальні активи, млн. грн.	245981,8	172863,3	124970,7	185262,2	222268,9	204061,7
6.	Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, млн. грн.	-10943,3	-10943,3	54405,7	118605,6	75670,2	-79724,0
7.	Прибуток до оподаткування млн. грн.	173573,6	137197,6	189640,8	255545,9	248035,9	60623,3
8.	Збиток до оподаткування, млн. грн.	184516,9	143364,8	135235,1	136940,3	172365,7	140347,3
9.	Оборотні активи	1665319,5	1893929,3	2229892,3	2584162,5	2921135,8	3069041,5
10.	Нсоборотні активи	1552055,6	1749238,5	1832922,8	2050959,6	2456015,1	2639813,2
<i>Фінансові установи</i>							
11.	Надання фінансових кредитів за рахунок власних коштів	170,45	135,5	300,0	830,2	2440,5	4462,4
12.	Надання позик	102,36	64,3	29,8	206,6	1152,4	2555,7
13.	Фінансовий лізинг (вартість укладених договорів фінансового лізингу)	1,3	5,2	7,6	9,7	1,7	16,5
14.	Факторинг	1448,10	1594,9	6407,9	6 845,2 8	11702,	10 039,5
15.	Операції з переказу грошових коштів	1837,76	2818,6	3179,3	4758,1	10 307,1	11127,0
16.	Адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах	0	0	0	0	266,6	622,2
17.	Операції з обміну валют	11623,67	17206,5	16 631,9	13611,4	11053,5	7605,2

Продовження табл. В1

1	2	3	4	5	6	7	8
18.	Кількість банків, які мають банківську ліцензію	175	184	182	176	176	176
	Активи банків, тис. грн.	599396	926086	880302	942088	1 054280	1127192
19.	Готівкові кошти та банківські метали, тис. грн.	18313	20668	21725	26749	27008	30346
20.	Кредити надані, тис. грн.	485368	792244	747348	755030	825320	815327
21.	Вкладення в цінні папери, тис. грн.	28693	40610	39335	83559	87719	96340
22.	Резерви за активними операціями банків, тис. грн.	20188	48409	122433	148839	157907	141319
23.	Пасиви, тис. грн.	599396	926086	880302	942088	1054280	1127192
24.	Капітал, тис. грн.	69578	119263	115175	137725	155487	169320
25.	Зобов'язання банків, тис. грн.	529818	806823	765127	804363	898793	957872
26.	Доходи, тис. грн.	68185	122580	142995	136848	142778	150449
27.	Витрати, тис. грн.	61565	115276	181445	149875	150486	145550
28.	Результат діяльності	6620	7304	-38450	-13027	-7708	4899
<i>Наукові установи</i>							
29.	Кількість аспірантів на кінець року, осіб	5347	5410	5246	5140	4923	4579
30.	Прийнято аспірантів, осіб за рік	1604	1615	1574	1529	1418	1256
31.	Випущено аспірантів, осіб за рік	1220	1307	1359	1307	1304	1280
32.	Випущено аспірантів із захистом дисертації, осіб	105	143	152	151	165	138
33.	Кількість докторантів на кінець року, осіб	289	302	303	313	336	347
34.	Прийнято докторантів за рік, осіб	105	115	106	110	119	116
35.	Випущено докторантів за рік, осіб	77	96	91	92	90	99
36.	Випущено докторантів із захистом дисертації за рік, осіб	9	24	16	11	13	11
37.	Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки	1378	1340	1303	1255	1208	1143
38.	Чисельність науковців, осіб	94138	92403	89564	84969	82032	77853
39.	Чисельність докторів наук в економіці України, осіб	13423	13866	14418	14895	15592	16450

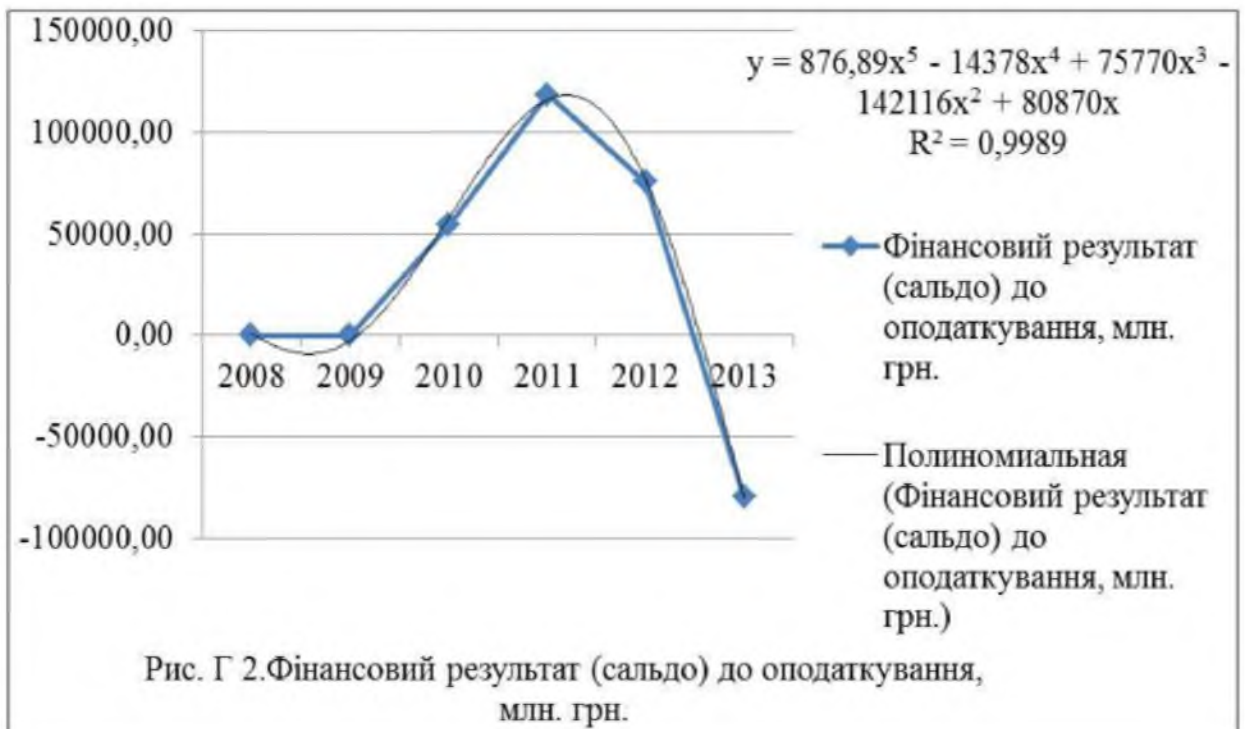
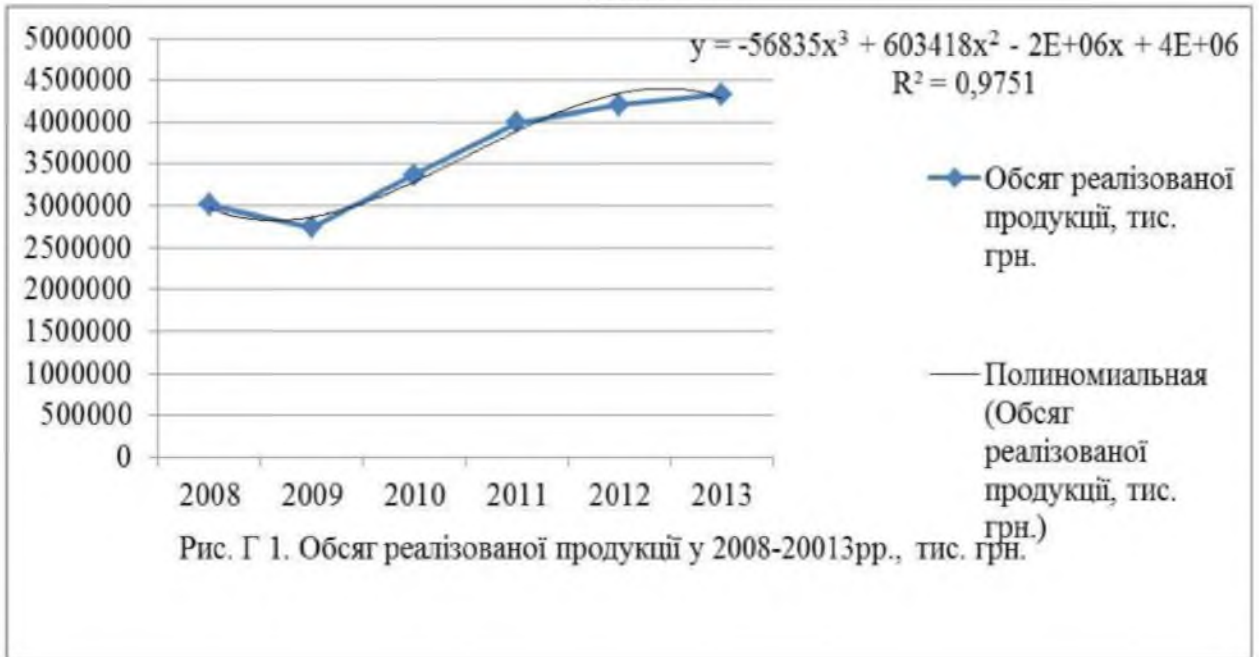
Продовження табл. В1

1	2	3	4	5	6	7	8
40.	Чисельність кандидатів наук в економіці України, ос.	77763	81169	84000	84979	88057	90113
41.	Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт у фактичних цінах млн. грн.	8538,9	8653,7	9867,1	10349,9	11252,7	11781,1
<i>Навчальні заклади</i>							
42.	Загальні витрати на одного учня/студента, грн.	7833,6	8893,1	10758,6	11705,4	13512,8	14310,0
43.	Кількість аспірантів на кінець року, осіб	27997	28705	28630	28305	27999	26270
44.	Прийнято аспірантів, осіб за рік	8585	8855	8792	8531	8297	7162
45.	Випущено аспірантів, осіб за рік	6123	6622	6779	7081	7019	6829
46.	Випущено аспірантів із захистом дисертації, осіб	1518	1683	1789	1905	1971	1997
47.	Кількість докторантів на кінець року, осіб	1187	1161	1236	1292	1445	1454
48.	Прийнято докторантів за рік, осіб	426	360	483	482	509	495
49.	Випущено докторантів за рік, осіб	347	369	359	391	328	467
50.	Випущено докторантів із захистом дисертації за рік, осіб	84	101	114	114	126	176
51.	Підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, тис. осіб	1022,7	890,4	943,9	978,4	1016,5	996,2
<i>Держава/region</i>							
52.	Економічна активність населення, тис. осіб	22397,4	22150,3	22089,3	22056,9	22011,5	21 980,6
53.	Зайняте населення, тис. осіб	20972,3	20191,5	20213,8	20324,2	20354,3	20 404,1
54.	Заборгованість населенню із заробітної плати та соціальних виплат, млн. грн.	686	1188,7	1473,7	977,4	893,7	893,7
55.	Кількість зареєстрованих колективних договорів, од.	95656	94964	105014	98514	101712	88286

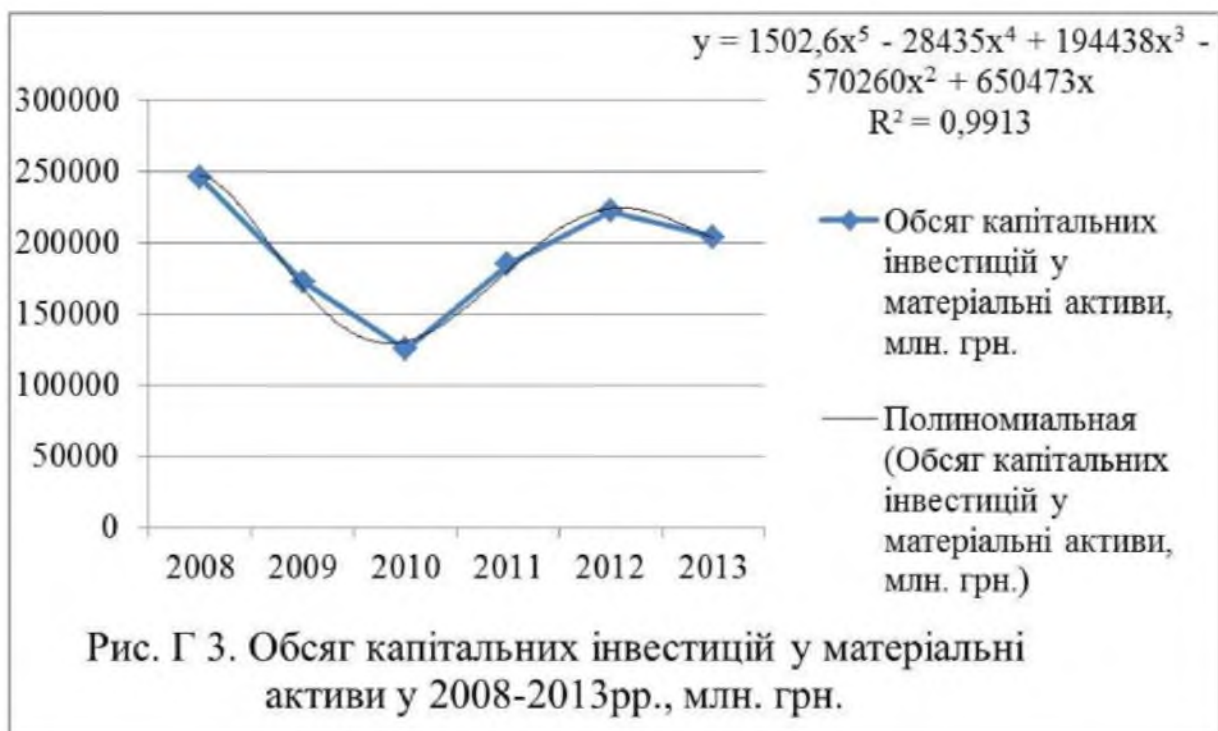
Продовження табл. В1

1	2	3	4	5	6	7	8
56.	Середньомісячна заробітна плата, грн.	1806	1906	2239	2633	3026	3 265
57.	Номинальний ВВП на душу населення, млн. грн.	20545,7	19871,4	23648,0	28851,5	30928,6	32028,5
58.	Зовнішньоторговельний баланс, млн. грн.	948056	913345	1082569	1316600	1408889	1454931
59.	Обсяг експорту, тис. дол. США	66967,3	39695,7	51430,5	68394195, 7	68809810, 6	63312022, 1
60.	Обсяг імпорту, тис. дол. США	85535,3	45433,1	60739,9	82608240, 0	84658059, 9	76963965, 4
61.	Податкові надходження, млн. грн.	227164,8 4	208073,2 1	234447, 7	334691,9	360 567,2	87643,3
62.	Прямі іноземні інвестиції, тис. грн.	10913	4816	6495	7207	8401	4499
63.	Індекс інфляції	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5

Додаток Г

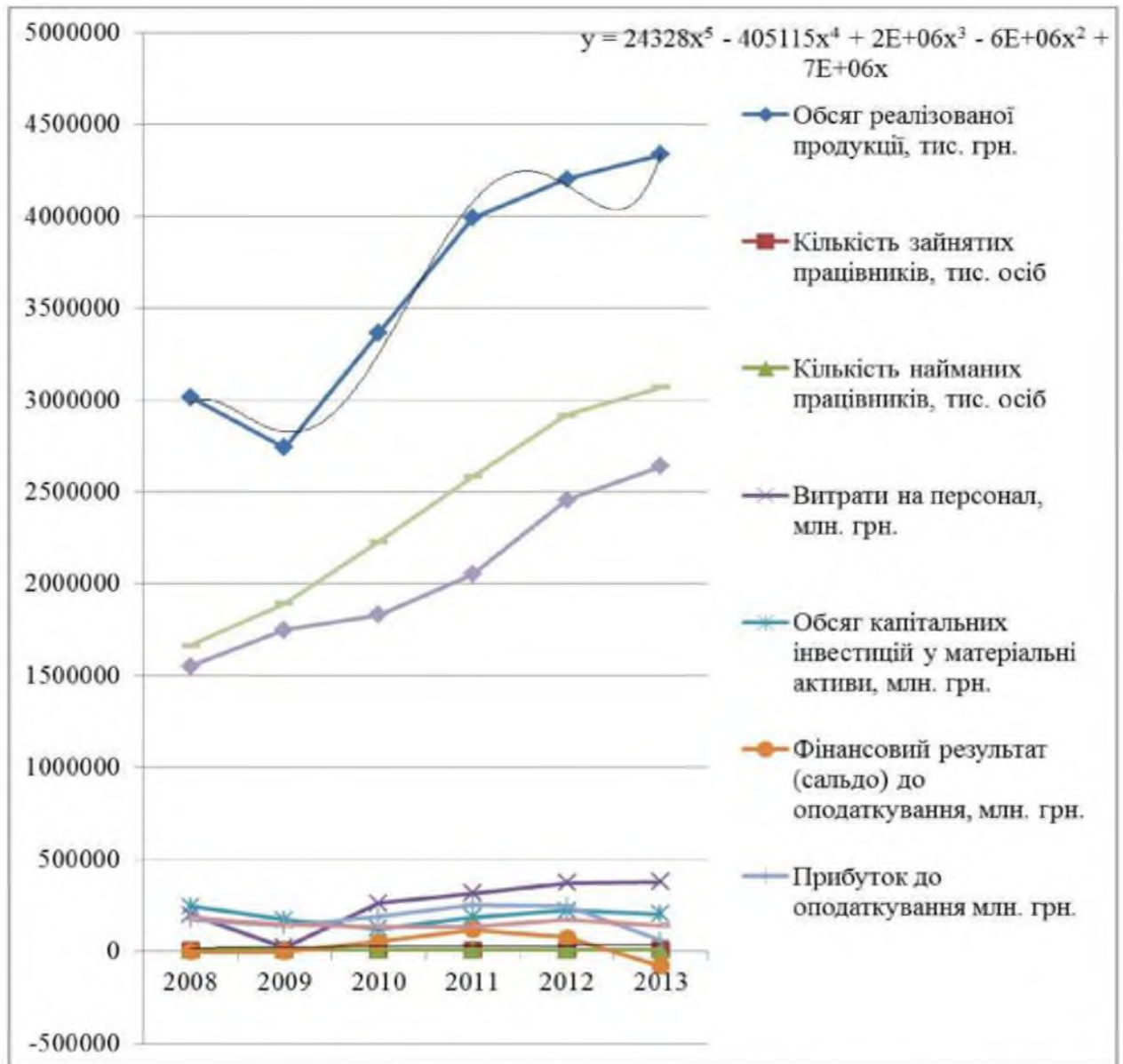

Рис. Г 4. Визначення можливості кластеризації у Львівській області у 2008-2013рр.

Додаток Д

Таблиця Д.1

Показники оцінки результативності та ефективності інтеграції господарюючих суб'єктів [202, с. 193]

Показники результативності та ефективності	Зміст (характеристика) показника та алгоритм розрахунку
1	2
Функціональна результативність	Характеризує міру відповідності витрат на створення інтегрованої структури та результативності діяльності.
Економічна доцільність	Визначається відношенням обсягу передбачених ресурсів (витрат) на створення інтегрованої структури до фактично спожитих; чистого прибутку (чистого доходу) інтегрованої структури та обсягу витрат на створення інтегрованої структури
Технологічна результативність	Характеризує ступінь використання ресурсів в інтеграційних зв'язках, необхідних для виробництва кінцевого продукту. Визначається відношенням обсягу нормативно передбачених ресурсів до фактично спожитих
Економічна ефективність інтегрованої структури	Характеризує ефективність діяльності інтегрованої структури (ціну виробництва або суспільну вартість товарів та послуг). Визначається: відношенням прибутку інтегрованої структури або окремих суб'єктів господарювання до відповідної величини власного (авансованого) капіталу (модифікована вартість або ціна виробництва); відношенням чистого доходу до витрат на оплату праці (не модифікована суспільна вартість товарів або послуг)
Фінансова результативність	Характеризує фінансовий стан інтегрованої структури. Визначається за допомогою оцінки динаміки показників, що характеризують фінансовий стан (фінансова незалежність, стійкість, ліквідність, платоспроможність, ділова активність, рентабельність тощо); структуру пасивів (автономія, кредитна залежність тощо)
Ефективність продажів та інтеграційної взаємодії в маркетингу	Характеризує попит на продукцію, що виробляється інтегрованою структурою, та ефективність маркетингової діяльності й продажів, враховуючи операційні, фінансові та інвестиційні результати. Визначається відношенням чистого прибутку до чистого доходу (виручки) від реалізації; відношенням приросту чистого доходу (виручки) до витрат на створення загальної системи маркетингу (збуту) ІС: частка прямих продажів продукції та послуг між учасниками інтегрованої структури (минаючи незалежних дилерів) в загальному обсязі продажів
Показник податкового навантаження	Характеризує зміну (зменшення або збільшення) частини податкових виплат у загальній сумі витрат інтегрованої структури або окремих суб'єктів господарювання, а також відбиває міру податкової економії при інтеграції суб'єктів господарювання, що виражається в реалізації механізмів трансферного фінансування, застосування бартерних схем, внутрішньофірмового ціноутворення, системи давальницьких (толлінгових) контрактів, використанні консолідованої звітності
Інституціональна результативність	Характеризує міру відповідності господарюючих суб'єктів внутрішній організації інтегрованої структури, дотриманню внутрішніх норм, відповідності правовим нормам, правилам і звичаям суспільства; зміну ступеня монополізації ринку до та після створення інтегрованої структури

1	2
Показник якості	Характеризує відповідність якості продукції, що виробляється інтегрованою структурою, нормативам та/або договірним показникам. Наявність та можливість впровадження сучасних систем управління якістю. Визначається співвідношенням обсягів сертифікованої та не сертифікованої продукції; питомою вагою у загальному обсязі: продукції вищої категорії якості; продукції, що відповідає міжнародним стандартам; продукції, що експортується; відношенням кількості отриманих рекламцій (суми рекламцій; кількості задоволених рекламцій) за звітний період до минулого; співвідношенням витрат на впровадження сучасних систем якості до загальних витрат
Організаційна результативність	Характеризує міру відповідності витрат на створення нової організаційної структури управління ефективності управління. Визначається співвідношенням витрат на створення нової організаційної структури управління до адміністративних витрат відношенням операційного прибутку та/або чистого прибутку до витрат на створення нової організаційної структури управління (адміністративних витрат) тощо
Соціальна результативність	Характеризує міру задоволення трудового колективу умовами праці на виробництві, рівень соціальної відповідальності, соціальну етику та соціальне партнерство. Визначається шляхом проведення соціологічних досліджень та на основі розрахунків показників, що виявляють проблеми зайнятості підтримки соціальної інфраструктури, величину інвестицій людський капітал; частку витрат на соціальні заходи в сукупний витратах; відповідність витрат на соціальні заходи та мотивацію праці ступеню задоволення трудового колективу; зростання доходів робітників; збільшення робочих місць; покращення умов праці та відпочинку тощо.
Показник інноваційності	Характеризує потенціал розвитку, перспективи підвищення конкурентоспроможності інтегрованої структури. Враховує такі структурні характеристики, як: питома вага витрат на НДДКР в загальній структурі витрат; частка щорічно поновлюваної продукції; динаміки оновлення портфеля продукції; кількість розробок або впроваджень нововведень-продуктів і нововведень процесів; вікова структура устаткування, впровадження нової техніки та технологій; питома вага прогресивних технологічних процесів, інформаційних технологій
Показник екологічності	Обґрунтування витрат на природоохоронні заходи, на створення та реалізацію екологічних програм. Дозволяє визначити ймовірність забруднення навколишнього середовища, збалансованість та співвідношення регуляторів примусово-обмежувачого та стимулюючо-компенсаційного характеру, що забезпечують більш сприятливі умови для природо- та ресурсозбережень (адміністративні, стимулюючі та компенсаційні регулятори впровадження екологічного механізму); ступінь техногенного навантаження на природу через динаміку показників стану навколишнього середовища, екологічності та ергономічності продукції; гарантування екологічної безпеки, поліпшення якості довкілля внаслідок застосування економіко-екологічних інструментів у практиці господарювання інтегрованої структури

Додаток Е

Таблиця Е1

Законодавча та нормативно-правова база у сфері формування і функціонування інноваційних кластерів в Україні

(узагальнено автором за даними офіційного порталу Верховної Ради України. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>)

Назва документу	Дата прийняття, номер	Спрямування
1	2	3
Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»	№ 1977-ХІІ від 13.12.1991 р.	Визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери, створює умови для наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку
Постанова ВРУ «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України»	№ 916-ХІV від 13.07.1999 р.	Визначає головні цілі, пріоритетні напрями та механізми науково-технологічного та інноваційного розвитку України
Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»	№ 2623-ІІІ від 11.07.2001 р.	Визначає правові та організаційні засади цілісної системи формування та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні
Закон України «Про інноваційну діяльність»	№ 40-ІV від 04.07.2002 р.	Визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні
Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»	№ 143-V від 14.09.2006 р.	Визначає правові, економічні, організаційні та фінансові засади державного регулювання діяльності у сфері трансферу технологій
Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи»	№ 680-р від 17.06.2009 р.	Визначає основні засади формування та реалізації збалансованої державної політики з питань забезпечення розвитку національної інноваційної системи, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності національної економіки
Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року»	№ 603-р від 17.07.2013 р.	Передбачає забезпечення формування якісно нової державної політики є важливим фактором відновлення стратегічної ролі вітчизняної промисловості у стимулюванні економічного зростання та підвищенні конкурентоспроможності економіки України
Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»	№ 3715-VI від 08.09.2011 р.	Визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та їх реалізації в Україні

1	2	3
Постанова КМУ «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012-2016 рр.»	№ 294 від 12.03.2012 р.	Визначає середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності загальнодержавного рівня
Постанова КМУ «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня на 2012-2016 рр.»	№ 397 від 17.05.2012 р.	Визначає середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності галузевого рівня
Постанова КМУ «Про утворення Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу»	№ 1396 від 12.12.2011 р.	Визначає порядок формування та функціонування Фонду підтримки малого інноваційного бізнесу, його мету, завдання, предмет діяльності
Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків	Закон України № 991-XIV від 16.07.1999 р.	Визначає правові та економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності визначених законом технологічних парків
Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері»	№ 691-р від 10.09.2012 р.	Визначає шляхи і способи розв'язання проблем в інноваційній сфері, повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо формування та забезпечення реалізації державної політики в інноваційній сфері
Загальнодержавна комплексна програма розвитку високих наукоємних технологій, затверджена Законом України	Закон України № 1676-IV від 09.04.2004 р.	Спрямована на запровадження моделі сталого економічного зростання вітчизняних підприємств шляхом удосконалення структури їх основного капіталу та інтенсивного інвестування високотехнологічного виробництва
Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, затверджена КМУ	Постанова КМУ № 389 від 02.02.2011 р.	Передбачає створення сприятливих умов для залучення інвестицій з метою: удосконалення матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів; утворення малих інноваційних підприємств; забезпечення розвитку та оптимізації інноваційної інфраструктури, інноваційних підприємств; формування державного реєстру договорів щодо трансферу технологій; створення фондів підтримки малих і середніх інноваційних підприємств, венчурних фондів тощо

Додаток Ж

Таблиця Ж1

Вартість продуктів фермерських господарств України у 2014 р.

Продукція	Середня норма витрат продуктів харчування, за тиждень	Ціна фермерського господарства, грн.	Ціна оптового постачальника, грн.	Різниця, грн.	Економія за місяць, грн.	За рік, грн.
Помідори, кг	15	8	10	2	120	1440
Огірки, кг	20	4,3	6	1,7	136	1632
Яйця, од.	300	10	13	3	3600	43200
М'ясо, кг	400	45	60	15	24000	288000
Капуста, кг	15	1,5	2,7	1,2	72	864
Морква, кг	50	3	4,5	1,5	300	3600
Картопля, кг	120	3	4,2	1,2	576	6912
Сир, кг	20	20	23	3	240	2880

Таблиця Ж2

Витрати на зарплату працівникам підприємств в м. Трускавець у 2014 р., грн.

Посада	Середньомісячна зарплата обслуговуючого персоналу	Зарплата студента під час проходження практики	Економія	
			Місяць	Рік
Прибиральниця	1210	605	605	7260
Медсестра	1580	790	790	9480
Екскурсовод	1530	765	765	9180
Механік	1410	705	705	8460
Кухар	1356	678	678	8136
Санітар	1245	622,5	622,5	7470
Адміністратор	1562	781	781	9372
Офіціант	1325	662,5	662,5	7950

Таблиця Ж3

Економія на послугах транспорту на одного пасажера

Вид перевезень	Фактична вартість	Вартість для учасників кластеру	Середньорічна відстань, км	Економія
Вартість перевезення вантажу, грн.	6	4,2	800	1440
Вартість перевезення пасажирів, грн.	4,2	2,7	2300	3450
Вартість перевезення продуктів харчування, грн.	5,2	3,7	1500	2250

Таблиця Ж4

Результативність кластеризації для власників фермерських господарств

№ з/п	Зміст фактору	Оцінка фактору за 12 - бальною шкалою для фермерських господарств		Розрахунок коефіцієнта рангової кореляції Спірмена	
		Необхідність врахування	Прогноз	D	d ²
1.	Ризик: Зменшення частки ринку, обсягу продажу продукції	6	6	0	0
2.	Зменшення адміністративних витрат	12	12	0	0
3.	Зменшення витрат на транспорт	12	12	0	0
4.	Зменшення витрат на зберігання	4	6	2	4
5.	Можливості консалтингу щодо впровадження технологій	6	5	-1	1
6.	Запровадження цільового туризму	10	8	-2	4
7.	$R=1-6*(\sum d^2+T_a+T_b)/n*(n^2-1)$. Поправки груп однакових рангів за двома рядами – а і в	0,728571429	Помірна тіснота		9

Таблиця Ж5

Результативність кластеризації для навчальних закладів

№ з/п	Зміст фактору	Оцінка фактору за 12- бальною шкалою для навчальних закладів		Розрахунок коефіцієнта рангової кореляції Спірмена	
		Необхідність врахування а	Прогноз b	D	d ²
1.	Ризик: Зменшення набору абітурієнтів	8	7	-1	1
2.	Зменшення адміністративних витрат	12	12	0	0
3.	Зменшення витрат на організацію практики транспорт проживання,	12	11	-1	1
4.	Зменшення витрат на харчування студентів	6	6	0	0
5.	Можливості консалтингу щодо впровадження технологій	12	12	0	0
6.	Використання матеріальної бази навчальних закладів та фермерських господарств для цільового туризму	4	2	-2	4
7.	$R=1-6*(\sum d^2+T_a+T_b)/n*(n^2-1)$. Поправки груп однакових рангів за двома рядами – а і b	0,757142857	Помірна		6

Таблиця Ж6

Результативність кластеризації для туристичних підприємств

№ з/п	Зміст фактору	Оцінка фактору за 12-бальною шкалою для туристичних підприємств		Розрахунок коефіцієнта рангової кореляції Спірмена	
		Необхідність врахування а	Прогноз b	d	d ²
1.	Зменшення частки ринку, обсягу послуг	8	7	-1	1
2.	Зменшення адміністративних витрат	10	8	-2	4
3.	Зменшення витрат на транспорт	12	10	-2	4
4.	Зменшення витрат на забезпечення туристів	10	8	-2	4
5.	Можливості консалтингу щодо впровадження технологій	4	4	0	0
6.	$R=1-6*(\sum d^2+T_a+T_b)/n*(n^2-1)$. Поправки груп однакових рангів за двома рядами – a і b	0,6	Слабка, близька до помірної		13
7.	$R=1-6*(\sum d^2+T_a+T_b)$				

Додаток 3

АНКЕТА

щодо визначення можливості входження навчальних закладів у кластер

Заклад _____

Посада _____

Термін перебування на посаді _____

Досвід роботи _____

Досвід роботи в кластерному об'єднанні _____

Освіта _____

Питання:

Оцініть за 12 бальною шкалою необхідність врахування фактору для входження в кластер та зробіть фактичний прогноз оцінки такого фактору на даний момент для вашого підприємства (закладу)

№ з/п	Зміст фактору	Оцінка фактору за 12-тибальною шкалою для фермерських господарств	
		Необхідність врахування, а	Прогноз, б
1.	Ризик: Зменшення набору абітурієнтів		
2.	Зменшення адміністративних витрат		
3.	Зменшення витрат на організацію практики транспорт проживання,		
4.	Зменшення витрат на харчування студентів		
5.	Можливості консалтингу щодо впровадження технологій		
6.	Можливості проведення екскурсій, майстер-класів, конференцій, круглих столів		
7.	Працевлаштування випускників		
8.	Використання матеріальної бази навчальних закладів для цільового туризму		
9.	Коригування навчальних програм відповідно до потреб учасників кластеру		

АНКЕТА

щодо визначення можливості залучення до кластеру для туристичних підприємств

Підприємство _____

Посада _____

Термін перебування на посаді _____

Досвід роботи _____

Досвід роботи в кластерному об'єднанні _____

Освіта _____

Питання:

Оцініть за 12 бальною шкалою необхідність врахування фактору для входження в кластер та зробіть фактичний прогноз оцінки такого фактору на даний момент для вашого підприємства (закладу)

№ з/п	Зміст фактору	Оцінка фактору за 12 –бальною шкалою для туристичних підприємств	
		Необхідність врахування, а	Прогноз, b
1.	Зменшення частки ринку, обсягу послуг		
2.	Зменшення адміністративних витрат		
3.	Зменшення витрат на транспорт		
4.	Зменшення витрат на забезпечення туристів		
5.	Зменшення витрат на заробітну плату		
6.	Можливості консалтингу щодо впровадження технологій		
7.	Підвищення кваліфікації працівників		
8.	Фінансова підтримка		
9.	Можливість залучення інвестицій		

Додаток К

ПРОЕКТ ПОЛОЖЕННЯ

«Про інноваційний регіональний кластер «Дрогобиччина»

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Інноваційний регіональний кластер «Дрогобиччина» (далі кластер) – це добровільне об'єднання для інтеграції географічно близьких взаємодіючих суб'єктів господарювання, освітніх соціальних, культурних закладів, органів влади, банківського, приватного сектору, інноваційних підприємств/організацій об'єктів інфраструктури, спрямоване на реалізацію інтересів кожного з учасників і території розташування кластеру, на якій вона перебуває, і що має істотну соціально-економічну значимість для регіону.

1.2. Учасником Кластера може бути будь-яке підприємство, установа, організація незалежно від типу та форми власності і відомчої підпорядкованості, а також окремі громадяни, загальноосвітні навчальні заклади, професійно-технічні заклади; вищі навчальні заклади; підприємства; благодійні організації; органи місцевого самоврядування; банківські організації; фінансові установи, центри зайнятості, профспілки, науково-дослідні центри, засоби масової інформації.

1.3. Рада Кластера – це дорадчий орган, що створюється з метою забезпечення ефективної діяльності Кластера з урахуванням інтересів держави, регіону та учасників Кластера. До його складу входять по одному представнику (керівнику) від кожного учасника або групи учасників, які надають ідентичні послуги. Рішення Ради Кластера приймаються на кожному засіданні Ради.

1.4. Кластер використовує усі можливості для просування та реалізації послуг, пов'язаних з діяльністю учасників Кластера.

1.5. Побудова Кластера ґрунтується на добровільних засадах, ніхто не має права примушувати іншого до будь-яких дій та поширювати завідомо неправдиву інформацію.

1.6. Взаємовідносини між окремими учасниками Кластера, в тому числі в разі їх будь-якої несумісності – організаційно регулюються Радою Кластера та його Координатором з тим, щоб не допускати конфліктних ситуацій.

1.7. Кластер у своїй діяльності керується:

Угодою про співробітництво в рамках Кластера, яка розробляється та затверджується Радою Кластера та не передбачає матеріальних зобов'язань між учасниками кластера, але визначає принцип єдиної виробничої культури і моральних правил у взаємовідносинах між учасниками Кластера.

Господарська діяльність між учасниками Кластера (зобов'язання і відповідальність сторін) будується на окремих господарських договорах.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ УТВОРЕННЯ КЛАСТЕРА

Кластер утворюється з метою:

2.1. Забезпечення ефективної узгодженої роботи з урахуванням інтересів держави та суб'єктів господарської діяльності.

2.2. Посилення конкурентних позицій Дрогобиччини у сфері промисловості, туризму, сільського господарства та інших сферах.

2.3. Збільшення кількості, якості робочих місць та поліпшення соціального рівня мешканців регіону.

2.4. Представлення продукції кластерного утворення та лікувально-туристичного потенціалу Дрогобиччини на міжнародному ринку.

2.5. Формування в рамках Кластеру прогресивної технологічної політики розвитку промисловості та туризму на базі кращих інноваційних технологій.

2.6. Формування механізму фінансування інноваційних проектів різних категорій у межах Кластера.

Головне завдання Кластера:

2.7. Створення оптимальних умов для збільшення прибутковості учасників кластера, зменшення витрат та підвищення їх рівня конкурентоспроможності.

2. ДОБРОВІЛЬНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УЧАСНИКІВ КЛАСТЕРА

3.1. Налагодження ефективних комунікацій між підприємствами, організаціями, установами та приватними особами, які пов'язані з діяльністю Кластера.

3.2. Тісна співпраця з науково-навчальними організаціями, обмін досвідом між усіма учасниками Кластера та впровадження в роботі передових та інноваційних методів та інструментів.

3.3. Вироблення єдиної ефективної маркетингової та економічної політики Кластера.

3.4. Введення стандартів якісного надання послуг клієнтам усіма учасниками Кластера.

4. КООРДИНАЦІЙНА РАДА КЛАСТЕРА

4.1. Координаційна рада Кластера (далі рада) – колегіальний орган, що забезпечує координацію діяльності його суб'єктів .

4.2. Рада кластеру формується з керівників усіх суб'єктів кластеру, представників місцевих органів державної виконавчої влади та самоврядування.

4.3. Раду кластеру очолює голова, якого обирають члени ради зі свого складу.

4.4. Засідання Ради Кластера відбувається за потребою.

4.5. Рішення Ради приймаються колегіально, рішення вважається прийнятним, якщо за нього проголосувало більше половини членів Ради, які беруть участь у її засіданні. Засідання Ради вважається правомочним, якщо на ньому присутні більше половини членів Ради.

4.6. Рішення Ради, пов'язані з координацією діяльності суб'єктів господарювання, розташованих в межах Кластера, носять рекомендаційний характер для всіх його учасників.

4.7. З метою підвищення ефективності функціонування Кластера та його конкурентоспроможності Рада кластера має право прийняти рішення щодо утворення на базі Кластера юридичної особи.

5. ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

5.1. Фінансово-господарська діяльність кожного суб'єкту кластеру здійснюється самостійно.

5.2. Учасники кластера при вступі до кластера, і в подальшому, сплачують вступні, щорічні членські та інші внески.

5.3. Грошові надходження від внесків членів Кластера, використовуються для реалізації мети та завдань діяльності Кластера, реалізації проектів та програм, розвитку матеріально-технічної бази та утримання Координаційної ради Кластера.